

Kvinner og kvinnebilder i norsk presse rundt 1913

Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kvinner i avisene anno 1913

Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene 1913 og kvinnebilder i endring

Ragnhild Mølster: Kvinnelige redaktører i Norge fram til 1913

Gerd von der Lippe: Redaktør Nanna With og sportsjournalistikken

Arnhild Skre: Amasonene dansa i vittighetsblada

Sissel Benneche Osvold: Presseminner uten rettetast

Pressehistorisk tidsskrift nr. 20 2013

Kvinner og kvinnebilder i norsk presse rundt 1913

Pressehistorisk tidsskrift nr 20/2013

Utgitt av
Norsk Pressehistorisk Forening

**Redaksjon for dette nummeret
av Pressehistorisk tidsskrift:**

Arnhild Skre (ansv. red.)
Else-Beth Roalsø (gjestered.)
Marte Stapnes (red.sekr.)

© 2013 Forfatterne

Design: Endre Barstad
Omslagsillustrasjon: Venninner på Ubostad leser Lindesnes Avis og avisen Agder.
Foto: Hangaard/ Historiske Foto-Marnardal og Audnedal.
Ikke krediterte tekster og foto: Arnhild Skre

Grafisk produksjon: 07 Media – 07.no

ISSN 1891-9472

Utgitt av Norsk Pressehistorisk Forening
Abonnementet er inkludert i medlemskontingenten.

Adresse:
Norsk Pressehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Kongensg 14
0153 Oslo

Hjemmeside: www.pressehistorisk.no

Redaksjonsadresse:
Pressehistorisk tidsskrift
v/ Redaktør Arnhild Skre
Bjerkealleen 6
1914 Ytre Enebakk

Telefon til redaktøren (+47) 90892178
E-post arnhild.skre@gmail.com

Inn i den offentlige samtalen – og ut igjen?

ELSE-BETH ROALSØ
Gjesteredaktør
else-beth.roalsole@uis.no

ARNHILD SKRE
Redaktør
arnhild.skre@gmail.com

I hele år feirer Norge 100-årsjubileum for alminnelig stemmerett for kvinner. Samtidig står den ene profilerte kvinnen etter den andre fram og forteller om en hverdag fylt med draps- og seksualtrusler, sjikane og hatmeldinger. Prisen for å mene noe offentlig er blitt så høy at mange av dem har valgt å tie.

Også i det året da Stortinget vedtok allmenn stemmerett for kvinner, ble kvinner som våget seg ut i offentligheten, møtt med baktalelser, trusler og sjikane. Men få av de pionerene du skal møte i dette nummeret av Pressehistorisk tidsskrift, ville vel trodd oss om vi kunne fortalt dem at det etter hundre år fortsatt ville finnes mennesker som blir provosert av at kvinner ytrer seg offentlig i Norge.

Dette nummeret av Pressehistorisk tidsskrift tar for seg kvinnes plass og roller i offentligheten og i mediebildet rundt 1913. Artikkeltemaene spenner vidt: Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø

skriver om kvinnebilder i norske aviser anno 1913. Gerd von der Lippe portretterer sportsbladredaktør Nanna With og analyserer hennes måte å redigere på. Ukebladene anno 1913 er Birgitte Kjos Fønns emne. Ragnhild Mølster gir en oversikt over kvinnelige avisredaktører, og Arnhild Skre anmelder en bok om retorikken i stemmerettskampen. Som en hilsen fra nåtiden skriver Dagblad-veteranen Sissel Benneche Osvold sine presseminner.

Fortidens presse viser oss en fremmed verden. Det er lett for oss som leser den i dag, å tro at avisbildet avspeiler kvinners liv og virkefelt anno 1913. I artikkelen om hva pressen skrev om kvinner i stemmerettsåret, kommer det likevel fram at kvinners liv, arbeid og interesser må ha stått lavt på den redaksjonelle dagsordenen. Spesielt merkbart er det at når innholdet dreide seg om politikk, økonomi eller næringsliv, ble kvinnene nærmest borte. Samtidig ble kvinnene omtalt innenfor et ganske bredt spektrum av andre avistema. Avisenes 1913-kvinner kunne være kriminelt belastede, kunstnere eller kvinnesaks-kvinner med interesse for veldedighet. Vi leser pressen som om det var livsverdenen den viste. Kan det i stedet tenkes at det er *mennenes* bilde av kvinnene som her stiger fram, fordi de aller fleste avisene for hundre år siden ble redigert og skrevet av menn, om menn og for menn? spør Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø.

Nanna With var en av dem som redigerte selv og viste at kvinner kunne – også på områder

Trussel mot demokratiet. Vikingen 19.oktober 1901 illustrerte kvinners nyvunne rett – avgrenset stemmerett ved kommunevalg – med tegningen «Under Valgkampen eller Naar Politiken faar Overtaget.» I en «Fremtidsscene fra Kristiania Torv» ser tegneren for seg hvordan stemmerett kan få to torgkoner til å havne i fullt slagsmål med partiaviser av ymse farger flygende rundt og både kniv og øks som våpen. Motstanderne hevdet at kvinner, styrt av følelser, som de ble sagt å være, kunne ødelegge den politiske debatten.

som tidligere hadde vært forbeholdt menn. Musiker, pedagog, journalist, forfatter og redaktør: Nanna With hadde mange hatter. Som redaktør i Vesteraalens Avis et par år i begynnelsen av 1900-tallet ga hun uttrykk for en positiv innstilling til unionsoppløsningen. Da ble hun møtt med kritikk og harselas fra den radikale avisen *Folketidende*, som både beskyldte henne for «kongefjæsk» og kalte den 31-årige With et «halvgammelt fruentimmer» – karakteristikker

som ligner det mildeste av det dagens kvinnelige meningsbærere blir utsatt for.

Artikkelen om Nanna With handler om hennes år som redaktør i *Sportsmanden*, fra 1914 til 1919. Der signerte hun alltid med «redaktøren». Brev til henne var adressert til «Herr redaktør». En bevisst strategi, eller noe som var så naturlig og tatt for gitt at det ikke ble diskutert, spør Gerd von der Lippe i artikkelen om Norges første kvin-

nelige sportsredaktør. I Nanna Withs redaktørtid var idretten en mannsbastion, og en kvinnelig sportsredaktør trolig en torn i øyet for mange.

Ukebladuniverset i 1913 virker forunderlig kjent, med stoff om både moter, mosjon, innredning, søm, føljetonger og kongestoff. Samtidig illustrerer ukebladene i stemmerettsåret hvordan et nytt kvinnebilde var i ferd med å vokse fram – også i denne så nedvurderte delen av medie-offentligheten, skriver Birgitte Kjos Fonn. For selv om ukebladene i 1913 hadde mye av den samme stoffsammensetningen som i dag, var det også noen klare forskjeller. Den aller viktigste var at bladene hadde nyheter, samfunnsstoff og politisk stoff, og de var også langt mer internasjonalt orientert enn i dag. Ukebladene i 1913 var viktige informasjonskilder både for folkehelsen og for forståelsen av utenrikspolitikken.

Menn redigerte de aller fleste avisene den gang som i dag, men det finnes unntak i dag, og de fantes også før. I sin artikkel om kvinnelige redaktører i Norge fram til første verdenskrig viser Ragnhild Mølster et overraskende bredt bilde av kvinner i norsk offentlighet. Trolig har de kvinnene som besteg redaktørkrakken, trukket flere kvinnelige skribenter og journalister inn i den offentlige samtalen. Ragnhild Mølster skriver at «tanken om at stemmerett for kvinner ikke bare var fornuftig, men også nødvendig, ble lettere å bære ved at det fantes kvinner som tok på seg slike roller som det ellers bare var menn som hadde.»

Kvinnerns vei inn i redaksjonene har ofte gått gjennom «husmorspalter» og sosialstoff, men andre veier åpnet seg også. I sine presseminner fra Dagbladets gylne etterkrigsår forteller Sissel Benneche Osvold i dette nummeret om hvordan popjournalisten ble en av vår tids skarpeste, mest velskrivende og mest beundrede politiske kommentatorer. Gullpennen fornekter seg ikke når hun skal skrive presseminner heller: «Så la oss ikke mimre om dengang Akersgata var selve hovedpulsåren og nyhetsstrømmen hopet seg fysisk opp som digre kveiler med papirtelegrammer fra telexmaskinene i alle avisredaksjonene som en gang holdt til her.»

Her er det bare å si: «Enjoy!»

Den teknologiske utviklingen har ikke bare fjernet kveilene ved telexmaskinen. Den har også kommet med kommentarfelter og sosiale medier som brutaliserer det offentlige rommet. Prisen for å mene noe i det offentlige rom er blitt så høy at mange kvinner ikke lenger vil delta i den offentlige samtalen. Det var neppe det formødrene som presenteres i dette nummeret, så for seg da de tok sine første skritt inn i offentligheten. For, som Gina Krog skrev allerede i 1896 i bladet *Nylænde*: «Hva samfunnet trenger er ikke flere, men andre stemmer. Av mannsstemmer er det så evig nok fra før».

Det var nettopp det de kvinnelige journalistene og redaktørene gjorde i årene fram mot 1913: ga samfunnet flere stemmer. Disse stemmene ble hørt da. De må ikke trues til taushet i dag.

Takk for meg!

Med dette nummeret av Pressehistorisk tidsskrift kliv redaktøren ned av krakken. Det er ei tid for alt. Nå overlèt eg redaktøransvaret til mangeårig journalist, kringskastingsmedarbeidar, IJ-lærer og medievidar Erika Jahr.

I fire år og ni utgåver har eg stått ansvarleg for innhaldet i dette einaste norske forumet for pressehistorisk forskning. I løpet av desse åra har forskingsrapportserien Pressehistoriske skrifter blitt til eit tidsskrift med ein tidsmessig layout og variert innhald.

Det har vore spennande å følgja utviklinga på det pressehistoriske forskingsfeltet. Så fullt av fortidsliv, samtidshistorie, tolkingar av utviklingar og innblikk i tidlegare tiders profesjonsutøving. Så rikt på uutforska område, på ulike tilnærmingar og med ei rekruttering av nye og dyktige forskarar som også kan skriva!

Å få publisera resultata har kjenst som eit ansvar og eit privilegium. I dei tilfella der eg har kunna bidra til ei betre formidling, har det vore ei særleg glede. Eg vil takka Norsk Pressehistorisk Forening for tilliten og alle bidragsytarane for godt samarbeid.

For ei som har vore journalist i tretti år og pressehistorikar i ti, har redigeringa av Pressehistorisk tidsskrift kjenst som eit viktig arbeid. Meir enn nokon gong står det klart for meg: Medieverda treng si eiga historie, og historiefaget treng det pressehistoriske perspektivet.

Historiefaget treng å gjera synleg at media har sin eigen logikk, sine eigne vilkår og sine eigne endringsprosessar. Pressa var ikkje og er ikkje farge- eller motstandslause formidlingskanalar av hendingar på andre felt.

At medieeverda treng pressehistorie, er minst like tydeleg i dagens omveltingar som det har vore før. Verken medieieiarar eller journalistar kan sjå trygt framover utan å ha fortida med seg som ressursbank, som varslar, som utviklingsmålar og som inspirasjonskjelde.

Med forventning om fruktbare pressehistoriske år takkar eg for meg!

Arnhild Skre

Ytre Enebakk
november 2013

Innhold

INN I DEN OFFENTLIGE SAMTALEN – OG UT IGJEN?	s 3
Takk for meg!	s 6
Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner. Pressens kvinneversjoner i stemmerettsåret.	s 8
Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913. Underholdning, opplysning og kvinnebilder i endring	s 32
Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige redaktører frem til 1913	s 54
Gerd von der Lippe: Nanna With- et tilbakeblikk på sportsjournalistikken	s 72
Arnhold Skre: Filleristing og skremselsretorikk. Bokmelding	s 96
Arnhold Skre: Amasonene dansa inn. Eit sveip gjennom vittighetsblada	s 98
PRESSEMINNER	
Sissel Benneche Osvold: Presseminner med rettetast	s 106
Forfattere	s 110
Tidligere utgaver	s 111

Albertine i politilægens venteværelse av Christian Krohg: Albertine er den duknakkede kvinnen som står ventende ved døren, omgitt av prostituerte i langt mer staselige kjoler. Kvinner som endte som prostituerte var relativt uvanlig rundt 1913. Dermed hadde de også nyhetsverdi for datidens presse.

Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner

Pressens kvinneversjoner i stemmerettsåret

ELISABETH EIDE

Professor i journalistikk
Elisabeth.Eide@hioa.no

ELSE-BETH ROALSØ

Førstelektor ved Universitetet
i Stavanger
else-beth.roalsole@uis.no

Da kvinnene fikk allmenn stemmerett i Norge i 1913, falt den siste brikken i stemmerettsprosjektet på plass. I denne artikkelen undersøker vi om det slo ut i avisenes spalter, hvordan kvinnene ble omtalt, og i hvilke sammenhenger? For å finne svarene har vi gått gjennom hver fjerde uke av hele 1913-årgangene av Aftenposten, Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende, Adresseavisen og Nordlys. Vi finner flest omtaler i kriminal- og i kultursaker, men også innen helse og sosial, arbeid og kvinnesak.

Året 1913

1913 var et urolig år. Den andre Balkankrigen brøt ut 16. juni og varte en måned. Tidligere på året ble den tyrkiske statsministeren Nazim Pasja myrdet i et statskupp, myrdet ble også greske

kong Georg I. Ett år seinere skulle den første verdenskrig bryte ut, utløst av uroen i det østlige Europa. Samtidig ble verdens største jernbanestasjon åpnet i New York, Panamakanalen ble åpnet, det britiske underhuset avsto et lovutkast om innføring av stemmerett for kvinner med 266 stemmer mot 219, og den russiske regjeringen avviste dumaenes forslag om å tillate kvinner å bli jurister (Lorentzen og Sør Dahl 1988).

Her hjemme viste Det Norske Teatret sin første forestilling, Norsk Smaabrukerforbund ble startet og det første norskbygde aeroplanet tok av fra flyplassen på Kjeller. Kristiania hadde 6000 prostituerte, og byens sedelighetsforening og prestene gikk sammen i kampen mot usedelighet og gatetraffikk (Lorentzen og Sør Dahl 1988).

De fleste kvinnene arbeidet hjemme. Ifølge Statistisk sentralbyrå var 33,2 prosent av kvinnene over 15 år yrkesaktive i 1910¹, men av de ugifte

kvinnene arbeidet 61,2 prosent (Johansen 2002).

Arbeiderpartiet fikk i 1912 26,5 prosent av stemmene og var i Stortinget nest største parti etter Venstre. Venstre var under presset fra sosialdemokratene blitt drevet i radikal, sosialliberal ret-

*«Kristiania hadde
6000 prostituerte»*

1 Historisk statistikk 2013 <http://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/9-4.html>.

ning, og allerede i 1909 ble lover om syketrygd og fabrikktilsyn vedtatt². De Castbergske barnelovene som ble vedtatt i 1909, ga barn født utenfor ekteskap den samme retten til navn, arv og forsørgelse fra far som det ektefødte barn hadde (Johansen 2002)³. Dermed fikk ugifte mødre formelt flere rettigheter. I virkelighetens verden var situasjonen svært vanskelig, som vi kan lese av flere avisoppslag. I 1912 ble det vedtatt en lov som åpnet kvinners adgang til statlige embeter, og kvinnene hadde for lengst fått adgang til å studere ved universitetene (lov av 1884).

Kvinner i pressen

Fra 1860 til 1910 økte antallet aviser i Norge fra 52 til 256, for deretter å flate ut de neste tiårene (Norsk Presses historie, bind 4, 2011:13). Dette var notisenes glansperiode, med relativt få større artikler og bare en sjelden gang signert av journalisten. Datidens presse var svært mannsdominert, med (stort sett) mannlige redaktører, og også ganske få kvinnelige journalister. Det finnes ingen tall fra 1913, men i 1920 var seks prosent av norske journalister kvinner (Kvaale 1986:16). Avisene ser ut til å ha blitt skrevet av menn, om menn og for menn.

Avisene begynte så smått med egne spalter for kvinner i 1890-årene (Skre 2013). Hele kvinnesider dukket opp i mellomkrigstiden, trolig som en strategi for å trekke kvinner sterkere inn som lesergruppe (Roalsø 2004:8). I USA hadde denne typen sider eksistert siden 1880-årene, i et forsøk på å skaffe flere abonnenter. «At that time, it appeared that every man who could buy a news-

paper was already doing so», skriver den amerikanske medieprofessoren Gaye Tuchman (Tuchman 1978:26). Tema med potensiell interesse for kvinner ble plassert i nærheten av annonser for ting som kvinner kunne tenkes å skaffe til sine familier (ibid.:26).

Gaye Tuchman mener at opprinnelsen til kvinnestoff viser hvor lenge aviser tradisjonelt har definert kvinners interesser som annerledes enn menns, og hvordan kvinnesaker nærmest er blitt definert som «non-news», som rariteter (Tuchman 1978:26).

I kapitlet der hun beskriver

det hun kaller medienes symbolske utslettelse av kvinner, skriver hun: «... appealing to a common denominator encourages newspapers to engage in the symbolic annihilation of women by ignoring women at work and trivializing women through banishment to hearth and home» (Tuchman 1978:29).

Den svenske journalistikkforskeren Gullan Sköld skriver om den svenske kvinnen i 1930-årene: «Kvinnor i almänhet existerade inte som individer, utan som kollektiv. Kvinnan var alltid 'Någons hustru, Någons fästmo, Någons syster, Någons dotter'» (Sköld 1998:85). Er det muligens slik at når kvinner ikke ble sett på som individer i samme grad som menn, er det heller ikke like lett å få øye på dem? Hvis de ikke blir sett, er det vel heller ikke noe å skrive om dem?

Kvinner i seks aviser

Mens suffragettene i England kjempet en høylytt og stadig mer militant kamp⁴ for at kvin-

2 http://snl.no/Norsk_historie_fra_1905_til_1939, lest 25.7.2013. En drivende kraft innenfor denne lovgivningen var Johan Castberg, leder for Arbeiderdemokratene.

3 http://www.ub.uib.no/prosj/mellomkrigstid/web-mellomkrigstid/politikk_og_samfunn/kvinnesak/kvinneri-mellomkrigstida.htm Sett 25.7.2013.

4 I starten var det mest snakk om massedemonstrasjoner, men etter hvert som suffragettene ble arrestert og fengslet, tok de noen ganger mer drastiske midler i bruk, som ruteknusing og ildspåsettelse. Britiske kvinner fikk full stemmerett i 1928, fire uker før Emmeline Pankhurst, suffragettens første leder, døde.

nene skulle få stemmerett, skrev norske aviser lite om kvinners stemmerett i stemmerettsåret 1913. I stedet konsentrerte de seg om små og store nyheter om kvinner innen områdene krim, kultur, helse, sosial og arbeid. Kvinnesak ble omtalt, men da var det ikke stemmerett for norske kvinner som sto på dagsordenen. Debatten var tatt, det formelle vedtaket skjedde riktignok den 11. juni, men ser ikke ut til å ha vakt noen oppsikt i pressen rundt den datoen.⁵

Hvis avisene likevel omtalte kvinner, hva skrev de i så fall om dem for hundre år siden? Det skal denne artikkelen handle om. I undersøkelsen har vi valgt bort reklame- og annonsestoff. En egen studie av disse innslagene i pressebildet kunne vært interessant nok – ikke minst med sikte på å se hva slags forbruk vi kan anname gjennom annonsene – og hvilket arbeidsmarked som fantes – den gang det i høy grad var lov til å avertere etter kjønnsbestemt arbeidskraft. Avisene er lest på mikrofilm, elektronisk og i Stavanger Aftenblad, originalutgavene. Vi har valgt ut hver fjerde uke av årgangen.⁶ Dessuten undersøkte vi spesielt utgavene den 10., 11., 12. og 13. juni for å se om avisene da skrev noe om alminnelig stemmerett for kvinner (se avsnittet om kvinnesak). Enkelte utgaver av filmene var så svake at det ligger en viss feilkilde i dette, men denne kan i høyden ha ført til at vi har gått glipp av noen oppslag⁷. Vi tror ikke det rokker ved det store bildet.

«i 1920 var seks prosent av norske journalister kvinner»

Vi har ikke gjort noen kvantitativ innholdsanalyse, men konsentrert oss om de oppslagene der kvinner *blir* omtalt. Det skjer oftest når de har begått eller er blitt utsatt for kriminelle handlinger, og når de opptrer i en kulturell kontekst, for eksempel som sangerinner eller skuespillerinner. Dette er de overlegent største kategoriene i de fleste avisene. Mellomsjiktet utgjøres av kategoriene helse- og sosialstoff, arbeid og kvinnesak, mens de minste kategoriene der kvinner blir omtalt, er i kuriosas, kongestoff, personalia og ulykker.

Kvinnevariasjoner

I det følgende vil vi ta for oss en del tendenser ved dekningen, sortert etter ulike stoffkategorier slik vi utviklet dem underveis i lesing av materialet, og i en rekkefølge stort sett bestemt av hvilke kategorier som har flest oppslag.

Nå er de fleste av oppslagene små, mange i notissjangeren, men vår rangering er ikke basert på måling av spaltemillimeter. Derimot gir antall oppslag innen en kategori et inntrykk av hva slags stoff kvinner figurerte i. Aftenposten har gjennomgående flest oppslag i de fleste kategorier. Det kan best forklares med at avisen hadde størst spalteplass med både én daglig morgenutgave og én kveldsutgave. Avisen kom også ut på søndager. I den andre enden finner vi Nordlys, med bare to ukentlige utgaver, mens de øvrige avisene kom ut med en daglig utgave.

Studien omfatter til sammen 743 oppslag der kvinner er omtalt i de seks avisene (til sammen 520 utgaver). Dette betyr at det i gjennomsnitt er 1,4 oppslag per avisutgave som på en eller annen måte omhandler kvinner. Siden alle avisutgaver hadde mange store og små oppslag⁸,

5 Kvinnene fikk stemmerett i Finland i 1906, i Danmark/Island i 1915, mens nærmeste nabo Sverige først innførte denne reformen i 1921.

6 Det betyr at vi har undersøkt følgende 13 uker: ukene 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 46 og 50.

7 Enheten oppslag henviser til avgrensede artikler. Noen ganger har ett oppslag om samme sak flere underartikler.

8 Vi har ikke telt antall oppslag totalt i avisene da det ville vært svært tidkrevende.

kan vi konkludere med svak representasjon av kvinner i vårt utvalg. De største kategoriene der kvinner er med, er kriminalitet med 180 oppslag, kultur med 137, helse- og sosialstoff med 81, arbeid med 77 og kvinnesak med 73.

Kriminelle kvinnfolk

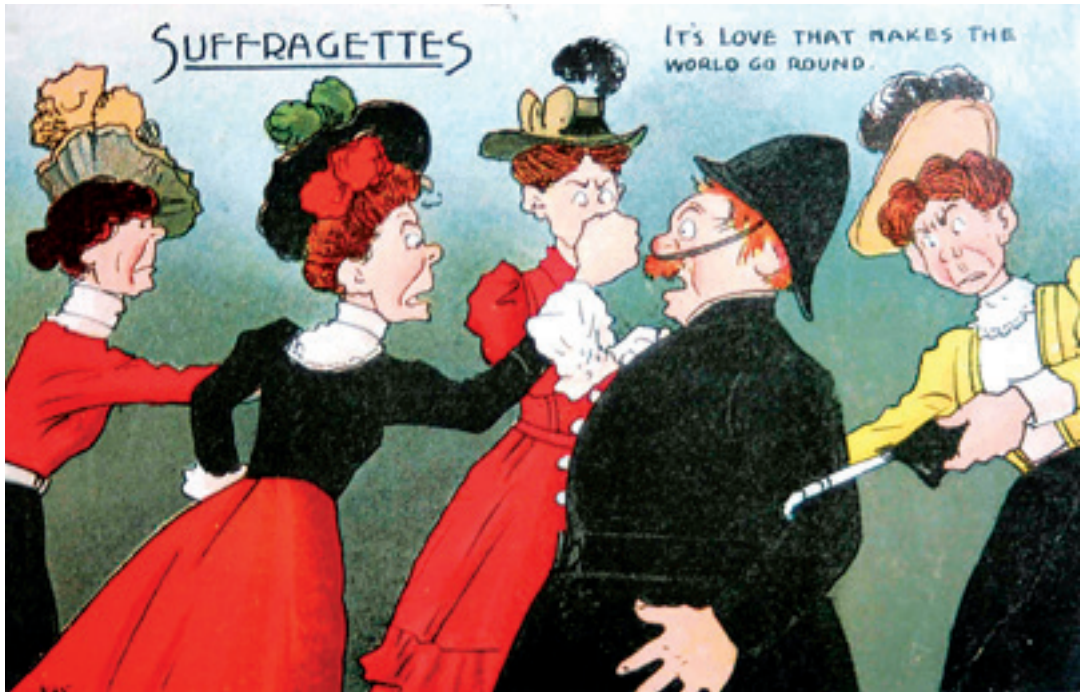
Var kvinnene mer kriminelle for hundre år siden enn de er i dag? Det skulle man nesten tro når man leser datidens aviser. For når avisene omtaler kvinner i 1913, er det oftest i forbindelse med kriminalitet. Spesielt i Aftenposten, Fædrelandsvennen og Adresseavisen viser kvinnene godt igjen i denne kategorien. I Kristiania var det på denne tiden omkring 6000 prostituerte (Lorentzen og Sør Dahl 1988), og det er derfor ikke urimelig at Aftenposten bringer en melding fra sedelighetspolitiet om at det i 1912 ble «fremstillet 242 kvinder, som før ikke havde været fremstillet». Avisen kan også fortelle at de ble dømt enten etter løsgjengerloven til tvangsarbeid eller sendt hjem (4. mars). I samme gate ligger referatene fra «rufferisagen» der en lege og hans kontordame er tiltalt for hallikvirksomhet. I kjølvannet av denne saken lover politiet å «gripe kraftig ind ligeoverfor de hoteller i byen, der lægger and paa at tjene penger paa usædelig trafik» (Aftenposten 5. februar).

Mange av notisene i denne sjangeren forteller om triste skjebner. Ofte handler det om kvinner som får barn uten å være gift, noe som medførte stor skam for hundre år siden. Aftenposten forteller blant annet om en 27 år gammel tjenestepike som har tilstått at hun fødte barnet før hun la det i en bakerovn. Hun påstår imidlertid at barnet var dødfødt (31. mai). 25. juli forteller Fædrelandsvennen at det er åpnet for undersøkelse av en jordmor som er siktet for fosterfordrivelse hos en ekspeditrise. Ekspeditrisen døde

like etter inngrepet. Adresseavisen skriver at det er funnet et barnelik i en kjeller. Liket har ligget i en måned, og en pike er arrestert. Hun har tilstått å ha født, men sier barnet var dødfødt (18. august). Adresseavisen melder også om et annet barnedrap. En 15 år gammel danserinne i Paris ble fengslet for å ha drept sitt nyfødte barn. To timer etter fødselen «dansen [hun] inde paa scenen» (18. september). Nordlys forteller om en tysk prest som har forgrepet seg på piker i 12–14-årsalderen gjennom mange år. Årsaken til at han har kunnet holde på så lenge, er at «han bare forgrep sig paa småfolks barn» (23. august). Nordlys omtaler også saken mot en far i Kristiania som har fått seks års fengsel for «at ha staat i forhold til sine to døtre gjennom et længre tidsrom» (18. oktober). De to siste eksemplene viser at kvinnene ikke nødvendigvis selv er kriminelle, men at de også blir omtalt fordi de er ofre.

*«en lege og hans
kontordame er tiltalt for
hallikvirksomhet»*

Men kvinnene begikk også mer «tradisjonelle» kriminelle handlinger. Aftenposten forteller om en arbeiderkvinne fra Moss som er anmeldt for vekselfalskneri i Moss herreds sparebank (27. mai). Adresseavisen skriver at poståpnersken ved Lyngdals Postaabneri er siktet for underslag av pengeforsendelser fra Amerika. For å skjule underslaget er også de vedlagte brevene ødelagt, og mange har derfor heller ikke hørt noe fra sine kjære i Amerika. «Flere er herved kommet i Nød, og mellom nogen Ægtefæller er Forholdet blit forstyrret», skriver avisen (4. april). Heller ikke de kongelige slipper unna lovens lange arm, og Fædrelandsvennen skriver om prinsesse Louise av Koburg som er blitt anklaget for bedrageri av en advokat. Det hevdes at hun, ved hjelp av en elsker, har lurt hele advokatens formue fra ham (21. august). Stavanger Aftenblad melder at «Til arbeidshuset for kvinder før-

Suffragettene ble mye omtalt i norsk presse, men det ble for det meste skrevet om deres voldelige metoder – og mindre om hva de sto for.

tes i dag en kvinne, som nylig er dømt for forseelse mot løsgjengerloven» (13. oktober). Samme avis forteller også at «Igaar maatte en mand forlange hustruen arresteret for beruselse i hjemmet». «Ellers pleier det jo være kvinden, som griper til slike foranstaltninger», kommenterer avisen (11. november). Aftenposten melder om en annen kvinne som er blitt bøtelagt sju ganger for fyll uten å betale noen av bøtene. «Hun skal nu indsættes til afsoning af dem alle med 189 dagers fængsel» (25. juli). Enkelte av forbryterne ble også omtalt med fullt navn. Aftenposten skriver blant annet om Harda Therese Marthinsen som ble arrestert i Stockholm for tyveri av to diamantringer, en hatt og en hermelinboa. Hun er tidligere kjent for tyverier, skriver avisen (26. juli).

Pressen kunne være ganske direkte i sine beskrivelser i 1913. Fædrelandsvennen forteller om en ektemann som ble dømt til 30 dagers fengsel for vold mot sin kone. Mannen hadde hogget hodet av konens katt og kastet stoler veggimellom: «Da det blev sendt Bud efter Politi, overfaldt Kattemorderen Konstabelen baade med Næsestyvere og Pus. Fruen fik krampe, og det var med meget Besvær at Raatampen blev brakt paa stationen» (4. mars).

Mest oppmerksomhet innen krimkategorien får de britiske suffragettene. Av totalt 177 registrerte oppslag i kategorien krim er 29 knyttet til stemmerettskvinnenes aksjoner i Storbritannia. Demonstrasjoner, aksjoner, angrep på diverse institusjoner og enkeltpersoner, samt arrestasjoner blir omtalt i alle avisene, men ingen går nær-

mere inn på hva suffragettes arbeid for stemmerett for kvinner vil bety.

8. mars registrerer Aftenposten at noen stemmerettskvinner fikk 1 1/2 års fengsel for å ha tent på tepaviljongen i Londons botaniske hage. Fædrelandsvennen forteller at frøken Pankhurst⁹ er dømt til tre års straffarbeid for å ha forårsaket eksplosjon i Lloyd Georges hus, samt for ulike andre lovover-tredelser (4. april). Samme dag melder Aftenposten at befolkningen i England er forbitret over stemmerettskvinnenes hensynsløshet, og at politiet har ransakt kontorene i London og arrestert seks av stemmerettskvinnene som er anklaget for å ha sammensvoret seg med Pankhurst (4. april). Aftenposten dokumenterer også «Stemmeretskvindernes synderegister» med en oversikt over alle attentatene fra 1908 til i dag (9. mars).

Stavanger Aftenblad forteller om en bombe-eksplasjon i Manchester som antas å være stemmerettskvinnenes verk, samt en villa som brant ned nær Brighton. Ved villaen fant man «stemmerettsflyveblader» (12. november). Adresse-avisen skriver at to stemmerettskvinner ble arrestert i Skottland da de forsøkte å sette fyr på en veddeløpsbane (6. april), mens Nordlys rap-

porterer om to stemmerettskvinner som står for retten i London for å ha oppfordret til opprør. Avisen skriver også om en brann i en stor skolebygning i London. Det antas at brannen er påsatt av stemmerettskvinner, skriver avisen 11. juni. Det er samme dag som Stortinget vedtar allmenn stemmerett for kvinner i Norge.

*«Det antas at brannen
er påsatt av
stemmerettskvinner»*

Når kvinner blir omtalt i forbindelse med kriminalitet, kan det ha flere årsaker. Kanskje finnes den viktigste årsaken i nyhetskriteriene:

Skal noe kunne kalles en nyhet, må det være noe uvanlig, noe som ikke skjer hver dag. Kvinner som stjal, prostituerte seg eller drepte, hørte definitivt til unntakene, og de brøt også med den gjengse oppfatningen av hva som var kvinnens plass. Det samme gjaldt trolig også menn som brøt med konvensjonene, men de er ikke gjenstand for nærmere undersøkelser her. Kvinnenes brudd med den tradisjonelle rollen er likevel større enn for de fleste menn, som i langt mindre grad var knyttet til hjemmet og kanskje heller ikke underlagt den samme graden av sosial kontroll som kvinnene var for hundre år siden. Men både omtale av menns og kvinners kriminalitet synes å være store nyhetskategorier på den tiden.

Men at kriminalitet er den overlegent største kategorien i denne studien, kan ikke bare forklares med kvinnens stilling i samfunnet. De store klasseforskjellene og nøden i store deler av befolkningen er trolig også en medvirkende årsak til at kriminaliteten får en så stor plass. Unge kvinner trakk mot byene, der de arbeidet som tjenestepiker eller fabrikkarbeidersker med lave lønninger. For mange ble prostitusjon en siste utvei for å tjene til livets opphold. Havnet de i ulykken, eller på gaten, var veien ut på skråplanet ofte kort. I 1913 var det sosiale nettet på

9 Pankhurst-familien hadde tre framtrepende kvinner: Emmeline (1858–1928, mor og suffragettes første leder, grunnlegger av Women Franchise League), arrestert en rekke ganger og tvangsforet under sultestreiker; Cristabel (1880–1958, som overtok mye av ledelsen for suffragettebevegelsen, delvis fra eksil i Paris. Hun flyttet til USA i 1921 og ble religiøs leder i adventistbevegelsen. Seinere ble hun i UK tildelt «Dame»-tittelen); og Sylvia (1882–1960, drev sin virksomhet blant arbeiderne og ble kommunist og motstander av krigsinnsatsen under første verdenskrig, der de to andre var for og lot kvinnekampen komme i bakgrunnen. Hun flyttet seinere til Etiopia og ble rådgiver for keiser Haile Selassie og ble begravet der med fulle æresbevisninger).

langt nær så finmasket som i dag, og mange falt derfor gjennom.

Kulturdamer

Spranget kan synes langt fra de kriminelle kvinnfolkene til kulturinteresserte damer, som er den nest største andre store kategorien i studien. Her trekker tallene fra Aftenposten kategorien høyt opp på listen (til sammen 137 oppslag). Avisen registrerer ofte kvinner som opptrer kunstnerisk. Bergens Tidende og Adresse-avisen har også en god del av disse ofte unnselige, men uten tvil viktige, notisene om forestående begivenheter. I dag ville nok en del av disse blitt henvist til annonseplass, særlige de direkte oppfordringene, for eksempel et oppslag der Fædrelandsvennen i sin forhåndsomtale av «fru Ursins kirkekonsert» skriver at «Koncerten anbefales paa det bedste» (29. april).

Et klassisk eksempel er de to notisene knyttet til «Fru Bergljot Ibsen» som «Holder konsert i Johanneskirken der hun skal synge 'Lindemans vakre melodier og Brorsons svanesange'». Fruen, går det fram av notisen (Bergens Tidende 7. januar), skjenker inntekten til kull og ved for fattige i menigheten. Fire dager seinere melder avisen at Ibsens konsert trakk fulle hus i Johanneskirken, der sang og pianospill «gjorde stor virkning paa publikum», før avisen orienterer om den videre turneen (11. januar).

Det samme mønsteret ser vi ved flere andre tilfeller: forhåndsomtale, og omtale etter konsertene. Noen ganger blir dette supplert med festreferater, som etter en forestilling der «fru Dybwad» opptrådte; en fest med tema landtur, som viser at temafester slik vi kjenner dem fra kjendisomtaler av i dag, på ingen måte er et nytt fenomen (Aftenposten 30. mai). Det er også

andre kjendispregede oppslag, som når Stavanger Aftenblad skriver at «filmdivaen» Aasta Nielsen har måttet trekke seg tilbake grunnet overanstrengelse (13. november).

Men omtalene handler ikke bare om sangere og skuespillerinner, og de får et mer kollektivt anslag når det handler om utstillinger, som i Adresseavisens omtale av «Ellen Ofstads Kvindelige haandgjerningsskole» og deres utstilling av håndarbeider ved skoleårets avslutning. Det finnes også omtale av individuelle kvinnelige kunstnere, som når Fædrelandsvennen forteller allmennheten om «Frk.

Frøyland» som utstiller både portretter og landskap, og lanseringsprofilen er klar: «Vi føler os forvisset om at Malerierne i høi grad vil interessere det kunstelskende Publikum, hvorfor man ikke bør undlade at aflægge Udstillingen et Besøg» (10. januar). De fleste oppslagene ser ut til å være notiser eller korte artikler: lansering og omtale i etterkant, iblandet festivitas og mer nøkterne bokomtaler.

Notisene får også tidvis et internasjonalt preg når norske kunstnerinner gjør det godt utenlands, som når Aftenposten omtale Borghild Langgaards vellykkede gjestespill ved den kongelige opera i Budapest (3. februar), Bergens Tidende skriver om Irene Sandens gjestepoptreden ved Metropolitan (6. februar) eller Fædrelandsvennen forteller at Gerd Egede-Nissen skal spille inn film i Berlin (14. februar). Men slike internasjonale notiser trenger ikke ha norsk vinkel. Claudia Cuccis død på et fattighus i Milano blir omtalt i Aftenposten (6. april), både hennes vekst som europeisk feiret danserinne, men også hennes tragedie som ektefelle til en mann som ødela alt hun hadde bygd opp. En lengre artikkel er skrevet av Mathilde Malling

*«Avisen registrerer
ofte kvinner som opptrer
kunstnerisk»*

(Aftenposten 8. desember) og handler om en engelsk romanforfatterinnes liv og forfatterskap.

I enkeltilfeller forekommer også intervjuer med aktørene. Adresseavisen intervjuer Gerda Krum som skal spille Hanna Glavari i «Den glade enke» (30. april). Det kan også handle om forfattere som vil bedre livssituasjonen til folk; en kvinnelig anmelder omtaler en bok om sykemat (Bergens Tidende 4. mars), anmeldelse av en «linsømbok» (Adresseavisen 19. september) og en omtale av Fru Schønberg Erkens populære kokebok, som har solgt 7000 eksemplarer og skal trykkes i nytt opplag (Nordlys 11. januar). Sistnevnte avis viser sitt radikale, sosialdemokratiske grunnsyn ved en lang omtale av Kata Dalstrøms foredrag om «Den røde ungdoms kulturkamp» (28. juni). Og Stavanger Aftenblad omtaler Hulda Garborg, som er invitert til USA av «Sønner av Norge» for å holde flere foredrag og avduke et monument over Ivar Aasen (2. april).

Arbeidets kvinner – høyt og lavt

I kategorien som samler artikler om yrkeskvinner, enten det dreier seg om hushjelper eller lærere, finner vi 77 oppslag, og flest i Bergens Tidende, tett fulgt av Aftenposten. En viktig del av oppslagene handler om tjenestepiker og deres vanskelige arbeidsforhold. Bergens Tidende skriver om den nystiftede tjenestepikenes forening som vil ha fri til å høre foredrag av «frk. Wenche Nissen» om behovet for utdanning for tjenestepiker. Artikkelen står trykt under rubrikken «Frimodige ytringer» og har tittelen «Husmødre!». Den er formet som en appell om å gi tjenestepikene fri (4. november). Fire dager seinere kommer oppfølgeren i form av et referat, der det går klart fram at Nissen er for slik utdanning, siden vi lever i spesialiseringens tid (8. november).

Et større oppslag tar for seg rasediskrimineringen i USA. Rundt regnet femti år etter slaveriets opphevelse i USA er segregasjonen ennå stor, ikke minst på arbeidsmarkedet. Bergens Tidende presenterer den slik i titlene: «Advarsel til norske kvinder: Reis ikke til Rensport. Skjændig optreden av en norsk agent. Norske kvinder til negerarbeid» (9. august). I teksten heter det;

Da byens sorte befolkning her, som overalt, er meget usædelig, har byens mødre en svare strid med aa faa hvite tjenestepiker. Her er dessuten saa varmt om sommeren, at husmødrene av den hvite race selv ingenting utretter, selv om det er en arbeidsmandskone. De hyrer bare en negerpike til at utføre arbeidet for sig, mens de selv sitter opdresset paa verandene og gir ordres. Men da disse negerpiker er meget upaalitelige og gjerne forlater sine pladser paa staaende fot, naar de finder det for godt, har der over hele byen reist sig et ramaskrik i anledning av tjenestepikespørsmålet.

«Fru Schønberg Erkens populære kokebok»

Dette er referert så utførlig, fordi artikkelen klart demonstrerer *perspektiv*. Og perspektivet er lagt til den hvite rases husmødre, arbeidsgivere som er misfornøyde med utvalget av villige og sedelige tjenestepiker. Men samtidig er perspektivet til dels hos potensielle norske (hvite) utvandrerkvinner som måtte tenke på å ta seg arbeid på andre siden av Atlanteren.

Et beslektet perspektiv kan vi finne igjen i et oppslag adressert «Til bergenske fruer og frøkener» (Bergens Tidende 4. mars), signert «Madame» (med andre ord en av fruene), som klager over at upålitelige syersker ikke holder frister, samtidig som hun mener at de må få mer opplæring. Mens et oppslag i Aftenposten («Fruen og pigen», 22. august) som forteller om en tjenestepike som rømte fra en «umulig» frue,

viser mer sympati med de lavere stilte. Fruen ville ikke betale de 64 kronene piken hadde til gode. Tjenestepiken anla sak, og i retten la fru en pengene på bordet «da hun ikke vilde ha mer braak». I samme avis finner vi i «Vore landspiger» (12. desember), et svar til en husmor som klager over «landspigers bedrøvelige udyktighed i det simpleste madstel og anden huslig gjerning». Et slags svar kan en se i Adresseavisens oppslag om fagskole for tjenestepiker, som skal hete «Fru Benny Michelsens skole for kvindelige tjenere» og er basert på innsamlede midler (29. mai).

Sosiologen Kari Wærness skriver (1982) at det helt fra 1900 var mangel på tjenestefolk, siden arbeidet ikke var videre populært, med lav lønn og ubekvem, uregulert arbeidstid.¹⁰ Så seint som i 1930 var det likevel 120 000 hushjelpere i Norge, dobbelt så mange kvinner i dette yrket som i industrien. Standsforskjellen mellom husfrue og hushjelp kom språklig til uttrykk, som i henvendelsen over, til «fruer og frøkener», i og med at kvinnene som tjente i andres hjem, var «piker» uten slike titler.

Men oppslagene knyttet til kvinners arbeid omfattet i høy grad også andre gjøremål. Aftenposten melder om «En konflikt ved dampkjøkkenet», der servitrisene streiker fordi bestyrerinnen forlanger at de skal arbeide lengre dager når de over tid har kommet for seint om morgenen (22. august). Adresseavisen kan under tittelen «Lærerlønningene i Trondheim» meddele at lærerne ville ha grunnlønnen hevet fra 1500 til 1800, og topplønnene fra 3000 til 3400 per år. *Lærerinnes* krav var mer beskjedne:

*«saa varmt om sommeren,
at husmødrene av den hvide
race selv ingenting utretter»*

grunnlønn fra 1100 til 1350, topplønn fra 1900 til 2550. Artikkelen forteller nøkternt at lærerinnenenes krav ble forkastet mot én stemme (15. november). I mange årtier ennå skulle argumentet om mannlig forsørgerbyrde brukes til å forsvare ulikelønn. Dette argumentet sto også sterkt i stortingsdebatten om «lærere, lærerinder og forsørgelsesbyrde», ifølge et langt referat i Bergens Tidende (1. juni). En viss usikkerhet for framtiden spores i oppslag om «Telefondamerne i Bergen» og hva man skal gjøre med dem når telefonen automatiseres (Aftenposten 13. november). Sykekaske for jordmødrene er nevnt i flere oppslag, og Aftenposten bringer oppslag om eldre jordmødre som inngikk avtale om pensjon, men som ikke ble opplyst at de måtte betale i 25 år for å få utbetalt pensjonen. Samtidig får enker etter statsansatte pensjon etter mannen – uten å ha arbeidet en

eneste dag. Her aner vi en viss indignasjon i spaltene («Jordmødrenes pensjon», 12. januar). Mer nøkternt forteller Fædrelandsvennen om «Kredssygekassen» som mener beregningen av kost og losji for tjenestepiker er for lav og øker den fra 75 øre til en krone per dag (6. januar).

Ved siden av disse mer kollektivt pregede oppslagene, registrerer vi flere oppslag om kvinnelige pionerer som blir styrmenn og skipsførere, som blir hedret etter lang og tro tjeneste, eller som har spilt en viktig rolle i familiebedriften. Et eksempel er «Frk. Kirsten Bertelsen» som feirer 25-årsjubileum som kontorsjef ved Stavanger litografiske anstalt, ifølge Stavanger Aftenblad (2. mai).

En egen sjanger er de lange, innsendte artiklene fra aktører innen foreningslivet, det være seg lærerinneorganisasjoner eller sanitetskvinner. Når landsmøter pågår, får de stor spalteplass til

¹⁰ Hushjelploven kom først på plass i 1963, da det var få igjen av yrkesgruppen.

sine meget detaljerte møtereferater (Norsk Presses historie bind II 1660–2010, s. 158–162). Dette bekrefter både at vi befinner oss i referatjournalistikkens epoke og i journalistikkprofesjonens barndom, der kildekritikk og distanse ennå ikke var klart formulerte dyder i journalistikken, og at avisene hadde mye spalteplass til rådighet. Eksempler på dette finner vi i to referater fra «Lærerindeforbundets landsmøte» i Bergens Tidende (7., 9. og 11. juli). I det siste referatet heter det blant annet at «De norske lærerinder har været nøisomme. De har ikke gjort fordring paa at tælles med blant dem som burde kræve at sitte i skolens overordnede stillinger». Forbundet har vedtatt krav om at der det er to styreere ved skolen i en «kjøbstad», så bør den ene være kvinne – og forslag om eget undervisningsdepartement for å ta seg av skolesaker. I sjangeren fyldige referater finnes også to fra Norske Kvinders Nationalraads møte i Kristiania (7. og 10. juli), der en av de sentrale sakene er husmorutdanning for piker mellom 16 og 18 år (10. juli).

Vi kan med andre ord se ulike tendenser i deknningen av kvinners arbeidsliv. En av dem kan tolkes i retning av en presse som i sin samtid representerer et sosialliberalt perspektiv på arbeidslivet, med vekt på rettigheter, mens en annen tendens gir «de kondisjonerte leserne» sitt i form av klager over de lavere stilte kvinnene og «frueperspektivet». Og ikke minst er perspektivet også at en (overveiende og) vesentlig del av kvinners arbeidsliv går for seg i hjemmet, derav også forslag om husmorutdanning.

Sosiale fruentimre

Mange av oppslagene i kategorien for helse- og sosialstoff dreier seg om innsamlinger, basarer eller gaver til veldedige formål. Aftenposten er påpasselig med å omtale både små og store

innsamlinger. Kronerulling til et hjem for embetsmannsdøtre (5. april), til tuberkuløse (4. april), forsvaret (24. juli), Paulus gamle hjem (16. oktober) og Jægerkorpset (13. november) blir behørig markert i spaltene. I noen sammenhenger så også avisene det som sin oppgave å stå for selve innsamlingen. For eksempel arrangerer Aftenposten innsamling til fire «lodsenser» etter at losbåten «Gaa paa» forliste. Her fortelles det også at skipsreder Fred. Olsens aksjeselskaper bidrar med 3000 kroner (5. februar).

Verken Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende eller Nordlys har oppslag om lignende innsamlinger. Det nærmeste vi kommer, er Stavanger Aftenblad som kort nevner Hillevågsavdelingen til Kvindeforeningen for Lappemissionen som

takker alle som tok lodder på basaren som innbrakte 211,01 kroner brutto (5. februar). Fædrelandsvennen forteller om Unge Kvinders Forening som har holdt basar til inntekt for Finnmarksmissionen og et barnehjem i Finnmark (5. mars), og Adresseavisen skriver om Marit Kjøtø som har testamentert «det vakre beløp kr. 505,52 til indremissionen» (12. januar). Avisen registrerer også at det er holdt basar til inntekt for hjem for eldre dager, og nevner også at «bestyrelsen takker» for de 1322,32 kronene basaren innbrakte (5. februar). Det ser heller ikke ut til at denne avisen står bak noen innsamlinger dette året.

En annen variant av denne type veldedighet sto malermesterfruene i Oslo for da de stiftet malermestrenes damegruppe. Formålet var å bidra til opprettelsen av malermestrenes gamle hjem, og fru malermester Hilda Unger og fru malermester Ellen Olsen ble valgt til formann og kasserer (Aftenposten 5. mars).

*«til inntekt for hjem
for eldre dager»*

Legater var en mulig inntektskilde for trengende av ulike slag. Aftenposten så det også som sin oppgave å gjøre massene oppmerksomme på denne muligheten, og forteller at Anna Pettersen, født Brandtzæg, har opprettet et legat på 4000 kroner for «værdige enker som bor paa Peder Mikkelsens enkestue», og som ikke får noe fra det offentlige fattigvesenet (7. februar). Også enkefru Catharine Wilhelmsen i Tønsberg får omtale i avisen da hun oppretter «Frk. Asta Wilhelmsens legat» på 30 000 kroner til behandling av ubemidlede tuberkuløse fra Nøtterø og Tønsberg (3. mars).

I en tid uten radio og TV var avisene en viktig kilde til folkeopplysning. Derfor ble både forhåndsomtaler og referat av foredrag viktige innslag i avisene. Aftenposten forhåndsomtaler foredrag om både barnearbeid (3. april), de nye forslagene om barnets rettsstilling (6. april) og rasehygiene¹¹ og sosialpolitikk (16. oktober). Samtlige foredrag ble holdt av kvinner. Under tittelen «En samfunnsfare» refererer Stavanger Aftenblad grundig fra doktor Martha Pedersens foredrag om «de veneriske sygdomme», som, ifølge doktoren, kan forebygges med «renhet i liv og sæder, samt en paapasselighet overfor sig selv og for andre» (10. november). Avisen bringer også en takk fra bestyrelsen for Stavanger kvinde- og spædbarnshjem, for «det vakre foredrag, som tilfaldt hjemmet ved entreen til fruens foredrag» (10. november). Kampen mot «de veneriske sygdomme» får også behørig forhåndsomtale i Nordlys da doktor Ingeborg Aas skal

*«værdige enker som
bor paa Peder Mikkelsens
enkestue»*

foredra om «Hjemmenes opgave i kampen mot de veneriske sygdomme» (16. oktober). Foredraget trakk et så stort publikum at mange ble stoppet i døren. Suksessen vil derfor bli gjentatt. Nordlys forteller at da vil både doktor Aas og skoleinspektør Svensen forelese, slik at emnet blir belyst både «fra lægevidenskabelig, socialt og moralsk standpunkt» (10. november).

De fleste avisene har også innslag av det vi i dag vil kalle tradisjonelt sosialstoff. Aftenposten omtaler blant annet forslag om barselpenger og gratis behandling og opphold på fødselshjem i stedet for fødselspenger (14. oktober), og både Aftenposten og Adresseavisen skriver om selvmord som fenomen (17. oktober og 29. mai). Fædrelandsvennen tar opp ekteskap mellom hvite og svarte (7. januar), og forteller

også om et tilfelle der et beruset ektepar ble satt i arresten mens barnet deres ble brakt til barnekrybben (8. mars). Fædrelandsvennen skriver også om farlige tåteflasker (4. april), om en kvinne som fødte sitt 15de barn alene i skogen (21. august) og om den danske folketingsmannen som stakk av da hans venninne ble gravid (20. september). Bergens Tidende spør hvor ofte folk vasker seg, og bringer statistikk over menn og kvinners badevaner i badstue, «styrt», dampbad og massasje. Uten ytterligere kommentarer bemerker avisen at langt flere menn enn kvinner tar massasje (7. januar). Bergens Tidende kan også fortelle at gutter har større problem med søvnmangel enn piker (6. februar), og at kvinner er legemlig svakere enn menn, men at de er mer utholdende, lever lenger, men også er mer sårbare for sinnslidelser (3. august). Adresseavisen skriver om et kurs i sykediett for sykepleiersker og om en lærebok i «tillavning av mat for syke og rekonvalecenter» (20. august). I Nordlys tar Gustav Heiberg til orde for å begrense antall

¹¹ I Norden gjorde de rasehygieniske ideene sitt inntog i begynnelsen av 1900-tallet. Den fremste talsmann i Norge var Jon Alfred Mjøen. Han forfektet en utpreget rasistisk form for rasehygiene, som skulle verne om renheten i den såkalte nordiske/germanske rasen (www.snl.no/eugenikk).

barnefødsler. Han konstaterer at de mest opplyste får færrest barn, og mener at «folk bør opplyses om de preventive midlers anvendelse» (23. juli). Nordlys skriver også om forskjellen mellom høy og lav, og illustrerer det med historien om en «lappekvinde» som sendte bud etter jordmoren da fødselen satte i gang og livet sto på spill. Jordmoren ble avspist med en skranglevogn, noe som gjorde det vanskelig for henne å nå fram i tide. Nordlys sammenlikner denne hendelsen med hvordan det blir lagt ut langbro når storfolk, eller noen av ekspeditørenes familie, reiser med båtene (20. september).

Helt siden starten i 1893 har Stavanger Aftenblad vært kjent for sin sosiale samvittighet. I denne studien finnes det ingen tradisjonelle sosialsaker i avisen, og avisen ligger i nederste sjikt i kategorien helse og sosial med bare fire saker totalt. Til sammenlikning har Aftenposten 23, Bergens Tidende 19, Adresseavisen 18 og Fædrelandsvennen 14 saker i denne kategorien. Det kunne blitt forklart med at avisen prioriterer andre stoffområder dette året, men statistikken viser at Aftenbladet heller ikke har mange saker om kvinner innen andre kategorier sammenliknet med de andre avisene i undersøkelsen.

Totalt har kategorien helse og sosial 81 oppslag, noe som er mindre enn halvparten av krimkategorien med til sammen 180 oppslag. Det kan skyldes at sosialsaker ble oppfattet som vanskelige å dokumentere, eller at det var en alminnelig oppfatning at denne type saker hørte hjemme i privatsfæren og ikke hadde noe i avisen å gjøre. Siden enkelte aviser skriver både om «private» forhold som veneriske sykdommer og selvmord, er det imidlertid lite som tyder på at det var et avgjørende argument. Det er derfor

vanskelig å forklare hvorfor Stavanger Aftenblad avviker på dette området.

Kvinnesakskvinner

Den femte største kategorien i stemmerettsåret er kvinnesak. Også her har Aftenposten med sine to daglige aviser flest oppslag (23). De øvrige avisene har mellom ti og 14, bortsett fra Nordlys, som bare har fire oppslag.

To aviser registrerer at Stortinget vedtar allmenn stemmerett for kvinner 11. juni dette året. Aftenposten forteller 12. juni at Konstitusjonskomiteen har vedtatt «almen statsborgerlig stemmerett for kvinder enstemmig» og at det betyr 225 000 nye stemmeberettigede ved stortingsvalget. Adresseavisen skriver samme dag om det enstemmige vedtaket i Stortinget i sakens anledning, og at forslaget om å senke stemmerettsalderen fra 25 til 21 år falt med 84 mot 26 stemmer. Stavanger Aftenblad

har tre forhåndsomtaler før behandlingen, ett 28. april og to 2. mai. I de andre avisene finner vi ikke noe i vårt utvalg. Inntrykket er at det ble skrevet lite om stemmerett i vårt land i 1913. Det skyldes trolig at debatten nådde sitt høydepunkt under stortingsbehandlingen i 1907, og at alle partier hadde kvinnestemmeretten på programmet ved stortingsvalget i 1912. Stemmerettskvinnene hadde gått en lang vei fra frøet om allmenn stemmerett for kvinner ble sådd og diskutert i Stortinget første gang i 1890, til vedtaket ble fattet i 1913 (Melby 2005:257). Avisene viser imidlertid stor interesse for kampen for stemmerett i England, men da hovedsakelig for suffragettes voldelige metoder. Et oppslag i Bergens Tidende kan synes ambivalent, men kritisk: «Tilrods for de kraftige kampmidler, som ordensmagten anvender mot de kvindelige stemmerettsagitatorer, fortsætter disse ufortrø-

*«folk bør opplyses om
de preventive midlers
anvendelse»*

dent sin kamp uagtet deres bedrifter paa gater og stræder har bragt mange venner av stemmeretten til aa ta avstand fra dem» (6. februar). Avisen forstår det med andre ord slik at de har seg selv å takke for manglende oppslutning.

Hvorfor de norske avisene skrev så lite om hva de engelske stemmerettskvinnene kjempet for, er vanskelig å si. Kanskje gikk redaktørene ut fra at deres argumenter var likelydende med deres norske medsøstres, og at det derfor ikke var nødvendig med en reprise på den norske kampen for stemmerett. Det kan tenkes at redaktørene ikke syntes saken var viktig nok, eller at de antok at suffragettens syn var godt nok kjent fra før. Fædrelandsvennen er den eneste avisen som løfter blikket en smule og skriver at hele «den civiliserede Verden» arbeider for stemmerett for kvinner, og gir flere eksempler på hvordan det står til rundt i verden. Avisen går også gjennom antall stemmeberettigede ved de siste valgene i Norge og hva en innføring av allmenn stemmerett for kvinner vil bety ved neste valg (27. mai). Aftenposten har både forhåndsomtale og referat av kvinnesakskvinnen Rosita Schwitters foredrag i Kristiania om «Hvad vi kan vente os af de lande, hvor stemmeretten er indført» (9. desember). Men dette er unntakene. Avisene synes å være mer opptatt av å fortelle om det som går galt i kampen for likestilling og stemmerett. Aftenposten omtaler riktignok at «Kvinderne i Strinden» stiller med egen liste ved høstens valg (26. juni), og rapporterer også om fiaskoen da det viste seg at til tross for tre kumulerter kvinner på topp på kvinnelisten, ble en ikke-kumulert mann valgt (16. oktober). Avisen konstaterer også at franske kvinners forsøk på demonstrasjoner etter engelsk modell var en fiasko (15. november), og Fædrelandsvennen melder om et forslag i

underhuset i England om å forvise suffragettene til St. Helena (29. april). Avisen skriver at forslaget skapte munterhet i underhuset, men at ingen tok det særlig alvorlig. Det gjorde man imidlertid på St. Helena.

Det kan synes påfallende at stemmerett for kvinner i Norge er et ikke-tema, selv om debatten ble tatt i årene før 1913. Bergens Tidende refererer en gang fra Bergens Kvinnesagsforening, som påpeker hvor viktig det er, foran valget, å sørge for å få kvinner inn i bibliotekstyret og skolestyret, og – dessuten – at skolelegen blir en kvinne. I samme omgang tar foreningen til orde for at det må skaffes «nødtørftighus» for kvinnene (11. juni). Det er det samme som eget dametoalett.

*«Hvad vi kan vente
os af de lande, hvor
stemmeretten er indført»*

Bergens Tidende har også en lang artikkel om kvinnens svake stilling under islamsk herredømme (3. august). Årsakene til hennes svake stilling ligger ikke i

polygamiet eller i haremet, for der blir hun beskyttet, men i folkekarakteren. «Hans aandelige horisont strækker seg ikke ut over koranen, og kvinden har ogsaa ret til at læse den og la den forklare for sig, ganske vist kan de fleste mænd ikke like, at kvinder blir for kloke.» «Den muhamedanske kultur er ikke levende eller utviklingsdyktig», heter det videre, og avisen spør: «Hvorfor er hennes tilstand beklagelig?» Svaret kommer umiddelbart: «Fordi der i et samfund hvor manden ikke er i besiddelse av en ridderlighed og en utviklet intelligens, mangler forstaaelse av den store indsats i utviklingen, som kvinders innflydelse er.»¹²

12 Dette er en passende artikkel for et orientalismekritisk dypstudium (se for eksempel Eide 2011).

Selv om pressen tilsynelatende ikke var særlig opptatt av kvinnes stemmerett i 1913, var den engasjert i andre sider ved likestillingssaken. Først og fremst omtaler avisene «den første kvinnelige ...», altså kvinner som kommer inn i yrker som inntil da var forbeholdt menn. Aftenposten skriver at Danmark *kanskje* får sin første kvinnelige professor i historie ved Københavns universitet, og skriver at «den lærde unge dame er kjøbenhavnerinde, datter af en nu afdøde snedkermester», men lite om hennes akademiske kvalifikasjoner (8. januar). Også Sveriges første fabrikkinspektør, Sveriges første advokat og Norges første kvinnelige dommer blir markert i Aftenposten (12. januar, 27. mai og 22. august). Fædrelandsvennen forteller at Tyskland åpner for kvinnelige veterinærer, at kvinnelige politibetjenter er på prøve i Chicago, at Danmark får sin første kvinnelige sjøkaptein, og at franske kvinner ønsker seg verneplikt for kvinner (5. juli, 20. august, 13. oktober og 16. oktober). Både Stavanger Aftenblad og Adresseavisen skriver at norske myndigheter åpner for at også kvinner skal få ta eksamen og få sertifikat som styrmenn og skippere (18. september). Avisen omtaler også den første kvinnelige, danske sjøkapteinen, som om et par dager tar kommando over et 3000 tonnns dampskip som skal seile på russiske og engelske havner (13. oktober). Adresseavisen forteller også om de franske kvinnene som ønsker seg verneplikt (13. oktober).

Avisene er altså opptatt av at kvinnene trer inn på stadig nye arenaer, enten det er her hjemme eller i utlandet. Kanskje skyldes de mange utenlandske sakene at utviklingen ikke gikk fort nok her hjemme. Det kan snarere være et uttrykk for den utbredte praksisen i datidens aviser med å klippe notiser fra utenlandske presseorgan.

Pressen har fortalt om kvinnelige pionerer på mannsdominerte områder gjennom mer enn hundre år – og gjør det fortsatt. At kvinner får innpass der de tidligere har vært utestengt, er for mange en åpenbar nyhet og fortjener derfor å bli satt på trykk. Men det kan også være en enkel måte for redaktørene å tilfredsstille sine kvinnelige lesere på, og kanskje også å bidra til å skape gode forbilder for den oppvoksende slekt?

Hattenåler og kuriøse kvinner

En viktig sjanger i pressen da som nå er kuriosa, det vil si rare fenomener og hendelser, gjerne knyttet til enkeltpersoner, men også til dyr og naturfenomener. Noen av disse handler om kvinner. I vårt utvalg fra 1913 finner vi 38 oppslag i denne kategorien, flest i Aftenposten, fulgt av

Fædrelandsvennen. Adresseavisen forteller om en hypnotisør som «bortfører sit Medium», der forloveden til den hypnotiserte piken som var blitt borte et halvt år i forveien, får politiet til å arrestere hypnotisøren (11. januar). Kuriøst blir det også ifølge Stavanger Aftenblads «Aristokratiets damer som malkepiger», der notisen melder at det er populært blant aristokratiet i Paris å delta i «landbrukssysler», deriblant melking av kyr. Og når vi først befinner oss i dyreriket: Under tittelen «Kvinder selv stod op at stride» – et eksempel på intertekstuell spill med et lite avsunget vers i nasjonalsangen – forteller Fædrelandsvennen om tre søstre på gården Vaage i Spind som kom over en rev som mesket seg med en høne i fjøset. En av søstrene slo resolutt reven i hodet og drepte den. Dernest dro hun til byen med båten «Farø» og fikk med seg 43 kroner hjem: 8 kroner i skuddpremie, 35 for skinnet (10. januar).

*«notiser fra utenlandske
presseorgan»*

En rik kvinne i USA har ifølge samme avis funnet en «original Løsning af Tjenestepigespørgsmaalet», idet hun lar tjenestepiker som har tjent hos henne i fem år, få gifte seg med en av hennes ni sønner. Hittil, forteller oppslaget, har tre gjort det (6. februar). Fra England meldes det i Bergens Tidende om «Egteskapsproblemet»: Kvinner blir ikke gift fordi menn ikke har råd til å gifte seg. Det samme oppslaget, signert Christian Aagaard, forteller også at kvinnene nå kan bade i tetsittende badedrakter. Han konstaterer til slutt at de engelske kvinnene ikke lenger er radmagre, men sitt kjønns «charme bevisst» (9. august). Oppslaget kan kanskje betraktes som et korrespondentbrev med flanørens klo. Sjarmbevisste må de også være, de to som er nevnt i Bergens Tidendes oppslag «Rekort i giftermal. Manden som var gift 50 ganger. Russerindens 16 ektemænd». Disse er bare to av flere omtalte personer med lang karriere på ekteskapsmarkedet (3. august). Andre eksellerer i skilsmisser i samme avis: «Ektepar skilt fire ganger» (3. august).

En egen gruppe kuriøse oppslag – med en undertone av alvor – gjelder damenes hattenåler. Det finnes til sammen fem oppslag om disse farlige pyntegjenstandene. Bergens Tidende er spesielt opptatt av den skaden «Damernes hattenaaler» kan forvolde i Sporveien. Ifølge avisen er det fremmet et forslag til magistraten om endring i Sporveiens reglement, «saaledes at personer som bærer gjenstande paa sig, som kan skade andre personer, negtes adgang til sporgvognene. Blant saadanne gjenstande er naturligvis ogsaa damernes hattenaale» (10. mai). I Kristiansand er det Komiteen for Elektricitetsverket som vil forby damer med ubeskyttede hattenåler å kjøre med trikken. Årsaken til forbudet er at en ung mann fikk øyet sitt ødelagt

av en hattenål på trikken. Den positive nyheten er at damene kan kjøpe «hattenålsbeskyttere» hos konduktøren (28. april).

Den franske skuespillerinnen Polaire vekker oppmerksomhet: Hun «forstaar at gøre reklame for sig», idet hun har kostbare juveler og lar midjemålet stå i programmet når hun opptrer. Det siste påfunnet hennes er å ta en gris som kjæledyr (Aftenposten 25. juli). Og når en først er inne

på utseende, kan samme avis fortelle hvordan man blir slank: idet en parisisk skuespillerinne klarer dette ved hver morgen å rive avisen i småbiter, spre bitene ut over gulvet og

plukke dem opp igjen. Øvelsen tar halvannen time til to timer og er «en aldeles ypperlig motion» (26. juli). Hvor mange av disse oppslagene som egentlig er «avis-ender», er vanskelig å fastslå hundre år etter.

Noen av de kuriøse oppslagene er groteske og sorterer egentlig under kriminalitet¹³, som når Aftenposten bringer historien «Skinsygemord», om hvordan en bakermester i «Warschau» drepte sin kone ved å kaste henne i bakerovnen (7. mars). Aftenposten kan også fortelle om en italiensk kvinne som nesten ble brent etter å ha ønsket en annen kvinne blind. Da denne kvinnen ble blind, ville mannen hennes steke den første kvinnen i en bakerovn, men ble forhindret av hennes skrik. I stedet ble mannen og medhjelperne dømt til fengsel i seks måneder («Brændt som en hex», Aftenposten 27. juni). Her ser vi også et kjent fenomen: at tittelen på oppslaget går lenger enn det er dekning for i teksten. Et annet oppslag med mer gledelig slutt beskriver Frelsesarmeens Mary Booth som over-

«damer med ubeskyttede hattenåler»

13 Men i motsetning til i kategorien «Kriminelle kvinnfolk», er kvinner her ofre for spesiell kriminalitet.

Avisene uttrykte bekymring for den skaden damenes hattenåler kunne forårsake. Også vittighetsbladene sådde tvil om hattenoten egnet seg for ferdsel i det offentlige rom. Illustrasjon: Vikingen 19.11.1910.

rasker en innbruddstyv i hjemmet, og i stedet for «at skrike søgte hun at tale forbryderen til rette». Han fikk mat mot å «fremstige en takkebøn» etterpå» – og lovet å komme tilbake neste dag (Aftenposten 26. mai).

I våre dager er steining av kvinner beskyldt for utroskap, et fenomen som rapporteres fra enkelte land der islam er dominerende religion. Men et oppslag fra Aftenposten forteller om

hundre «moralsk indignerede kvinder» som bandt en kvinne de mistenkte for utroskap, til en planke og dro henne gjennom byen Volo i Illinois, mens hun ble bombardert med steiner og søle og forbudt å vise seg mer i byen (24. juli).

Rojale damer

De europeiske kongefamiliene var minst like godt stoff i 1913 som hundre år seinere. Verken Aftenposten og Adresseavisen går av veien for

å bringe videre rykter om de kongelige eller redegjøre for deres helbredstilstand. Aftenposten skriver for eksempel at keiserinne Dagmar er blitt verre den siste tiden, og at hun har ligget til sengs i flere uker. Derfor har vognførerne utenfor paleet der hun bor, fått ordre om ikke å ringe, og om å kjøre langsomt forbi bygningen (5. februar). Avisen er heller ikke snauere enn at den spekulerer i ryktene om skilsmisse mellom prinsesse Marie og prins Wilhelm av Sverige (13. november). Adresseavisen kan seinere fortelle at skilsmissen skyldes «uoverensstemmelser i ægteskapet» (13. november), mens Fædrelandsvennen slår fast at skilsmissen nå er gått gjennom (14. november). En lengre arvestrid mellom kong Leopolds døtre og den belgiske stat får sin avslutning da retten bestemmer at døtrene bare arver sin fars uniformer, bøker og ordener til en verdi av 200 000 francs, mens de resterende 70 000 franc tilhører den belgiske stat. Det hører også med til historien at døtrene tidligere har fått 16 millioner franc etter farens testamente (Adresseavisen 3. april).

Også de kongelige kan ha sine svin på skogen. Pressen dekker både mistanker om bedrageri av prinsesse Louise av Coburg (Fædrelandsvennen 21. august) og selvmordet til prinsesse Sophia av Sachsen-Weimar (Stavanger Aftenblad 19. september). Adresseavisen skriver også om årsaken til selvmordet, som angivelig skyldes foreldrenes og storhertugens uvilje mot hennes forhold til en berlinsk finansmann (19. september).

Det royale livet skildres også gjennom de kongelige familienes besøk hos hverandre. Dette året er dronning Alexandras visitt hos sin datter Maud i Norge det store samtaleemnet (blant annet i Aftenposten 18. august).

Giftemålene innad i de europeiske kongehusene er andre gjengangere. I 1913 var de største begivenhetene fyrstebryllupene i Berlin mellom prinsesse Victoria Louise og prins Ernst August, og i London mellom dronning Mauds fetter og niese, prins Arthur av Connaught og hertuginne Alexandra av Fife. Her overgår avisene hverandre i detaljrikdom både når det gjelder seremonier, gjester og brudens kjole. Kontrasten blir ganske stor til det mer hverdagslige – og for kongeparet også mer rutinemessige – «foretrædet» for den italienske utsendingen de Novellis og frue, samt den franske utsending hr. Steeg (Aftenposten 11. januar).

«uoverensstemmelser i ægteskapet»

Personalialia: Bli gammel – og omtalt!

En kan godt alternativt plassere kongestoffet inn under kategorien «personalialia», men siden det er såpass mye, og siden kongestoffet ofte har en mer eksplisitt underholdende funksjon, har vi skilt det ut som egen kategori. Under personalialia finner vi 33 oppslag, og flest i Fædrelandsvennen. I likhet med kongestoffet har personalialia tidvis et internasjonalt preg. I underkategorien giftermål forteller avisen blant annet om den australske mestersvømmersken Anette Kellerman («den moderne Venus») som har giftet seg – ikke med noen innen det unge aristokrati (som lenge skal ha svermet for henne), men med en teaterdirektør (7. januar)! Et annet tilfelle er Bergens Tidendes billednotis om at Melei Beese, «kjent flyverske», gifter seg (7. februar). Artikkelene i Nordlys om ekteskapsinngåelse «Let paa taa» er mer ironisk, og her handler det ikke om selebriteter. Den handler om en «22 aarig jente fra Stokken [som] har giftet sig med en gubbe paa 72 aar. – Naturligvis av kjærlighet» (8. mars).

De fleste artiklene i denne kategorien er korte og av opplysende, dels bekreftende karakter for

de respektive leserkretsene. I omtaler av gull- og diamantbryllup blir som regel begge ektefeller navngitt, mens mannen får utfyllende omtale. Kvinners begravelse eller dødsfall gis også noen ganger redaksjonell omtale, som når en enke dør 95 år gammel og det konstateres under tittelen «De ældste paa Sørlandet» at «Paa det sidste var hun noksaa aandssvag» (Fædrelandsvennen 5. april). Noe seinere er avisen tilbake under samme tittel med bilde av tre søsken som til sammen er «265 aar» (Fædrelandsvennen 28. juni). Stavanger Aftenblad bringer en nekrolog over Guri Torgrimsdatter, trolig datidens eldste kvinne i Norge, som døde 103 1/2 år gammel (Stavanger Aftenblad 4. april). Enkelte kvinner får omtale ikke bare i kraft av å holde seg lenge i live, som Fredrikke M. Qvam, kvinnesakskvinnen som blir omtalt idet hun fyller 70 år (Aftenposten 31. april), og naturligvis får forfatteren Dikken Zwiłgmeyer, kjent fra «Inger Johanne-bøkene, som dør allerede som 54-åring, fyldige nekrologer (Stavanger Aftenblad 3. februar).

Uheldige kvinner

Pressen omtaler ulykker både som branner, drukningsulykker, overkjørsler og fall i 1913. De fleste ulykkene er nettopp det, ulykker. Men den stakkars kokkepiken som forårsaket 15 bryllupsgjesters død på grunn av matforgiftning, stiller i en egen klasse. Fædrelandsvennen skriver at kokkepiken ikke er mistenkt for noe kriminelt, men at etterforskerne er sikre på at bryllupskaken er smittekilden. Da det ble kjent at kokkepiken også hadde kokt i selskaper der gjestene ble matforgiftet både i 1902 og 1908, men uten at noen døde, blir nå hendene hennes gjenstand for nærmere undersøkelse, da man «antar at disse er Arnested for giftige mikrober» (13. og 14. november).

Enda mer kuriøs er historien om den gjenglemte jekselen. Fædrelandsvennen forteller om en ung pike som for tre år siden fikk trukket 18 tenner. Siden den gang har hun hatt gjentatte lunge- og brystmerter, helt til hun for noen dager siden hostet opp «en gammel, ormstucken jæksel», som antakelig har sittet fast i lunge-sekken og er årsaken til hennes lidelser (19. september).

Da er det kanskje på sin plass å spørre hvilken verdi denne type historier, ofte klippet fra utenlandsk presse (kuriosa, kongestoff og de noe spesielle ulykkene), har for avisene og deres lesere? Svaret den gang er trolig det samme som i dag: underholdning, underholdning, underholdning.

Diverse

I denne kategorien finner vi vel tretti oppslag som ikke så lett lar seg plassere. Ett av dem er om en bokhandler som lokker til seg kunder ved å markedsføre spørsmålet: «Hva bør en ung pige vide før sit ægteskab?» (Aftenposten 11. november). Han fikk inn 25 000 bestillinger – på noe som viste seg å være en kokebok, og rivaler i bransjen anmeldte ham for uhederlig forretningsvirksomhet selv om ingen kunder klaget.

I Bergens Tidende ber Fru D. Waaler folk om å holde forbindelsen med slektninger i USA og omvendt, under tittelen «Har de skrevet til mor?» (6. mai). I serien gode oppfordringer finner vi også et innlegg fra «Mor» om å huske blomster på morsdagen, helst plukket av barna selv (Adresseavisen 30. mai). Enkelte oppslag handler også om matstell, andre om bortkomne personer som blir gjenfunnet uten en skramme. Eller det kan være oppslag der kvinnene igjen forekommer i periferien, som i en artikkelserie om Verdenshistoriens stormenn, der den hellige

*«Paa det sidste var hun
noksaa aandssvag»*

Birgittas liv og levnet også får en viss plass (Adresseavisen 26. mai). Noe mer kuriøst er det kanskje når Stavanger Aftenblad melder at «Fru Elisa Larsen» ble ekskludert fra Stavanger Totalavholdsforening mot én stemme. Vi kan bare spekulere rundt årsaken.

I utkanten av radaren: mote, sport, utdanning
Noen kategorier glimrer med sitt relative fravær i utvalget vårt. Det er vanskelig å entydig bestemme plassering, for eksempel finner vi at utdanning er et underordnet tema i 15 oppslag, som er plassert i andre hovedkategorier. Som tidligere vist skyter «kvinnestoffet» mer fart etter etableringen av avisenes kvinnesider (Røalsø 2004), og dermed finner vi også mer om mote, husholdning og matlaging.

Men noen glimt av mote finner vi likevel allerede i 1913. Aftenposten har oppslag om «Vintermoder», illustrert med tre bilder av kvinner (12. januar), og seinere under vignetten «Fra modens verden» (flere oppslag tyder på at de kanskje har en egen leverandør av motestoff under denne) kan vi lese om vårens drakter og kåper (6. april), og seinere om hattemoten som går mot større hatter (samme vignett, 2. juni). Blant de kuriøse damene (se over) fant vi en «buxedame» som ble forfulgt og arrestert. Men det finnes andre buksede damer som får mildere medfart. Det er naturligvis fordi de viser fram disse uvanlige plaggene på Holmenkoll dagen:

Buxedamerne var flere og fixere end før. De smaa Kristianiasportsdamer er altid friske og nydelige. Holmenkoldagen er den eneste dagen da de har anledning til at vise sig frem. Og de benytter anledningen. Det skulde ogsaa bare mangle, at de

ikke gjorde det. De og den lille flirt giver sportstevnet dets sjarme. (Aftenposten 3. mars)

Her går det klart fram at moten ennå har sine klare begrensninger: bukser til sportslige arrangementer, takk, og ikke i gater og streder. I tillegg til dette motepolitiinnslaget kommer artikkelen under tittelen «Modeudskeielserne», der en engelsk dame sier til «Times» at «det er en avklædnings- og ikke en paaklædningsperiode vi lever i» (23. juli), med et anstrøk av moralsk indignasjon.

*«Hva bør en ung pige
vide før sit ægteskab?»*

I sporten må kvinnene stort sett finne seg i biroller i de få oppslagene der de forekommer. I en artikkel om Oscar Mathiesen som blir slått på 5000 meter i europamesterskapet, får vi lese ni linjer om kunsthopp, der også resultatene fra kvinnes innsats blir med (Aftenposten 3. februar), og det framgår at det ble tredobbelt norsk, mens en mann (Saichov) ble europamester [for menn], som framgår av tittelspråket. Tyske frk. Hirsch som beseiret franske frøken Bartowquellis i Verdensmesterskapet i tennis, får sin egen artikkel med bilde (Aftenposten 29. juni). Det samme gjør «Damerne kapror ved Hohenzollern», der åtte kvinnelige lag deltar på Esefjorden, og den tyske keiseren deler ut premier til vinnere fra Kristiania og Bergen (Aftenposten 25. juli).

Utdanningskategorien er nesten tom, men et oppslag i Aftenposten forteller at Kvinnesaksforeningens møte vedtar å gå inn for fagskole for syersker (3. april), og flere oppslag framhever forslag om mer utdanning så vel for tjenestepiker som for (kommende) husmødre, i tillegg til de omtalte lønsspørsmål for lærerinnene. En navngitt innsender, overlærer Arnt Næs, uttrykker i samme avis sin misbilligelse over «Gutter og piger i middelskolen». Han er kritisk til at

«pigerne er kommet ind i gutteskolen og dens fagkreds» og misliker især at de skal ha samme tid til utdanning som gutter (14. desember).

Konklusjon: 1913-Avisenes kvinnebilde

Kvinnens liv, arbeid og interesser står lavt på dagsordenen i 1913. Spesielt merkbart er det at der politikk og økonomi/næringsliv omtales, blir de nærmest borte. Men samtidig viser våre funn av kvinneomtale et ganske bredt spektrum. De omtalte 1913-kvinnene kunne være kriminelt belastede, kunstnere eller kvinnesakskvinner med interesse for veldedighet. Leserne kunne også kose seg med sladderhistorier om kvinner fra de europeiske kongehusene, når de ikke arbeidet, organiserte seg eller mesket seg med andres nød og elendighet.

Kan det tenkes at det er *mennenes* bilde av kvinnene som her stiger fram, fordi avisene for hundre år siden ble redigert og skrevet av menn, om menn og for menn? Vi kan *ikke* konkludere som Sköld (1998) med at kvinnen bare var synlig som kollektiv, og som noens hustru, forlovede, søster eller datter. I den grad de er til stede, er det stort sett i kraft av seg selv, enten de er summarisk omtalt som kunstnere eller dekket som arbeidstakere. Det finnes selvsagt eksempler der kvinnen blir presentert som et vedheng til mannen, som når Fædrelandsvennen forteller om hva som skjedde da «fru Scott fikk det triste Budskab» om at mannen hennes var omkommet under sin sydpolsekspedisjon: «Jeg skal være tapper – som jeg ved min Mand vilde ønsket det» (3. mars 1913), men de er ikke så mange.

Nyere forskning viser at det er liten forskjell på mannlige og kvinnelige journalister når det gjelder hva de skriver om, selv om det finnes en viss formell og uformell «arbeidsdeling» i redak-

sjonene (van Zoonen 1994, Larsen 2000), men at kvinnene er mer bevisste på å velge kvinnelige kilder (Allern 1999). I denne studien er kvinnene bare registrert når de er omtalt, direkte eller indirekte. De kvinnelige journalistene var så få at de i liten grad viste igjen i det journalistiske landskapet, og siden artiklene med få unntak (for innsendt stoff) er usignerte, er det nesten umulig å identifisere deres bidrag. Vi kan derfor i liten grad si noe om hva som ville vært annerledes dersom de hadde vært flere.

Noe stoff av og om kvinner er signert, og det ser i hovedsak ut til å være innsendt. For eksempel er kvinnesakskvinnen Helga Eide Parr aktiv i Bergens Tidende. Sammenslutninger som Lærerindeforbundet og Norske Kvinders Nasjonalråd sørget selv for at deres gjøren og laden, i alle fall ved de store anledninger, kom på trykk; og slikt stoff finnes også i rikt monn signert mannlige skribenter (Eide & Simonsen 2008).

Denne praksisen var imidlertid vanlig i mange slags organisasjoner.

Hva trer ellers fram i pressens dekning av kvinnene i dette året? Ved å studere nærmere hvordan de omtales i de ulike stoffkategoriene, ser vi at kvinnene i alle fall delvis er synlige i offentligheten, på godt og ondt. At kategorien kriminalitet er den største, vil nok overraske mange, men noe av forklaringen ligger nok i samfunnsforholdene og forventningene til kvinnene i 1913 (se tidligere diskusjon under *Kriminelle kjerringer*). At kulturkategorien kommer på andreplass, er nok mer som forventet. Her framtrer kvinnene både som sangere, musikere, skuespillerinner og foredragsholdere. Det er kanskje overraskende for oss i dag at de tidvis foredrar om kontroversielle spørsmål som rasehygiene og veneriske sykdommer. Det var im-

*«kriminelt belastede,
kunstnere eller
kvinnesakskvinner»*

idlertid ofte i helse- og sosialspørsmål at kvinnene den gang engasjerte seg politisk.

Vi kan trolig regne med at datidens kvinner i liten grad kjente seg igjen i den summariske og til dels sensasjonslystne presentasjonen av dem anno 1913. Innen kategorien helse og sosial ville nok for eksempel mange kvinner etterlyst mer stoff om kvinners vilkår og daglige liv i samfunnet, om kvinnene som mødre, hustruer og yrkeskvinner – kort sagt om de rollene som var de vanligste for datidens kvinner. Her virker nok både journalistikken og journalistene begrensende. Presseidealet om å «forsvare den lille mann / kvinne» fantes nok (ute i den store verden), men den norske sosialrapporteringen er ennå lite framtreddende. Dessuten fantes det svært få kvinnelige journalister. Stort sett besto avisstoffet om kvinner av småsaker og notiser, og slike er knapt egnet til å belyse kvinnens stilling i større format.

Kvinner kan bli usynliggjort på to måter: Dels ved at områder/sfærer der kvinner er sterkest representert, blir usynliggjort, dels ved at kvinner som er til stede i de sfærene mediene dekker, er underrepresentert (Eide 1991:13). Et annet funn fra denne undersøkelsen av kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-årene er at når kvinner kommer til i media, omtales deres privatliv i større grad enn menns. Privat-sfæren framstilles som viktigere for kvinner enn for menn (ibid.)

I vår studie er det kanskje tvert om: Det er i hvert fall påfallende hvor lite stoff det er som kan relateres til den private kvinneverdenen, rollen som hustru, husmor og mor, der de fleste kvinnene befant seg i 1913. Siden menn først og fremst redigerte og skrev for og om menn, var de kan-

skje blinde for at det som rørte seg i hjemmesfæren, kunne være så interessant at det fortjente en plass i avisen. Tema som ernæring, barneoppdragelse, samliv og huslige sysler fikk etter hvert sin naturlige plass i avisene da de kvinnelige journalistene og kvinnesidene seinere gjorde sitt inntog i redaksjonene. I vårt avisutvalg fra 1913 ser vi få eller ingen oppslag om disse temaene. Dermed finner vi heller ikke mange representasjoner av kvinnene i de den gang alminneligste og viktigste rollene som husmor, hustru og mor.

*«ernæring, barneoppdragelse,
samliv og huslige sysler»*

Men i kategorien helse og sosial viser kvinnene seg i det offentlige rommet gjennom sin innsats i foreningslivet og ved innsamlinger og basarer til nødlidende og

ideelle organisasjoner. Det er først og fremst i forbindelse med sosiale forhold at kvinnene stikker hodet fram og foredrar om aktuelle tema i tiden. Det er også her de mer velstående kvinnene ser anledningen til å dele av sin velstand gjennom å opprette legater for dem som trenger pengene mer enn de gjør selv. På den annen side neglisjerer ikke avisene kvinners arbeidsliv helt, og i denne kategorien er det kanskje at noen av de mest interessante ulike sosiale perspektivene kommer fram og viser til den tiden en lever i, med en framvoksende og styrket arbeiderbevegelse som nettopp har opplevd en radikalisering.

I 1913 ladet mange europeiske land opp til en ny krig. Avisene fulgte nøye med, og rapporterte flittig fra mange verdenshjørner – mest takket være byråer og annet innsendt stoff. Dette var ikke nødvendigvis lystige rapporter, så den relativt store vektleggingen av kuriøst stoff og kongestoff ble kanskje oppfattet som nødvendig da verden sto på randen til en ny krig? Avisredaksjonenes ideer om «mix» er ikke et sein-

moderne fenomen. Litt kongelig glamour spritet sannsynligvis også opp hverdagen for leserne. Kanskje ikke så rart da at mye av det stoffet som presenteres, innen alle kategorier, har et snev av kuriositet ved seg. Kanskje skjønte også datidens redaktører at mennesket lever ikke av brød alene. Det trenger pålegg også. *Det ble de mer kuriøse sakene.*

«et snev av kuriositet»

Det er forståelig at pressen i 1913 ikke skrev mer enn den gjorde om kvinnes stemmerett, med tanke på debatten forut for vedtaket om allmenn stemmerett her

til lands. Men at kvinnene måtte være vitner til at deres engelske medsøstre i hovedsak ble omtalt knyttet til kriminelle handlinger, er en annen ting. Her ville kanskje redaksjonene hatt godt av medarbeidere som kunne undersøkt stemmerettskampen i Storbritannia i et bredere perspektiv. Det kunne sågar hende at leserne da ville se sammenhengen mellom fortvilelsen over et parlament som stemte ned forslaget dette året, og de voldelige aksjonsformene som preget omtalen av stemmerettskvinnene.

Litteratur

- Allern, Sigurd: *Pressens verdier*. Bilag til Journalisten 19.8.1999, 1999.
- Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, Cappelen akademiske forlag, Oslo 1999.
- Eide, Elisabeth: *Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-årene – og journalistenes bilde*. Forskningsrapport nr. 6, Norsk journalisthøgskole, Oslo 1991.
- Eide, Elisabeth (red.): *Narrespeil. Kjønn, sex og medier*, Høyskoleforlaget, Kristiansand 2000.
- Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege: *Verden skapes hjemmefra*. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902–2002, Unipub, Oslo 2008.
- Eide, Elisabeth: *Down There and Up Here. Orientalism and Othering in Feature Stories*, Hampton Press, New York 2011.
- Flo, Idar (red.): *Norsk presses historie 1660–2010*, bind 4: Norske aviser fra A til Å, Universitetsforlaget, Oslo 2011.
- Johansen, Hanne Marie: *Kvinner i mellomkrigstida – familie og samfunn*. Universitetet i Bergen: Politikk og samfunn, 2002. http://www.ub.uib.no/prosj/mellomkrigstid/web-mellomkrigstid/politikk_og_samfunn/kvinnesak/kvinne-rimellomkrigstida.htm
- Kvaale, Reidun: *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1986.
- Larsen, Vibeke: Ut av kjøkkenet – inn på sosial- og forbrukerstoff? I Eide, E (red.) *Narrespeil. Kjønn, sex og medier*, Høyskoleforlaget, Kristiansand 2000.
- Lorentzen, Jørgen og Sør Dahl, Roger W. (red.): *Århundrets krønike*, Cappelen, Oslo 1988.
- Melby, Kari: Husmortid 1900–1950. I Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, Cappelen Akademisk, Oslo 2005.
- Ottosen, Rune (red.): *Norsk presses historie 1660–2010*, bind II: Presse, parti og publikum 1884–1945, Universitetsforlaget, Oslo 2011.
- Roalsø, Else-Beth: *Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Vi og Våre-sidene i Stavanger Aftenblad 1934–1980*. Hovedoppgave i journalistikk, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo, 2004.

- Skre, Arnhild: Etterord til Hulda Garborgs *Heimestell*, Bokvennen, Oslo 2013.
- Sköld, Gullan: *Från moder till samhällsvarelse. Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjtidningen Året Runt*. Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation, Stockholms Universitet, Stockholm 1998.
- Tuchman, Gaye (red.): *Hearth & Home. Images of Women in the Mass Media*, Oxford University Press, New York 1978.
- Van Zoonen, Liesbet: *Feminist Media Studies*, Sage Publications, London 1994.
- Wærness, Kari: *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, Universitetsforlaget, Oslo 1982.

Pris 1 Kr. 25 Brev pr. Kvartal. 10 Brev pr. Måned.

ALLERS FAMILIE-JOURNAL.

Nr. 4. 23. Januar 1913. 37. Aarg.

Post ved telegraflinjen.

Følgende soldater, som overvåker telegraflinjen i Makedonia, styrer om og der søm ofte for kulde og hunger.
Originaltegning af Alda Molnar. Reproduktionsretten erhvervet af „Allers Familie-Journal“.

Allers for hundre år siden: Allers hadde store og flotte illustrasjoner, og hadde blant annet en tradisjon med «reportasje»-malerier. Her ble en situasjon fra Balkankrigene visualisert for publikum uten at man var avhengig av at pressefotografer hadde adgang til krigsskueplassen. Allers nr. 4 1913.

Ukebladene i 1913

Underholdning, opplysning og kvinnebilder i endring

BIRGITTE KJOS FONN

Førsteamanuensis i journalistikk
Birgitte-Kjos.Fonn@hioa.no

Helse, hjem og kongelige – allerede i stemmerettsåret hadde ukebladene fått sitt kjente preg. Men ukebladene anno 1913 forteller også en annen historie. Husmorstoffet var ikke bare tri-vielt, men viktig for folkehelsen, og selv kongestoffet var ikke bare kongestoff, men nyttig utenriksstoff for ukebladlesere som søkte kunnskap utenfor sin egen lille verden. For 100 år siden var ikke bladene bare opp-tatt av å underholde sine lesere, men også av å gi substansiell informasjon til nye grupper av kvinnelige lesere i et samfunn med økende sosial mobilitet – og samtidig kanskje flytte noen steiner, bit for bit.

Ved første øyekast virker ukebladuniverset i 1913 forunderlig kjent, selv om tidskoloritten skifter. Da som nå var annonsene for vidundermidlene et viktig innslag, som for helsekostmiddelet Sanatogen, som hjalp mot de fleste former for nervesvekkelse. Undertøysreklamene var på plass – med løfter om korsetter som passet selv de

*«med løfter om korsetter
som passet selv de mest
«korpulente specialfaçonere»»*

mest «korpulente specialfaçonere».¹ Allerede i 1913 var parisermoten mer mangfoldig enn noensinne – og mosjon var visstnok bra for helsen også for hundre år siden. Ellers var det innredning, søm, føljetonger og kongestoff, og ukebladenes dekning fulgte da som nå årstidene og høytidene i en evig runddans mellom jul og påske, sommer og høst, fra varmende vinterpunsj via vårens nye moter til bruken av cognac i sensommersylingen.² Men samtidig illustrerer ukebladene i stemmerettsåret hvordan et nytt kvinnebilde var i ferd med å vokse fram – også i denne siden så nedvurderte delen av medieoffentligheten.

Rundt forrige århundreskifte var ukebladene i ferd med å bli folkelesning. I løpet av få tiår hadde bedre skolegang og økte

¹ Annonser for Sanatogen og korsetter var typiske i de bladene som her er undersøkt. Sanatogen var et vidundermiddel som ble annonsert i en rekke blader på denne tiden, herunder Nylænde, og det var ikke måte på hvilke helbredende effekter det hadde. I dag markedsføres fortsatt et preparat med samme navn i alle fall i Storbritannia, men er nok ikke mye mer enn et multivitaminpreparat. Korsettannonser var også svært vanlige. Teksten her henspiller på en annonse fra «Korsettsalonen Maud» i Nedre Slottsgate, som lovet korsetter for alle figurer, fra de smukke og elegante til de korpulente med høie og lave buster.

² F.eks. Hjemmet nr. 1, 4, og 32.

leseferdigheter, stigende levestandard og bedre distribusjonsmetoder – og til og med leselys om kvelden – gjort en større andel av befolkningen til lesere. Med denne utbredelsen kom også familiebladene (Rørslett 1977: 21), som appellerte til bredere lesergrupper og ble attraktiv fritidslesning.

Kvinnene var selvsagt en viktig del av de nye leserne. Mot slutten av 1800-tallet hadde kvinnene fått adgang først til middelskole, så til gymnas, og flere yrker ble åpnet for kvinnene. Lenge var likevel kvinneoffentligheten langt mer begrenset enn i dag, og dagsavisene hadde på sin

*«Rundt forrige århundreskifte
var ukebladene i ferd med
å bli folkelesning»*

side lite stoff som direkte angikk kvinnene (se Eide og Roalsøs artikkel i dette nummeret). Noen medier tok riktignok kvinnespørsmål svært på alvor, og dette gjaldt ikke minst tidsskriftet *Nylænde*, som ble redigert av «stemmeretts-generalen» Gina Krog i en mannsalder og var selveste «Tidsskriftet for kvindernes sak». *Nylænde* tok for seg arbeids-, lønns- og utdanningsforhold for kvinner, barnarbeid, sosiale forhold og så videre, og i tillegg var *Nylænde* selve foregangsbladet for den allmenne kvinnestemmeretten. Den som leste dette bladet, var særdeles godt orientert om viktigheten av at kvinner skulle få en plass i samfunnet utenfor hus og hjem. Men de fleste leste jo tross alt ikke *Nylænde*, som i tiden rundt 1913 dessuten bare hadde rundt 400 aktive abonnenter (Lønnaa 1996: 22). Det er dermed langt mer sannsynlig at den jevne kvinne leste ukeblader – de mange familie- eller kvinnebladene som allerede var i sirkulasjon³ – som *Hjemmet*, *Allers Familie-Journal*, *Illustrert Familieblad*, *Husmoderen* og *Urd*, flere av dem

med femsifrede antall lesere.⁴ Men var ukebladene påvirket av kvinnesaken og kvinnesakslitteraturen? Hva slags oppfatninger av kvinnesak – og hva slags kvinnebilder og verdensbilder generelt – ble formidlet gjennom ukebladene i stemmerettsåret?

Denne artikkelen bygger på gjennomlesning av de første sju månedene i 1913 av ukebladene *Hjemmet*, *Allers* og *Urd*. De to første bladene er valgt fordi de fortsatt kommer ut, slik at også dagens lesere kan ha en idé om hva slags blader det er – selv om de selvsagt har endret seg en del på hundre år. *Urd*, som gikk inn i 1958, er vi-

dere valgt fordi det var et blad som etter datidens standarder ble oppfattet som mer opptatt av kvinnesaken enn mange av de andre kvinne- og familiebladene – og *Urd* har dessuten vært regnet som et interessant tilskudd til den norske bladfloraen på grunn av satsingen på kulturstoff (bl.a. Breivik 1980). I tillegg har *Nylænde* vært brukt som et referanseorgan for å få innblikk i sentrale begivenheter denne våren, men dette bladet er ikke systematisk referert her.

Selv om *Hjemmet* og *Allers* i dag oppfattes som forholdsvis like publikasjoner med nokså sammenfallende nedslagsfelt, var det en viss forskjell på de to i 1913.⁵ En viktig ulikhet besto i hvordan bladene var organisert. Alle de tre bladene hadde nyhets- og reportasjestoff, annonser og noen skjønnlitterære innslag, men *Allers* skilte seg fra de to andre på den måten at ny-

3 Også familiebladene var særlig rettet mot kvinnene (Gripsrud 1999: 9, 19).

4 *Hjemmet* hadde 48 000 abonnenter i 1913, ifølge *Hjemmet* nr. 5. *Allers* hadde ifølge Gripsrud 1999 et opplag på 46 000 allerede i 1905.

5 På dette tidspunktet kalte *Allers* seg et familieblad, mens *Hjemmet* kalte seg «Damernes blad». Om dette innebar noen forskjell når det gjelder målgruppe, drøftes kort senere.

hetsstoff og annonser var skilt ut i et eget tillegg, slik at selve hovedbladet var et mer rendyrket organ for reportasjestoff, skjønnlitterære innslag eller ganske enkelt oppbyggelige tekster – og illustrasjoner. *Allers* tilhørte en egen tradisjon i ukebladverdenen som utmerket seg med spesielt store og flotte illustrasjoner, ofte helsides og ofte i fire farger, noe som trolig hadde sammenheng med at bladet mindre enn 40 år tidligere var etablert (i Danmark) som et «Illustreret» familieblad. Faktisk liknet *Hjemmet* (også opprinnelig dansk) og *Urd* mer på hverandre, med blandingen av nyhets- og samfunnsstoff, skjønnlitterære og oppbyggelige tekster, annonser og veiledningsstoff innenfor samme omslag.⁶

Tidligere tiders ukeblader kan gi et innblikk i kvinners liv på en bedre måte enn dagspressen kan gjøre, og de illustrerer samtidig hvor ufattelig mye som har endret seg både når det gjelder kvinners stilling og synet på likestilling fra 1913 og fram til i dag. Selv *Urd*, som altså var et relativt fremsynt blad hva kvinnesaken angår, forfektet et syn på kvinnerollen som ligger langt fra det som er gjengs i 2013. I beste fall kan man kanskje kalle *Urd*-redaksjonen en slags forskjellsfeminister – noe som i og for seg var en selvfølge dersom man skulle ta til orde for kvinners sak i en tid der troen på kjønnsforskjellene fortsatt sto så sterkt. *Urds* redaktør gjennom de første 37 årene, Anna Bøe, redigerte et blad som var preget av hennes religiøse grunnsyn – og i det lå en oppfatning om at kvinnens naturgitte oppgave først og fremst var å ta seg av hjem og

familie. Men hun mente også det var svært viktig at kvinnene tok aktivt del i samfunnslivet «fordi hun ofte har et finere øre, en mer lydhør sjæl –, fordi der i ethvert fald alltid vil være sider ved livet, som hun vil forstå bedre end mannen».⁷

Nyheter ut til kvinnene

Om mye av stoffsammensetningen var som i dag, var det også noen klare forskjeller. Den aller viktigste var at ukebladene hadde nyheter, samfunnsstoff og politisk stoff. Mens dagens ukeblader for det meste satser på motestoff, oppskrifter, smekre modeller, og – som tabloidavisene – nyheter som er konstruert på grunnlag av informasjon om mat og helse, var mange av sakene i 1913 reelt nyhetsstoff, om alt fra store internasjonale begivenheter til små snutter om den

nylig avholdte Holmenkoll-dagen eller at en ny skole var åpnet i Ski.⁸ En god del av nyhetene hadde et aktuelt personfokus. Det var gjerne en nytutnevning – som av den nye biskopen av Kristiania Jens F. Tandberg, av Gunnar Knudsen som i 1913 ble statsminister for annen gang,⁹ eller av *Morgenbladets* nye redaktør, den senere Høyre-kjempen C.J. Hambro.¹⁰ Eller det kunne være et dødsfall. Et hovedoppslag med flere siders oppfølging når prominente mennesker avgikk ved døden, var slett ikke uvanlig. Aktualitetsstoffet kunne også være bakgrunnsstoff med en tydelig aktuell knagg, som for eksempel hundreårsjubileene for fødselsåret til Søren Kierkegaard eller Camilla Collett¹¹ –

6 De skjønnlitterære tekstene er ikke tatt med i analysen av disse bladene, først og fremst fordi de skulle studeres fra et pressehistorisk perspektiv, ikke litteraturvitenskapelig. Det kan imidlertid være gode grunner for å gå inn i de skjønnlitterære ukebladtekstene fra tidligere perioder – og også studere dem diakront.

7 Anna Bøe i en kommentar til et lovforslag om kvinners adgang til statlige embeter, i 1911. http://nbl.snl.no/Anna_Bøe/utdypning.

8 *Hjemmet* nr. 4 og 10.

9 *Hjemmet* nr. 4 og 5.

10 *Hjemmet* nr. 12.

11 F.eks. *Hjemmet* nr. 4, *Urd* nr. 3, 4, 5, 6 og 7 og 18.

jubileer vi for øvrig kjenner igjen fra mediedekningen våren 2013, hundre år etter.

En grunn til denne fokuseringen på reelle – i motsetning til konstruerte – nyheter var trolig at kvinner ikke leste aviser i samme grad som menn. Kvinnene var på vei opp i samfunnet, og dermed måtte også de bladene som ble lest av kvinner, bidra med substansiell informasjon. Det er åpenbart at bladene ble redigert etter det prinsippet at de skulle bidra med litt *underholdning*, litt *oppdragelse* (bladene var forholdsvis moralske sammenlignet med i dag) og ikke minst litt *opplysning*. *Allers* hadde til og med slagordet «et underholdende og belærende familieblad» – men begrepet «belærende» hadde selvsagt ikke dagens negative konnotasjon.¹² Flere

skribenter har tidligere beskrevet *Urd* som et blad som skilte seg ut sammenlignet med andre dameblad fordi det hadde en tydelig kjerne av opplysnings- og orienteringsstoff.¹³ Når man studerer ukebladene så langt tilbake som fra 1913, er det imidlertid åpenbart at alle hadde både opplysnings- og orienteringsstoff.¹⁴ Slik sett sto de i en tydelig tradisjon fra de første ukebladene som kom på norsk fra midten av 1800-tallet. Dette var mer eller mindre rene folkeopplysningsorganer, men de hadde alt i alt en lavere utbredelse, og de ble skrevet av menn og for det meste sikkert også for menn. Med fremveksten av familiebladene – som da i praksis inkluderte også kvinnene i lesningen – ble folke-

opplysningstanken generelt svekket, skriver Gripsrud (1999: 19), men det er opplagt at de bladene som her er undersøkt, også hadde et sterkt ønske om å opplyse leseren, ikke bare underholde.

Men hva som regnes som opplysning for et norsk ukeblad, har altså endret seg på hundre år, og det politiske elementet er mer eller mindre forsvunnet fra ukebladsjangeren. I 1913, derimot, hadde det politiske stoffet og aktualitetsstoffet betydelig prioritet. En iøynefallende forskjell er dessuten at bladene var langt mer *internasjonalt orientert* enn i dag. I dag er norske ukeblader jevnt over nokså innoverskuende norskvinklet. Dette går blant annet fram av en undersøkelse av sju norske ukeblader fra 2011

der *Hjemmet* er med, men ikke *Allers*. I korte trekk forteller denne undersøkelsen at i de (ikke altfor mange) sakene der utenlandske personer eller destinasjoner var med på den ene eller andre måten, var vinkelen likevel gjerne norsk (Fonn, Orgeret og Simonsen 2012).¹⁵ I 1913 innbefattet viljen til opplysning i ukebladene i høy grad det som i dag regnes som utenriksnyheter. Utenriksstoffet var også mer genuint utenriksvinklet.

«et underholdende og belærende familieblad»

¹² Bjørnstjerne Bjørnson hadde for eksempel også lagt vekt på det «belærende» da han redigerte *Illustreret Folkeblad* et halvt århundre før (Rørslett 1977: 17).

¹³ Ifølge Rørslett 1977 og Tjølv Egeland i *Norges litteraturhistorie* bind 5, gjengitt i Breivik 1980. Det samme kom fram i *Aftenpostens* «nekrolog» over bladet i 1958, Breivik 1980: 2.

¹⁴ *Urds* kan jo imidlertid ha vært mer høyverdig, siden blant annet kulturstoffet sto så sterkt.

¹⁵ Studien gjaldt *Hjemmet*, *KK*, *Tara*, *Henne*, *Norsk Ukeblad*, *Det Nye og Elle*. Det utenlandsstoffet som er, er hovedsakelig fremstilt som blottet både for politikk og problemer. Studien viser også til en artikkel av Breen (2011), som peker på at det «utenlandske» stoffet kan ha vært gjenstand for en backlash – for ti år siden fant for eksempel *KK* bokhandleren i Kabul, noe hun mente ville vært utenkelig med den måten bladet ble redigert på ti år senere. Også i 1913 var en del av utenlandsstoffet nokså forskjønnende, men en vesentlig forskjell er at i dag har man den informasjonen som trengs for å lage mer nyansert utenlandsstoff. *Hjemmet* er for øvrig fortsatt landets største ukeblad og den fjerde største trykte publikasjon, etter *Aftenposten*, *VG* og *Se og Hør*. Også *Allers* er et av de største ukebladene – i 2010 lå det på femteplass i opplag.

Litt om vore kvindeforeninger.

Der findes rundt i vort land en hel masse kvindeforeninger, og disse virker jo hver for et eller andet godt formaal.

Men skulde vi ikke ogsaa — i de timer vi er sammen — kunne arbejde lidt mere paa vor egen aandelige udvikling?

Endelig foreninger (men ogsaa kun et faatal) har høitælling ved sine sammenkomster. Dette er bra, men det er ikke nok.

Vi vet jo hver særgelig vi kvinder staar tilbage naar det f. eks. gjælder en diskussion.

Er vi paa et diskussionsmøde, hvor der er mængde med, — nei sandelig om vi tør staa op forat vi vor mening (for en mening har vi sagtens, kanske lige saa godt som manden). Vi er ikke vant til at ta del i en diskussion, derfor fortier vi heller denne vor mening. Vi kan jo ellers saa godt snakke for os; det er ikke det det kommer an paa, men veie pro et contra angaaende en sak, fremsætte virkelige saaglige indlæg i en debat, det mangler vi saa totalt øvelse i; det er her vi trænge opdragelse og udvikling, og for denne opdragelse og udvikling vilde de mange sammenkomster inden kvindeforeningerne altsigting være det rette forum.

Men hvordan skulde saken kunne gribes an? vil man spørre.

Hertil vil jeg svare: — En forening vælger jo altid en bestyrelse, som forestaar arbeidet etc. Na har der foruden denne bestyrelse ogsaa vælges en underholdningskomitee, saavhaengig af bestyrelsen og valgt for et koertere eller længere tidsrum, alt efter som det maatte passe.

De fleste foreningsmøder pleier at vare et par timer. Man vil jo gjerne hilse lidt paa hveranden, pære efter hinandens helledende osv. La os så, at den første time medgaar hertil. Saa bruker vi den sidste time som underholdningstid, samtidig som vi arbejder. Det gaar jo godt an at arbejde samtidig som der tales. Hvem husker ikke hvad der staar i voren:

«Og men haanden littig gaar,
ikke munden stille staar».

Underholdningskomiteen skal saa sørge for at skaffe diskussionsmøder, som gjerne indledes med et litet foredrag; derefter opfordres samtlige til at delta i diskussionen.

Det vil være en god maatte for kvinderne at opføre sig paa, saaledes inden sin egen midte, og det vil ikke vare længe, førend de vil kunne delta i diskussioner ved større møder.

Na er det ikke min mening at der altid skal være diskussionsmøder; det vilde være altfor ensformig i længden. Komiteen maatte sørge for atveksling med foredrag, diskussion, deklamation og høitælling — kort alt som kan fremme vor aandelige udvikling.

Gid mange av «Urds» læsere vilde ta dette «eksp.» av Urd» med til den kvindeforening hvor de bærer hjemme, saa disse forslag kunde bli gjort til gjensidig for drøftelse og overveielse.

X.

Gratismønstre for april.

Fig. 1. Morgenkjole. Fig. 2. Knepe for smaa piger 9—12 aar. Fig. 3. Kjole for smaa piger 9—12 aar.

Fig. 1.

Denne praktiske og pene morgenkjole kan syes av et av de moderne blomstrede eller ensfarvede stoffer, der paa vrangen har en helt anden farve. Tø krave, spjøl paa ærmer og halsbånding foran tas saa simpelthen vrangen av talet. Vi har set to modeller eller disse mønstre; den ene var blå og sort med ensfarvet sort krave etc.; den anden var blomstret rødbrun med en varm rød farve — vrangen av talet — i krave, spjøl osv.

Mønstrer bestaar av 4 dele: $\frac{1}{2}$ bukved, $\frac{1}{2}$ bukved, ærme og krave.

Fig. 2. Knepe for smaa piger 9—12 aar. Mønstrer bestaar av 6 dele: 1 først, $\frac{1}{2}$ ryg, 1 over- og 1 underærme; $\frac{1}{2}$ krave og halsb.

Fig. 3. Kjole for smaa piger 9—12 aar. Mønstrer bestaar av 8 dele: Livet: 1 først, $\frac{1}{2}$ ryg, 1 ærme, $\frac{1}{2}$ krave, halsbånding og belte. Skjørtet: $\frac{1}{2}$ først, 1 bakstykke.

Fig. 2.

Fig. 3.

THORNES ANSJOS

er nu at få den de fleste handlende.

Urd for hundre år siden: Symønstre og forslag til hvordan kvinner kunne bli bedre debattanter i en ny tid med mer kvinnelig deltagelse i samfunnslivet, side om side. Urd nr. 16 1913.

Utenrikssaker var temmelig utbredt i pressen generelt, og trenden med de norske vinklingene kom ikke før senere (Simonsen 2010: 305ff.).

Husstell-, mat- og helsestoff

Med dette fokuset på aktualitetsstoff skrev ukebladene i 1913 kanskje mer *for* kvinner enn *om* dem, i alle fall når man ser på de høyest prioriterte sakene. Rundt 40 prosent av forsidene i *Urd* og 20 prosent av forsidene i *Hjemmet* handlet om kvinner.¹⁶ *Allers* hadde som sagt en annen organisering med nyheter konsentrert i tillegg, og oppslagene her var oftest meldinger og notiser, ikke større enkeltsaker. I dette notisstoffet måtte man helt ut til nr. 3 i 1913 før man i det hele tatt så snurten av en dame. Det var et bilde av den nyvalgte amerikanske president Woodrow Wilson på spaseretur med sin datter – men ellers var ikke datteren nevnt med et ord, og det gikk ikke engang fram hva hun het.¹⁷

Men kvinnene var på vei inn, og enda mer kvinnelig var selvsagt stoffet inne i bladene. Særlig gjelder dette veiledningsjournalistikken. Den handlet nokså systematisk om husmorens domene, med tips og råd om hvordan man bestyrte en – ofte temmelig stor – husholdning. *Allers* hadde riktignok ikke veiledningsstoff, men som antydnet betyr ikke det at ikke bladet hadde opplysningsstoff, både fra innenriks- og utenriksfronten. Mangelen på veiledningsstoff, og

den delte strukturen med «harde» nyheter i én del og reportasjer, billedstoff og skjønnlitterære tekster i en annen, reiser selvsagt tvil om den «harde» delen i det hele tatt var beregnet på husets kvinner. Annonsene i en publikasjon gir imidlertid en god indikasjon på hvem målgruppen er. I likhet med de to andre bladene hadde også tillegget til *Allers* en rekke annonser som må ha vært rettet direkte mot kvinnene – som den typiske oppfordringen om å kjøpe Fredr. Hvedings norske pussemiddel «Blankolin». For ikke å snakke om reklamen for det orientalske kraftpulveret *Büsteria*: En «smuk, fyldig Legemsform opnaas gennem vort orientalske Kraftpul-

ver 'Büsteria', lovl. Beskyttet, præmieret med Guld-medaille», het det i annonsen, som lovet dem som slet med magerhet en vektøkning på inntil 30 pund på seks-åtte uker, og var «helt og garantert uskadelig». El-

ler det like supre middelet *Bovatol*, «det eneste sikre middel til aa opnaa en fyldig byste».¹⁸ Ellers hadde alle bladene annonser som særlig dreide seg rundt husstell, helse, mat og klær, men også nytelsesmidler som tobakk og alkohol, og noe underholdningsteknologi – grammofonen. En del av disse annonsene har nok forsøkt å fenge mannlige lesere, men brorparten synes rettet mot «the homemaker» – kvinnene. Det kunne til og med gjelde noe så «mandig» som whisky-annonsene, som i denne fra *Hjemmet*: «Whisky er mere eller mindre skadelig, og gjælder det derfor at fraraade deres mand, at kjøbe de sorter der inneholder fusel. Pas derfor paa, at intet andet merke end 'ENCORE' findes i Deres hus. Bedste medicinske uttalelser forefindes.»¹⁹

*«man måtte helt ut til nr. 3
i 1913 før man i det hele tatt
så snurten av en dame»*

16 *Hjemmet* hadde en ordning med «doble» inngangssider – en omslagsside med et forholdsvis stort foto og en kort tekst, omkranset av annonser, og så en illustrert kolofonside som anga hva som gjerne var hovedsaken. Prosenttallet avhenger litt av om man regner med begge eller bare den ene av disse inngangssidene, og ettersom de hadde litt forskjellig funksjon, kan det være gode grunner for begge deler.

17 *Allers* nr. 3, tillegg.

18 *Allers* nr. 3 og 17, tillegg.

19 *Hjemmet* nr. 5.

1913

HISTORISK

1913

Fransk marer stand i sin livs privatklange med tykke hollene.

Naar vrenner møtes.

De del vider sig, at de tydelige have ikke hermande at holde stand med de fremkomende helgaver, som rykket nærmere og nærmere til herredømmet, begynder man som værel at bygge for, at tykkens luftholde vilde komme til at gå og over de fremmede, som holdt i Kædetingspæl. Mærkelystne sendte derfor vilde til besøg og luftholde marer-soldater, som skilde vrede over sine landmænds sikkerhet. Indholdet blev frekven ikke herredømmet. Dermed leger det til, at endelig av de gamle sjæle har synder, tiden blev lang, og ærverget som private slægtens. Vort killede vider at av renselse.

Vandsøkere.

Det var et besynderlig øye, som stulte de partier, der forleden dag sat Vindens-skeppene brude bult i den tidlige morgendag. Men solen komst sine stråler med glemme brænnens grønt, som man den herre sporene omkring med et apparat av form som en tværd kild i hændene. Det var deligene i den internationale kongres for eksperimenter psykologi, som var mødt frem for at gi en prøve på sin dygtighet i at bestemme jordens størrelser. Med den merkelige gjensid i hændene gik de fire herre ukende omkring, indtil apparatet pludselig dreist spiden i veiv. Dette skilde da bety, at på dette øde var der en luftholde under jordoverflaten. Løst leger bort søket spiden sig igjen, d. v. s., at jorden etter blev renest. De fire herre angre

spes, om de passende luftholde var tykt med vand eller ikke. En passende konst d stolt, at disse angre var rigtige. Man er ikke sikker på ansvaret til dette frekven. Man som vel nærmest stolt, at de fire herre man være begyret med en uendelig stor folsenhet.

Franske born underskriver også protokoll med fransk herredømmet.

De gamle suffragetter.

Med en ihendelighet, etter rettere sagt, med en festsatsen stes like turer de engelske stemmeretshverder frem med sine veltager.

Vilken, som udførelsen stes til på.

singer, som vil komme til at stas som en skam plet på kvindekøns historie. Kædet luftholde, udførelsen luftholde, herredømmet stoner og uendelig markerer disse herre vel. En vel, som herredømmet — det man man da to — luftholde vil fre den luftholde og luftholde bort fra det luftholde stand. For herre vil vel plete sig det ansvaret at gi en slik sanning smoder mennesker ret til at være med at bestemme, herre det gælder fells og stes veltager? En av deres stes herredømmet har stes at stikle til på en udførelsen luftholde fra stes vilde, som luftholde stes luftholde.

Historen melder ikke noget om, hvad fra White har gjort de nævnte udførelsen.

Det franske herredømmet.

Det franske herredømmet om luftholde av 2 som luftholde for herredømmet har stes luftholde en stes av herredømmet i franske. Her luftholde der sig som luftholde vel stes luftholde luftholde i herredømmet luftholde. De, som har stes luftholde luftholde, stes, at den franske herredømmet herredømmet vil stes til, som den luftholde med til for at luftholde stes stes oppgave på en luftholde luftholde i luftholde luftholde. Opposisjonen dermed der luftholde luftholde og her i den luftholde herredømmet en stes demonstrasjonsmarker. Der av luftholde luftholde til luftholde av demonstrasjonsmarker, som stes luftholde til stes luftholde. Oppgave luftholde luftholde til stes luftholde på den luftholde.

Bestemte luftholde stes luftholde av franske luftholde, som stes luftholde på luftholde.

Ene vandkørluftholde i Vindens luftholde ved Paris.

Finske pletter sig, en luftholde av stes luftholde.

Hjemmet for hundre år siden: Som en del av nyhetsstoffet fulgte ukebladene med på hva de engelske stemmerettskvinnene holdt på med. Bladene var ofte, i litt varierende grad, opptatt av at suffragettene ikke måtte skade saken. Hjemmet nr. 16 1913.

I *Hjemmet* og *Urd* var veilednings- og opplysningsstoffet ganske fremtredende, både som rådgivningsspalter og som tips om søm, husstell, matlagning og helse. Mat- og husstellet var atskillig mer krevende enn i dag, og selv om mange lesere temmelig sikkert hadde hjelp i huset, var mange av husstandene der ukebladene fant sine kvinnelige lesere, fortsatt gårdsbruk med tung drift og innslag av naturalhusholdning. Som Kari Gåsvatn har pekt på i boken *Formødrenes stemmer*, var det å lede det daglige arbeidet på en gård som å lede en stor bedrift (Gåsvatn 2013: 83). I det hele tatt er det man kan kalle husholdningsøkonomi en viktig del av veiledningsvirksomheten i bladene.

Matmessig handlet det om å få tak i de beste råvarene, men også om å ikke la noe som helst gå til spille, i beste Henriette Schønberg Erken-ske ånd – foregangskvinnen med de berømte kokebøkene. Men dekningen pekte langt utover det rent ernæringsmessige: I tiårene fram mot århundreskiftet var husstell blitt et stadig viktigere samfunnsspørsmål og etablert som et anerkjent fag. Myndigheter og opplysningsvesen hadde forlengst fattet interesse for den betydningen «det kvindelige stel» hadde for folkehelsen. «Husmødrene ble derfor nøkkelpersoner i en befolkningspolitikk som tok sikte på å bekjempe spedbarnsdødelighet, forebygge sykdom og sikre sunnhet. Dermed kom husstell til å bli etablert som eget kunnskapsfelt og opplæringen av husmødrene gjort til en samfunnssak,» skriver Gro Hagemann, også hun i *Formødrenes stemmer* (Hagemann 2013:25). Det er rimelig å se *Hjemmets* og *Urds* opplysnings- og underholdningsvirksomhet om de forskjellige sidene ved husstellet i lys av dette. Det som i dag ses som trivialiteter i ukebladdekningen, var samfunnsmessig særdeles viktig arbeid, og når kvin-

nene følte stolthet over virksomheten, ble det også morsomt og meningsfylt.²⁰

Sannsynligvis av samme grunn var også *helse* blitt etablert som et viktig felt for ukebladene. Det er for det første en nær sammenheng mellom matstell, hygiene og helse – og veiledningsstoffet inneholdt tips om alt fra hermetisering av mat til praktiske råd om hvordan man kunne unngå at tyfusbakterier spredte seg til melken man drakk.²¹ Men bladene brydde seg også om de helsespørsmålene som ikke var direkte knyttet til matlagning og renhold. Noe av helsestoffet handlet, som i ukeblader og tabloider i dag, generelt om hele familiens helse, i 1913 trolig i enda

større grad hustruens ansvar. En del lettere stoff handlet om hvordan lesere, og særlig kvinnene, skulle forbedre sitt utseende – heller ikke det noe ukjent fenomen i dag. Runde, smukke skuldre kunne

man få ved daglig å gjøre foroverbøyde øvelser.²² Det ble anbefalt raske, daglige spaserturer, dype åndedrag²³ og massasje for den generelle folkehelsen – og massasje skulle visstnok dessuten kunne hjelpe både mot rynker i ansiktet og «møl» i håret.²⁴ Noen av tipsene står seg fortsatt i dag, og noen har tiden definitivt løpt fra. Det er neppe noe ukeblad som i dag vil fraråde «frugtsommelige» å drive gymnastikk, hjelpe fortvilte mødre med råd om hvordan de skal få bleket barnas røde hår, eller hevde at møllspiste

*«Husmødrene ble
derfor nøkkelpersoner i
befolkningspolitikken»*

20 Dette er også et poeng i Maria Berg Reinertsens ferske bok om Henriette Schønberg Erken, se *Morgenbladet* 27. september 2013.

21 *Urd* nr. 14, *Hjemmet* nr. 1.

22 *Urd* nr. 8.

23 *Urd* nr. 23.

24 *Urd* nr. 5, 14. Også i 1913 kunne man ellers registrere et visst sammenfall mellom påstander i veilednings-spaltene og i bladets annonser.

hårtupper skyldes slapphet og dårlig konstitusjon.²⁵

Det var ikke sjelden at det vi vil oppfatte som et litt pussig kvinnesyn, snek seg inn i artiklene. Eller kanskje vi snakker om et pussig syn på begge kjønn? I en artikkelserie som gikk over mange numre, tok *Hjemmet* for seg en lidelse – eller heller et sett med lidelser – som så ut til å være en blanding av nerveproblemer, depresjoner og det som i realiteten kan ha vært mer fysiske tilstander – trolig beslektet med dagens ME. Overskriften var «Hysteri – den indbildte syke». Det var imidlertid særlig når lidelsen inntraff hos unge kvinner, at det kunne betegnes som hysteri og det man kalte skaperi – og det ble ofte forbundet med en berregnende og uforutsigbar personlighet. Men de unge mennene kom ikke veldig mye bedre ut av det – her artet det seg som lammen- de hypokondri og redsel for alt fra hjertesykdom til sinnssykdom. Mellom linjene forsto man at lidelsen kunne bunne i skyldfølelse fordi de hadde masturbert for mye i ungdommen – men merk at i 1913 var det skyldfølelsen og ikke selve masturberingen som ble utropt til sykdomsårsak. De litt frynsete unge mennene var et «kunstprodukt av et sterkt paavirkelig nervesystem og daarlige pedagoger».²⁶ Det fantes imidlertid også helt patente artikler ut fra hva vi vet i dag, og særlig interessant er innslagene av fokus på kvinnehelse utover det rent fasademessige. I *Urd* finnes for eksempel en lang artikkel om kreft i livmoren og kampen mot den, som holder et opplysningsnivå som virker holdbart også i dag.²⁷

«Pjølterbordet skal vi springe over, det pleier at greie sig saa uhyre letvindt.»

«Pjølterbordet skal vi springe over»

En del veiledningsplass ble likevel brukt til mer lettbente saker, eller saker som kan ses i sammenheng med den sosiale oppdriften som kjennetegner brede lesergrupper i denne perioden. Som Arnhild Skre påpeker i forordet til nytutgivelsen av Hulda Garborgs kokebok *Heimestell* fra 1922 (2013, kommer): «Ønsket om å stiga i sosial rang kravde at ein etter beste evne nærma seg dei høgare klassane både i folkeskikk og matvanar» – og slik økte etterspørselen etter veiledningsstoff på hjemmefronten. Dermed kunne ukebladleserne få relativt lange utlegninger om hva som var best av silke og plysj i stuer og salonger, og hvordan det var best at tjenerne serverte maten.²⁸ Man kan

selsagt innvende at dette innebærer at det ikke var middelklassen, men overklassen som leste bladene – ikke minst *Urd* hvor dette er hentet fra, og som nok også fremsto som litt mer

«upmarket» enn *Hjemmet*. Men det faktum at redaksjonen antok at leserne *trengte* disse rådene, tyder nok på at den kjente til tidens demografi og visste at det var en del lesere som hadde foretatt en aldri så liten klassereise.

Detaljrikdommen vitner også om at redaksjonene mente leserne *trengte* litt oppdragelse: «Kaffen serveres av tjenerskapet enten paa den maate at en tjener byr om de iskjenkede kopper, mens en anden bringer fløte og sukker og en tredie avec'en.» Eller, det som ifølge *Urd* skulle være mest elegant: «[T]jeneren gaar om med et stort bret og frembyr tomme kopper, saa kommer et par piker med kaffekande i den ene og bret med sukker og fløte i den anden [...], saa byr tjeneren straks om likøren». Godt da, i en såpass komplisert verden, at i alle fall noe var enkelt:

25 *Urd* nr. 4, 7 og 14.

26 *Hjemmet* nr. 12, 13, 15 og særlig 17 og 18.

27 *Urd* nr. 28.

28 *Urd* nr. 5, *Urd* nr. 4.

«Pjølterbordet skal vi springe over, det pleier at greie sig saa uhyre letvindt.» Men som *Urds* skribent påpekte: «[J]eg vilde nu ialfald ha et øie med at det ble anrettet i rette tid.»²⁹

Med økende sosial mobilitet og økende leseferdigheter var *målgruppene* ganske brede, selv om ordet neppe sto i ordbøkene ennå. I målgruppen var trolig enhver som hadde ti øre i portemonéen eller forklelommen og ikke noe bedre å bruke dem på. Men *idealleseren* befant seg nok i, eller var på full fart inn i, de midlere og tildels høyere lagene. Tonen i rådgivningsspaltene og veiledningsstoffet tyder på at bladene anså leserne for å være en samfunnsgruppe som hadde nok av mat og klær til å leve gode liv, men som også måtte vise nøy-somhet og drive sin hus-holdningsøkonomi på en effektiv og bærekraftig måte. Redaksjonene balanserte det mer nøkterne veiledningsstoffet med en forvisning om at leserne ønsket å strekke seg sosialt. Ukebladene trykket regelmessig menyer som ikke var beregnet på folk som led noen nød,³⁰ men *Urd* overgikk seg selv da det i mars 2013 publiserte en meny fra det danske kongelige slott der det sto både østers, gåselever, hummer og trøfler på menyen. Blant vintipsene var det detaljerte anvisninger om hva som passet, også når det gjaldt champagne – det var for eksempel slett ikke det samme om champagnen til andesteken garnert med oliven og syltede rognebær var en *Veuve Clicquot* eller en *Heidsieck Monopole*.³¹ Selv om landsbygdbefolkningen fortsatt var stor, og mange hadde tilgang på det vi i dag kaller førsteklasses og kortreiste råvarer, økologiske til og med, lå nok noe av dette uten-

for mange leseres rekkevidde. Da som nå spilte ukebladene på at leserne likte å drømme seg litt bort og lese om verdener de ikke hadde adgang til.

«De kvindelige læger, av hvilke der burde være flere»

Den omfangsrike spalten om *avec-serveringen*, som bar navnet «Selskabelighet ved bordet», forteller om et samfunn med ny mobilitet, men også om forholdsvis bastante kjønnsroller, i alle fall hvis den jevne leser skulle bruke sin økende sosiale frihet til å kopiere de kondisjonertes skikker.

*«Og det kan ikke negtes,
det liker nu damerne
bedst da!»*

Spalten gikk over flere numre, men spaltisten kom stadig tilbake til *pjølterbordet*. Det hadde nemlig – lettvintheten til tross – den uhel-

dige siden ved seg at den fikk herrerne til å forbli i røkeværelset utover aftenen, der noen til og med ga seg til med å spille kort. Dette måtte man få bukt med. «Et utmerket middel til ialfald at trække herrerne ind i dameselskabet periodisk er at anbringe *pjølterbordet* i et hjørne i salonen. Det viser sig, at de da gjerne blir inde hos damerne. Og det kan ikke negtes, det liker nu damerne bedst da!»³²

Samtidig representerte noe av stoffet om dame-motene en tydelig kontrast til en verden der damene bare satt i salongen og håpet på herreselskap. Motereportasjene fra Paris vitnet om at nå var snart «alt» lov:³³ «[D]en individuelle smak har friere spilderum end nogensinde, hvilket igjen vil si, at damerne blir mere og mere fornuf-tige og selvstændige».³⁴ Noen amerikanske stemmerettskvinner hadde til og med begynt å

29 *Urd* nr. 4.

30 F. eks. *Hjemmet* nr. 11.

31 *Urd* nr. 13.

32 *Urd* nr. 8.

33 *Hjemmet* nr. 2, *Urd* nr. 6.

34 *Urd* nr. 6.

kle seg som menn,³⁵ og noen anbefalte de kinesiske damenes «delte skjørt». *Hjemmet* siterte – og ga sin tilslutning til – den amerikanske stemmerettsforkjemperen Carri Chapman Catt, som tok kraftig til orde for en ledigere klesstil:

Vi er [...] etterhaanden blit til rene dukker i syjomfruens og skrædderens hænder. Uten at mukke finder vi os i enhversomhelst tortur, som det falder dem ind at underkaste os. Vi har altfor længe været slaver. La os kaste av aaget. Men først og fremst væk med hatten – den er slet ikke til nogen nytte.³⁶

At bladene i økende grad la vekt på kvinners selvstendighet, er tydelig. *Hjemmet* viste dette også i sin oppslagsartikkel i nr. 2 1913, under tittelen «Kvinder i mænds arbejde»: Spørsmålet om «[k]vindens stilling i samfundet og hendes forhold overfor manden, socialt, politisk og økonomisk» hadde i vår tid nådd et «kulminationspunkt», og det kunne ikke nektes at «kvinden sitter inde med et sterkt vaaben i den kamp, hun fører, for at bli likestillet med manden. Dette vaaben er hendes selverhverv», skrev *Hjemmet*. Og det var ikke bare på enkeltstående områder av samfunnslivet at kvinnen hadde «trængt sig ind»: «Hun gjør sig gjældende overalt paa arbejdsmarkedet, og enkelte steder er der ogsaa grund til at ønske hende et hjertelig velkommen. Vi tænker f. eks. paa de kvindelige læger, av hvilke der burde være flere.» *Hjemmet* fortsatte:

En mængde kvinder har gjort sig bemærket paa videnskabens, kunstens og litteraturens enemerker. I forretningsverdenen har de erobret en plads, fra hvilken de ikke kan fortrænges, med tvertimot fortrænger manden, f. eks. fra konto-

rerne. I embedstanden vrimler det av dem, [og der er] kvindelige sporvognskonduktører, drosjekusker og – politibetjenter. Der er kvindelige jurister, til og med en borgermester! Kun det officielle diplomati har ingen kvindelige repræsentanter, men av kvindelige politikere og folkevalgte repræsentanter er der nok til at forstyrre verdensfreden, hvis de blir samlet på ett sted.³⁷

Hjemmet ville likevel advare litt mot utviklingen, for det var ikke alle stillinger kvinner tok seg like godt ut i. En sporvognskonduktør var nå så sin sak, men en kvinnelig drosjekusk! Eller en politikonstabel: «En kvinde, slæpende avsted med en fuld mand klokken 1 om natten, vil ikke virke overbevisende om at hun har fundet sit rette kald», slo bladet fast.³⁸ Men når det var sagt, var det

*«væk med hatten –
den er slet ikke til
nogen nytte»*

nok at notere den kjendsgjerning, at [kvinden er kommet ind i mandens erhvervsgrener] og herefter vil bli der, [og] naar hun er akceptert paa arbejdsmarkedet som mandens likestillede, er der jo intet at si paa, at hun forlanger at bli likestillet med ham ogsaa på andre omraader.³⁹

I det hele tatt var det nok ikke en sjel som tvilte på at kvinden ville seire og «faa sin vilje», konkluderte *Hjemmet*.⁴⁰

Bladene var generelt preget av kvinnesolidaritet. De var blant annet opptatt av å fange opp og omtale kvinner som hadde gjort seg bemerket. Dette preget både det nasjonale og det internasjonale stoffet. Det kunne være hovedoppslag på internasjonalt kjente navn, som den franske arkeologen, forfatteren og journalisten Jane Dieulafoy, som hadde klippet håret kort og

³⁷ *Hjemmet* nr. 2.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

³⁵ *Hjemmet* nr. 4.

³⁶ *Hjemmet* nr. 20.

kjempet ved sin manns side under den franske krigen.⁴¹ Eller det kunne være i notisform, som den om de to unge kvinnelige medisinstudentene som var antatt til det frivillige redningskorps i Wien, avdeling utrykning.⁴² *Urd* skrev om den engelske Røde Kors-søsteren på Balkan som var utkalt for å ta seg av en skadd offiser en «frygtelig uhyggelig nat i snestorm og kulde». På veien falt hun og knuste kjevebenet, slo ut flere tenner, og ble også for øvrig ille tilredt. Men hun kom seg på bena og fortsatte fram til pasienten, «som hun omhyggelig pleiet og la bandage på før hun skjænket sin egen elendige forfatning en tanke». Noen dager etterpå var hun igjen i full jobb, med bandasje over hele hodet. «Vi kvinder føler os altid gla og stolte naar en av vort eget kjøen udmerker sig ved et eller andet», kommenterte *Urd*.⁴³

*«Vi kvinder føler os altid
gla og stolte naar en av vort
eget kjøen udmerker sig»*

Også innenriks ble det gitt honnør til kvinner som hadde utmerket seg, både mens de levde og *post mortem*. Når kvinner med viktige «selverhverv» gikk bort, var det like naturlig å span dere en nekrolog på dem som på mennene. Eksempler var lærerinne og kvinnesakspioner Anne Holsen, som fikk sin nekrolog både i *Hjemmet* og *Urd*,⁴⁴ – eller frøken Elena Petersen, som rundt 1875 hadde vært «blant de første kvinder der indehadde stillingen som telegrafbestyrerinde i statens tjeneste». Om hennes historie kunne *Urd* fortelle at «[d]et var dengang en alt andet end misundelsesværdig stilling, kvinder i 'stillinger' møttes gjerne dengang med mistro og skarp kritik, men frk. Petersen var ved sin punktlighet og nøiaktighet i alle dele som skapt

til at vise verden hvad en kvinde kan få til».⁴⁵ Det var mange slike nekrologer, og også en fortsettelsesserie om kvinnene som hadde stått bak sine menn i de norske prestehjemmene – samt en helsides nekrolog om en av dem, «bispinde» Sofie Moe som var Jørgen Moes hustru.⁴⁶ Som tilfellet Sofie Moe viser, ble man imidlertid fortsatt ofte definert ved sin mann, eller for den saks skyld sin far. En kvinnelig kunsthistoriker som var den første kvinne Paven åpnet Vatikanets bibliotek for, og som hadde skrevet et verk om Michelangelos erotiske personlighet som fortsatt annonseres på Amazon – Martha Drachmann Bentzon – fikk for eksempel ikke lov til å gå hen og dø uten at det også skul-

le redegjøres opp og ned ad stolpe for hvilke enda mer berømte menn hun var kjødelig eller juridisk i slekt med: «Faren var dr. med. professor Drachmann, halvbror Holger Drachmann, gift med professor dr. juris Viggo Bentzon.»⁴⁷ Selv ble hun kalt professorinde, men det var ingen yrkestittel, bare et uttrykk for at hun hadde vært gift med en professor. Dette ble skrevet bare ett år etter Norge hadde fått sin første kvinnelige professor, Kristine Bonnevie, etter en lovendring som åpnet for at kvinner kunne ha embetsstillinger – populært kalt «Lex Bonnevie».

Natt til 7. juni 1913 ble også Pauline Bjørnstad utnevnt til Norges første kvinnelige overlærer i skolestyret i Kristiania. Riktignok ved en folkeskole, og riktignok ved hovedstadens minste, Tøien, men det ble møtt med jubel: «forsamlingen reiste sig for at hædre begivenheten og personen», og en kilde sa at utnevnelsen slett ikke var utslag av kvindeagitation, men uteluk-

41 *Hjemmet* nr. 16.

42 *Hjemmet* nr. 22.

43 *Urd* nr. 8.

44 *Hjemmet* nr. 25, *Urd* nr. 23.

45 *Urd* nr. 13.

46 *Hjemmet* nr. 25, *Urd* nr. 1, 4, 18, 19 og 23.

47 *Urd* nr. 4 1913.

kende av at Bjørnstad var en så dyktig fagperson. Så får det heller være at *Urd* på slutten av artikkelen la til følgende betryggende melding: «Og de mange vanskeligheter som man saa gjerne vil taarne op før kvinderne slippes til i de forskjellige stillinger, vil naturligvis her som ellers bare vise sig at være spøkelser ved høilys dag. Likesom en mandlig overlærer maa ha en kvindelig tilsynslærerinde, saaledes vil frøken Bjørnstad faa sig en mandlig tilsynslærer.»⁴⁸ Utnevnelsen ble også omtalt i både *Allers* og *Hjemmet*.⁴⁹

*«Den elskverdige commander
Lundh tilbød seg til og med
å hjelpe den unge damen
å komme om bord
i en god skute»*

Urd fikk og besvarte jevnlig henvendelser fra unge kvinner om yrke og utdanning,⁵⁰ og i ett nummer finner vi også et tilfelle av kampanjejournalistikk, en slags «*Urd* hjelper deg», for å få en kvinne inn i et mannsdominert yrke. Høsten 1912 var det kommet et brev til redaksjonen fra en ungdom som hadde så fryktelig lyst til å reise til sjøs – men, hun var kvinne. Hun ba *Urd* om hjelp. *Urd* sendte en medarbeider ned på sjømannskolen med brevet, «og der blev det liv i leiren»:

Sjøfolk er ridderlige; det har jeg altid sagt.
Nei saa morsomt at kvinderne vil komme til os,
ropte de allesammen, vi har ventet saa længe paa
dem ---⁵¹

Men dette var jo ikke nok i seg selv. *Urd* måtte derfor kontakte selveste hr. commander Lundh, chef for sjømannsskolen. Han var slett ikke uvil-

lig, men innså fort at dette var en sak for departementet. Da som nå tok imidlertid ikke departementsbehandling spesielt kort tid. Men like før sommerferien i 1913 forelå svarene fra både Forsvarsdepartementet og Departementet for handel, sjøfart og industri: Fra lovens side var det intet til hinder for kvinner til sjøs. Den elskverdige commander Lundh tilbød seg til og med, i kjølvannet av departementenes svar, å hjelpe den unge damen å komme om bord i en god skute.⁵²

Utenriksstoff i mange
fasetter

Ukebladene hadde altså et betydelig innslag av internasjonalt stoff. Mye av det var ganske enkelt saker av den karakteren som man i dag kan finne på avisenes utenriks-sider. Her var alt fra små utenrikskuriosa til større utenrikksspørsmål. Vitenskapsoptimismen var høy. Interessen for det internasjonale gikk gjerne hånd i hånd med interessen for teknologiske og industrielle fremskritt: Mellom Houston og Boston hadde man nå gjort forsøk med å sende pakkepost med «aëroplan»,⁵³ telegrafkablene over Atlanteren kunne bli erstattet av en trådløs forbindelse,⁵⁴ en ny verdensutstilling åpnet i Gent i april 1913,⁵⁵ og så videre.

Vel så viktig var imidlertid storpolitikken. Alle bladene skrev regelmessig om det som var dagens internasjonale politikk. Ikke minst var stadige meldinger fra de daværende Balkan-

48 *Urd* nr. 24.

49 *Allers* nr. 27, tillegg, *Hjemmet* nr. 26.

50 F. eks. *Urd* nr. 5, 15.

51 *Urd* nr. 26.

52 *Ibid.*

53 *Hjemmet* nr. 7.

54 *Hjemmet* nr. 8.

55 *Allers* nr. 21, tillegg.

krigene godt stoff,⁵⁶ med alt fra småstoff til nyhetssaker og reportasjer, herunder også presen-
tasjoner av viktige navn i de krigførende
landene – som for eksempel den greske kong
Konstantin I, kong Nikita av Montenegro og den
tyrkiske hærføreren Enver Bey – eller reportasjer
fra krigens redsler både når det gjaldt skader og
sykdom, sett gjennom øynene til en sykepleier.⁵⁷
En interessant side ved billedstoffet i *Allers* var i
tillegg at det kunne forekomme helsides, ku-
lørt «reportasje»-malerier fra krigen. På den
måten ble deler av Balkankrigene på sett og vis
visualisert for publikum, uten at man var avhen-
gig av at pressefotografer hadde adgang til
krigsskueplassene.⁵⁸ Utenriksstoffet fremstår
ikke som veldig kontroversielt, til det hadde nok
ukebladene for mange le-
sere å ivareta. Men det var
der, og det var trolig viktig.

*«en skribent som årlig
forega å forutse en rekke
internasjonale begivenheter.»*

En kuriositet på utenriks-
fronten som det er verdt å
merke seg, er den pussige
Madame de Thebes «røde almanak». *Hjemmet*
hadde skandinavisk enerett på å publisere den-
ne spalten i en tid da det gikk en stor okkult
vekkelse over vestlige land.⁵⁹ Madame de The-
bes var en Praha-basert skribent som årlig fore-
ga å forutse en rekke internasjonale begivenhe-

ter. Stoffet fremsto som en blanding av
clairvoyance og astrologi, men skilte seg fra se-
nere horoskoper eller intervjuer med synske i
ukebladene i den forstand at hun forutså virkelig
store internasjonale, *politiske* begivenheter, ikke
bare kjendisskilsmisses. Mange av hennes forut-
sigelser skal ha blitt bekreftet. Men leser man
hennes «almanak» i dag, i alle fall den for 1913
som ble gjengitt i *Hjemmet*,⁶⁰ virker den først og
fremst som en godt informert utenriksanalyse
– selvsagt ispedd en dose mystikk. Madame de
Thebes var for øvrig uheldig og forutså nazis-
mens fall litt for tidlig, og ble derfor drept av
Gestapo.⁶¹

En viktig del av utenriksstoffet i ukebladene var
imidlertid kongestoffet. Ut
fra måten bladene ble redi-
gert på i 1913, er det svært
sannsynlig at ukebladenes
kongestoff var en form for
utenriksdekning. Selvsagt
bunnet det også i en viss
fascinasjon for pomp og prakt og for de velplas-
serte og velstående – slik annet stoff i bladene
vitner om. Som datidens store kjendiser hadde
kongene en naturlig plass.

Men når det er sagt, hadde også kongestoffet
en skarp, en vesentlig, side, og uten den ville
stoffet neppe fått en så bred plass som det fikk.
Ingen prinsesse eller dronning ble i 1913 omtalt
i de bladene som her er undersøkt, bare for sine
fjonge kjoler. I det hele tatt ble prinsesser og
dronninger ikke så ofte omtalt sammenlignet
med i dag – kongestoffet var hovedsakelig men-
nenes arena. Det var de av de kongelige som
hadde de politisk sett mest betydningsfulle stil-
lingene, som først og fremst figurerte i ukebla-
dene.

56 Krigene fant sted i 1912–1913. Først kjempet medlemme-
ne av det nye Balkanforbundet (Bulgaria, Serbia, Mon-
tenegro og Hellas) mot Tyrkia og sikret seg nesten alle
det osmanske rikets besittelser i Europa, samtidig som
Albania ble selvstendig. Etter at freden var blitt sluttet i
London i mai 1913, klarte ikke Serbia, Hellas og Romania
å bli enig med Bulgaria om fordelingen av erobringene.
Tyrkia benyttet seg av situasjonen til å si opp London-
avtalen og gjenerobret Trakia med Adrianopel, men kom
totalt sett svekket ut av krigen med et forholdsvis lite
landområde på europeisk side av Bosphoros-stredet.

57 *Allers* nr. 1, 3, 4, 8, 15, alle tillegg, *Hjemmet* nr. 8, 15, 17,
og 21, *Urd* nr. 8 og 9. Konstantin I ble konge i 1913 etter
at faren, kong Georg I, var drept i et attentat.

58 *Allers* nr. 4, 15.

59 forskning.no, 13. mars 2003.

60 *Hjemmet* nr. 1.

61 <http://www.prague.net/the-golden-lane>.

For kongestoffet i 1913 var først og fremst storpolitikk. Det var maktspill og intriger som hadde samfunnsmessig betydning, og dette ønsket åpenbart redaksjonene at også de kvinnelige leserne skulle få kunnskap om. Kongestoffet ville trolig vært betraktelig mindre uten krig, fred og blodige konflikter, nye allianser og betydningfulle utskiftninger. Kong Georg av Hellas (Grækenland) fikk spalteplass fordi han ble myrdet i Thessaloniki.⁶² Hans sønn Konstantin overtok, og ble ikke bare feiret som monark, men som en betydelig krigsherre.⁶³ Kong Alfons av Spania kom på forsiden av *Hjemmet* ikke for sine damehistorier, men fordi han hadde vært utsatt for et attentat.⁶⁴ En større bakgrunnsartikkel om den tyske keiser Wilhelm II som tok utgangspunkt i keiserens 25-årsjubileum, ble begrunnet med hans dominerende politiske stilling.⁶⁵ Huset Romanovs 300-årsjubileum som ble omtalt i alle tre bladene,⁶⁶ var selvsagt både en historisk begivenhet og en aktuell sak med politiske over- og undertoner.⁶⁷ Men det skal nok innrømmes at i en verden med stadig økende strid mellom rødt og blått blod, skinte lojaliteten til monarkene igjennom: «Intet hof i Europa følges av publikum med den spændte interesse som den russiske. [...] Man spekulerer paa, om zaren – hvad saakaldte indviede paastar, virkelig er en ball i mægtige statsmænds hænder, eller om han er en velmenende, forstaaelsesfuld

*«ukebladenes kongestoff
var en form for
utenriksdekning»*

mand, som bare hæmmes i sine handlinger av et vældig regjeringsmaskineri og hindres i at se klart med sine egne øine gjennom det net av intriger, som spindes i hans omgivelser», åpnet *Hjemmet* en lengre artikkel i juni 1913.⁶⁸

De nyvalgte franske og amerikanske presidentene ble presentert omtrent på samme måte som kongene. Selv om presidentene ikke deltok i kriger på dette tidspunktet, har pressens utenriksdekning alltid også tatt for seg politiske endringer og begivenheter i utlandet generelt – og det gjorde også disse ukebladene.⁶⁹ Hvordan man skal klassifisere de – forholdsvis få – artiklene om det norske kongehuset, er mer usikkert. I pressens spede barndom på 1700-tallet var selvsagt politisk stoff og kongestoff nokså syn-

nymt (se Gundersen 2010: 41 ff.). De tiårene disse ukebladene fikk sin utbredelse, foregikk det imidlertid en avpolitisering av monarkiet i Norge, og i 1913 hadde den norske kongen ikke lenger

noen direkte politisk makt.⁷⁰ Kongefamilien hadde imidlertid på dette tidspunktet en viktig betydning som symboler for nasjonsbyggingen, hvilket antyder at stoffet om dem kanskje heller ikke var uten politisk betydning. Men stoffet om de norske kongelige var forholdsvis beskjedent, og lå mest i avdelingen for kosestoff – for eksempel brakte *Urd* den lille historien om den sporty nye norske dronningen som i oppveksten ble kalt Harry, mens kronprins Olav ble avbildet på

62 *Hjemmet* nr. 14, *Allers* nr. 14, tillegg.

63 *Allers* nr. 17, tillegg, *Hjemmet* nr. 15.

64 *Hjemmet* nr. 18.

65 *Hjemmet* nr. 24. Det skal selvsagt innrømmes at keiser Wilhelm også var en stor norgesvenn, slik Svein Skotheim skriver i sin bok om keiseren fra 2011, så helt uten innoverskuende elementer var dekningen ikke, men det aller meste av utenriksstoffet var der i sin egen rett, og uten noen norsk vinkel.

66 *Urd* nr. 10, *Hjemmet* nr. 11, *Allers* nr. 15.

67 *Hjemmet* nr. 11, *Allers* nr. 15, tillegg, *Urd* nr. 10.

68 *Hjemmet* nr. 23.

69 F. eks. *Allers* nr. 7 og 8, tillegg, og *Urd* nr. 7 om valget i Frankrike og den nye franske presidenten.

70 De spenningene dette forårsaket er en viktig ingrediens i Tor Bomann-Larsens fremstilling av kong Haakon og dronning Mauds liv i Norge i denne perioden, Bomann-Larsen 2008.

aketur med sin mor i *Allers*.⁷¹ Stoffet om den norske kongefamilien i de første sju månedene i 1913 av disse tre ukebladene gir i alle fall ikke holdepunkter for å si at kongelige fikk mye spalteplass bare for sine klær og fritidsaktiviteter.

Ifølge Svein Skotheim, som i 2011 publiserte en bok om keiser Wilhelms forhold til Norge, var keiseren – den gangen kalt verdens mektigste mann – en medieyndling av rang, og han er også blitt kalt den første ukebladkonge. Han skal ha vært blant de første som forsto seg på medie-strategi, og forsynte verdenspressen med bilder og stoff fra reiser og arrangementer (Skotheim 2011: 23). Uten at det er systematisk sammenlignet, er det sannsynlig at ukebladenes dekning både av kongestoffet spesielt og utenriksstoffet generelt kan ha vært mer personorientert enn avisenes. Men gjennomgangen av ukebladene i 1913 viser at kongestoffet var langt mer enn et mediesirkus uten politisk innhold. Selv det vi i dag oppfatter som selve juvelen i kronen i alt kongelig fjasestoff i ukeblader og tabloider – de kongelige bryllupene – var i 1913 like mye politikk som romantikk, om ikke mer. Når for eksempel hertugparet av Cumberlandts eneste sønn, prins Ernest August, i løpet av noen få korte vårmåneder i 1913 forlovet seg og så giftet seg med det tyske keiserparets eneste datter, prinsesse Viktoria Louise av Preussen, var det en betydningsfull politisk begivenhet. Bryllupet betød nemlig enden på konflikten mellom to fyrstehus som hadde pågått siden Preussen annekterte Hannover i 1866. Forlovelsen var dermed å anse som en fredsavtale, og selve bryl-

«den første ukebladkonge»

lupet var på samme tid et toppmøte: «Der er mangt og meget som tyder på, at vigtige forhandlinger vil finne sted, og en række av de større presseorganisasjoner har betegnet fyrstemøtet som en politisk begivenhet av stor betydning», skrev for eksempel *Allers* om møtene som ville finne sted under keiserdatterens bryllup.⁷² Jo da, kjolen til prinsessen ble omtalt, men det var i én eneste nyhetsmelding i tillegg til *Allers*,⁷³ så langt fra dagens terningtrilling som man omtrent kan komme. Prinsessen selv kom dessuten på forsiden av *Hjemmet* rett etter bryllupet, og visst var hun både vakker, velkledd og ven, men oppslaget var også legitimert av at den unge brud hadde fått oppnavnet «fredsengel» av berlinerne, siden giftermålet nå endelig kunne bety slutten på det spente forholdet mellom de to fyrstehusene.⁷⁴

Med årene har det selvsagt gått med ukebladenes kongestoff som med monarkiene – de er tømt for innhold og bare fernissen står igjen. Parallelt med dette har også den tomme fernissen blitt et dekningsområde i deler av dagspressen, formodentlig som en av mange smitteeffekter fra ukebladene. Enkelt sagt kan man anta at kongestoffet i ukebladene opprinnelig speilet pressens utenriksdekning, trolig som en service særlig til de kvinnelige leserne som i mindre grad leste aviser – og at når det innholdstomme kongefaset fortsatt i dag lever i beste velgående også i tabloidavisene, er det kanskje et uttrykk for at det på ett eller annet tidspunkt smittet tilbake.

⁷¹ Urd nr. 6, *Allers* nr. 10, tillegg. En eneste sak var av litt mer alvorlig karakter, oppslaget i *Hjemmets* første nummer i 1913 om at dronningen var reist til England for å ta en operasjon. Men operasjonen gikk greit, og det var ikke lenger noen grunn til bekymring allerede da saken sto på trykk.

⁷² *Allers* nr. 22, tillegg.

⁷³ *Allers* nr. 24, tillegg.

⁷⁴ *Hjemmet* nr. 23.

Kvinnekamp og stemmerett

Sammenlikner man med *Nylænde*, som dekket både stemmerettskampen i alle dens avskygninger og annet kvinnestoff systematisk fra nummer til nummer, var det ikke veldig mye kvinnekampstoff i *Hjemmet*, *Allers* og *Urd*. *Urd* var det ukebladet som skrev mest om kvinnesak, men også i *Hjemmet* og *Allers* var temaet innimellom nevnt, ikke minst når det gjaldt de forskjellige aksjonsformene til de engelske suffragettene i Emmeline Pankhursts Women's Social and Political Union (WSPU), som drev med direkte aksjoner som innbefattet hærverk og ildspåsettelse. *Hjemmet* kalte dem «de gale suffragetter», og skrev at «med en fanatisme uten like turer de engelske stemmerettskvinner frem med sine voldsgjerninger, som vil komme til at staa som en skamplet paa kvindesakens historie».⁷⁵ Småstoffet om de engelske suffragettene i *Allers* og *Hjemmet* var selvsagt godt nyhetsstoff på grunn av aksjonene, men det skal også understrekes at disse to bladene ved flere anledninger ga uttrykk for bekymring over at suffragettene skadet saken – og også at de fikk litt vel hard medfart av britiske myndigheter.⁷⁶ Når man husker at fru Pankhurst nylig ble dømt til tre års straffearbeid, vil man forstå litt mer av den «forbitrede energi» som de engelske suffragettene drives av, skrev for eksempel *Allers* – som likevel satte spørsmålstegn ved om de kunne oppnå det som var hensikten gjennom sine «eiendommelige agitasjonsmaater».⁷⁷ *Urds* dekning var generelt mer tydelig engasjert i saken og også mer opptatt av å få fram de positive sidene og nyansene. Bladet publiserte blant annet et brev fra en norsk kvinne bosatt i Eng-

land, som understreket at de militante suffragettene slett ikke var representative og at en annen forening, den opprinnelige britiske landskvinnestemmerettsforeningen, var den som sto sammen med den norske i den internasjonale bevegelsen.⁷⁸ Det er også verdt å merke seg at *Hjemmet* så vel som *Urd* la stor vekt på 100-årsmarkeringen av Camilla Colletts fødsel, og at bladet i innledningen til den tre sider lange jubileumsartikkelen aller først nevnte hennes betydning som «den kvinde, som la grundvol-den til kvindesaksbevægelsen i Norge, og som mere enn nogen anden har virket for kvindernes frigjørelse» – før bladet kom inn på forfatterskapet.⁷⁹

«en skamplet paa kvindesakens historie»

Helse- og sosialstoffet

Interessen for «kvindernes frigjørelse» viste seg alt i alt mer i det allmenne stoffet enn i stoff som handlet direkte om kvinnestemmeretten. En rekke eksempler er allerede nevnt. Men det er også grunn til å se litt nærmere på en debatt som først og fremst fant sted i *Urd*, som både viser at dette bladet hadde en del interesser som sammenfalt med *Nylændes* – men som også antyder at kvinnesolidariteten hadde noen sosiale grenser. Man aner her den sosiale kløften mellom ukebladenes idealleser og mange av de faktiske leserne. I tillegg til, eller heller som en naturlig, integrert del av, kvinnesakstoffet hadde *Nylænde* en god del sosialstoff. Bladet engasjerte seg i aktuelle saker der kvinner i «uløkka» skal ha drept sine barn. Det inviterte til debatt om fabrikktilsynsloven, barnearbeid, spørsmålet om kirkene burde være åpne for fattige og hjemløse, og så videre. Vi vet at det generelt var et nært forhold mellom kvinnesaken og sosialsakene, men også blant de kvinnene som ikke var spesielt engasjert i kvinnesaksspørsmål, har det

⁷⁵ *Hjemmet* nr. 16.

⁷⁶ *Hjemmet* nr. 16, 19, 20, 23, 25, *Allers* nr. 12, 13, 16, 22, 28, alle tillegg.

⁷⁷ *Allers* 16, tillegg.

⁷⁸ *Urd* nr. 8.

⁷⁹ *Hjemmet* nr. 4. Ellers fantes – til dels omfangsrike – artikler om Camilla Collett i *Urd* nr. 3–7.

nestekjærlige hjelpearbeidet en lang historie (se f.eks. Hagemann 2013: 29 ff.). Både *Hjemmet* og *Urd* satte pris på kvinner som engasjerte seg i sosiale forhold. Promoteringen av alle kvinnene som særlig hadde gjort seg bemerket innen saker som helse og ernæring, undervisning, barnearbeid, sier noe om at redaksjonene syntes sosialpolitikken var viktig – både som informasjon og sannsynligvis også som bevisstgjørings tiltak for leserne. Både *Hjemmet* og *Urd* hadde også sine egne hjelpeaksjoner for enker og andre verdig trengende, for lesere eller folk som leserne kjente til.⁸⁰ Men stort sett kan man kanskje si at stoffet var preget av en slags veldedig distanse. Når man sammenligner med *Nylænde*, ser man at det går en tydelig grense for hvor kontroversielle blader med masseappell kunne være.

*«stoffet var preget av en
slags veldedig distanse»*

Når kvinnene feiret seg selv i ukebladene for hundre år siden, var det tross alt de bedrestilte kvinnene de feiret: Det var de som hadde mulighet til utdanning, eller som på andre måter satt relativt greit i det – gjerne som følge av byrd eller ekteskap: enten de nå var professorinder eller bare vanlige middelklassekvinner med ressurser til å ha et pent og velholdt hjem. Men med ukebladenes utbredelse kan man ikke utelukke at de også ble lest av fabrikkjentene som aldri fikk utdannet seg videre, og som kanskje ble alenemødre og dermed fikk en særlig tung skjebne. De som hadde «seg selv å takke» var

nok velkomne med sine tiøringer når de skulle kjøpe bladene, men var ikke spesielt vel ansett i spaltene.

På forsommeren 1913 åpnet signaturen T.B.H. en debatt i *Urd* om forslaget fra daværende sosial- og handelsminister Johan Castberg om å gi barn født utenfor ekteskap rett til arv og farens navn. T.B.H. syntes ikke det var noen god idé – og dro kvinnekortet mot lovforslaget. For hva hvis moren til det uekte barnet skikket seg bra og giftet seg på nytt, det uekte barnet fikk en bra oppvekst, og etter 20 år dør så den biologiske faren fra kvinnen han var lovformelig gift med. «Nu sitter moren i uskiptet bo og familien kan leve av sine midler saalænge formuen holdes sammen. Men pludselig dukker hendes mands uegte barn op», skrev T.B.H. forferdet.⁸¹ T.B.H. fikk svar på tiltale fra en rekke skribenter, blant andre Katti Anker Møller, og de fleste sider ved problematikken ble belyst.⁸²

Også *Urd*-historiker Inger-Lise Breivik peker på at det var uvanlig med såpass kontroversielle emner i *Urd* – og det må også gjelde debattplansen. Slik sett er trolig denne debatten, som gikk over ti uker, et uttrykk for en forsiktig nyorientering. Den samme diskusjonen gikk i *Nylænde*, med noen av de samme skribentene. Den ble til gjengjeld aldri reist i de utgavene av *Hjemmet* og *Allers* som ligger til grunn for denne artikkelen. *Urd* selv inntok en tveitydig holdning til lovendringen, der det som kanskje var aller viktigst for bladet, tross alt var at man unngikk å bli satt barn på når man ikke var gift (Breivik 1980: 125–126).

80 I *Hjemmet* nr. 1 beskrives for eksempel en ulykkesforsikring for alle bladets kvartalsabonnenter. Forsikringen pålydende 200 kroner ble utbetalt etterlatte dersom ulykken medførte døden i løpet av 20 dager. Men det måtte være et ulykkestilfelle som ikke kunne tilregnes forsettlig eller selvforskyldt uaktsomhet. Med andre ord trådte ikke *Hjemmet* til overfor enkene hvis mennene deres skadet seg fatalt i fylla. *Urd* drev våren 1913 blant annet innsamlingsarbeid for en «heltinde», en enke med ansvar for pleiebarn, *Urd* nr. 7 og 12.

81 *Urd* nr. 20.

82 *Urd* nr. 20, 22, 23, 24, 25, 26 og 30.

At ukebladene ikke var blant de aller mest radikale i en tid der nye ideer konstant tok form, er neppe annet enn man kan vente. Samtidig er det grunn til å være oppmerksom på det når kontroversielle samfunnsspørsmål når fram til spaltene i ukebladene. To år senere gikk for øvrig Castbergs forslag igjennom i Stortinget, etter mye kamp.

En liten kuriositet er for øvrig også her verdt å merke seg når det gjaldt kongestoffet, nemlig presentasjonen av den bulgarske dronning Eleonore i *Urd* i mai 1913. Som regel var, som sagt og i motsetning til dagens ukeblader og tabloidaviser, de fleste kongelige på prominent plass i disse ukebladene menn. Men dronning Eleonore fikk en helside for sitt eget arbeid blant fattige og nødlidende, «hvis tunge lod hun ofte lindrer med aapen haand». Og det var ikke bare hennes personlige veldedighetsarbeid som var poenget, men også hennes organisasjonsarbeid, for eksempel at hun hadde opprettet et «samaritanerinde-institut» som blant annet utdannet Røde Kors-søstre til Balkankrigene. Kongens mor, prinsesse Clementine, ble også omtalt høyt oppe i artikkelen for sitt arbeid med å sterkt forbedre de sanitære forholdene i Bulgaria. På 25 år var sanitetsbudsjettet i Bulgaria fordoblet, og antall ansatte i «den almindelige sundhetspleie» var seksdoblet.⁸³ Aksepterer man påstanden om at kongestoffet var en form for utenriksdekning, kan kanskje denne artikkelen antyde at mens kongene og prinsene tok seg av utenriks- og forsvarspolitikken og fikk spalteplass for det, fikk dronningene og prinsessene spalteplass når de tok seg av helse- og sosialpolitikken. Disse forskjellige måtene å løfte fram helse- og sosialstoffet på forteller uansett noe om hvordan

en økende aksept for det kvinner opp gjennom tidene har oppfattet som viktig, enten det nå var gjennom ukebladene eller på andre måter, har bidratt til at dette i dag er et av de viktigste politiske feltene.

Jorden sto

Selve den norske stemmerettssaken fikk liten oppmerksomhet i ukebladene. Kanskje ikke så rart – våren 1913 var det knapt nok noen nyhet lenger. *Nylænde* annonserte allerede 15. november 1912, etter det siste stortingsvalget, at kvinnene kom til å få alminnelig stemmerett i løpet av den kommende stortingsperioden – selv om det da nok ikke var klart at det ville gå gjennom det første året. Brita Ytre-Arne, som har stu-

dert mediedekningen av selve stemmerettsspørsmålet i tre perioder i 1890, 1907 og 1913, antyder at konfliktpotensialet og dermed nyhetsaspektet i saken var tatt ut i 1913 (2013, kommer). I hennes materiale, som omfatter en håndfull aviser samt *Nylænde* og *Urd*, fikk saken dermed mer oppmerksomhet, også i *Urd*, i 1907 da den siste store stemmerettsdebatten kom opp i Stortinget. Fra 1901 var kvinnestemmeretten sluset gradvis inn, først begrenset ved kommunevalg, og i 1907 fikk kvinner begrenset stemmerett ved stortingsvalg. I 1910 vedtok Stortinget allmenn stemmerett for kvinner ved kommunevalg, og i 1913 sto altså stortingsvalgene for tur. Det er likevel påfallende at verken *Hjemmet* eller *Allers* nevner vedtaket med ett ord, ettersom de ellers var opptatt av å få med seg en del både små og store nyheter. I ukene rundt stortingsvedtaket var *Allers* mer opptatt av Bergens nye jernbanestasjon, tsarens Berlinbesøk, turnernes sommerfest på Hovedøen – og selvsagt sjøsettingen av SS «Kristianiafjord», det

*«Fra 1901 var
kvinnestemmeretten
sluset gradvis inn»*

83 *Urd* nr. 21.

første skipet i den norske Amerikalinje.⁸⁴ *Hjemmet* skrev blant annet om keiser Wilhelm II igjen, Paris-motene og en liten sommersnutt om «[a]t brygge øl».⁸⁵ Men i nr. 25, halvannen uke etter stemmerettsvedtaket, hadde bladet forsideoppslag på Helen Robinson, USAs første kvinnelige senator og en sterk forkjemper for kvinne- og sosialsaker. Dette var ellers den ene gangen denne våren bladet hadde hovedsak på de engelske stemmerettskvinnene.

Urd tok imidlertid nyheten på alvor, og annonserte i alle fall i en notis i bladet som kom ut 14. juni 1913:⁸⁶ «Idet bladet skulde gaa i pressen, kom en av vore medarbeidere styrtende ind på kontoret.» Han kunne nemlig meddele at alminnelig stemmerett for kvinner ville gå gjennom Stortinget en av de første dagene. «– Er det ganske sikkert, spurte jeg. – Saa sikkert som at jorden staar, svarte han.» Det håper vi jo den gjør, la *Urds* notisskrubent lekent til – og i neste nummer kunne bladet bekrefte at «[j]o, jorden stod og stemmeretten blev innført i forrige uke.»⁸⁷

Dermed var vårhalvåret 1913 over, like fort som det hadde begynt. Det «gamle frihetselskende Norge», som det sto i *Urd*,⁸⁸ hadde innført alminnelig stemmerett for kvinner som et av de første land i verden – uten at det skapte de helt store bølgene i ukebladene, men spørsmålene om kvinners frigjøring opptok tross alt redaksjonene på den ene eller den andre måten. Og historien var jo heller ikke over med stortingsvedtaket.

84 *Allers* nr. 24 og 25, tillegg.

85 *Hjemmet* nr. 24.

86 Tre dager etter stortingsvedtaket, men redaksjonen ble avsluttet før vedtaket.

87 *Urd* nr. 24, 25.

88 *Urd* nr. 28.

Mens nettene ble enda litt lysere før de ble mørkere igjen, og mens sommeren 1913 umerkelig gled over i ukebladenes syltesesong akkurat slik somrene fortsatt hundre år etter glir umerkelig over i ukebladenes syltesesong, kunne *Urd* fortsette å følge saken ved å trykke lange reisebrev fra den internasjonale kvinnestemmerettskongressen i Budapest. Der møtte «de hæderkro-nede norske forkjempere Gina Krog og [den andre stemmerettsgeneralen, Fredrikke Marie] Qvam» som den norske regjerings utsendinger,

til stor jubel fra de øvrige delegatene.⁸⁹ Nå var ikke kvinnelig stemmerett lenger noe det sto kamp om, nå var den blitt offisiell norsk politikk og en internasjonal suksess. Prosessen med å endre norske kvinners selv-

bilde for alltid var godt i gang, og ukebladene var tross alt med på laget.

Konklusjon

I stemmerettsåret var ukebladene blitt folkelesning. Men ukebladene i 1913 nøyde seg ikke med lett underholdning. Det er åpenbart at ukebladredaksjonene mente de nye lesergruppene som omfavnet familiebladene, herunder særlig kvinnene, både trengte og fortjente mer substansiell informasjon enn det man får i de fleste ukeblader i dag. Heller ikke for hundre år siden sto ukebladene i spissen for radikale ideer, og man aner en sosial kløft mellom ukebladenes ideallesere og mange av de faktiske leserne. Men samtidig ble spørsmål om kvinners frigjøring løftet fram i mange fasonger, og det var til og med tilløp til nytenkning på tvers av de dypeste klaseskillene. Og det at ukebladene tok informasjon noenlunde på alvor, må ses på som en honnør til leserne og til kvinnes frigjøring i seg selv.

89 *Ibid.*

*«mer substansiell informasjon
enn det man får i de fleste
ukeblader i dag»*

Kilder:

- Allers* januar–juli 1913
Hjemmet januar–juli 1913
Urd januar–juli 1913
Nylænde november 1912–juli 1913
- Bomann-Larsen, Tor: *Makten. Haakon og Maud*, Cappelen Damm, 2008.
- Breen, Marta: «Den nye husmorskolen», *Prosa* nr. 5, 2011.
- Breivik, Inger-Lise: *Urd – eit kulturelt alternativ til dameblada?* Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo, 1980.
- Egeland, Kjølvi: «Mellomkrigstid» i Norges litteraturhistorie, bind 5, Cappelen, 1975.
- Folkvord, Magnhild: *Fredrikke Marie Qvam. Rabaldermenneske og strateg*, Samlaget, 2013.
- Fonn, Birgitte Kjos, Kristin Skare Orgeret og Anne Hege Simonsen: «Marginalisering og normalisering i norske kvinneblader» i Kristin Skare Orgeret (red.) *Norske medier – journalistikk, politikk og kultur*, Cappelen Damm Høyskoleforlaget, 2012.
- Gundersen, Trygve Riiser: «Pressen i kommunikasjonskretsløpet: Kongen i Christiania 1749» i Martin Eide (red.) *En samfunnsmakt blir til*. Bind I i Norsk presses historie, Universitetsforlaget, 2010.
- Gripsrud, Jostein: *Ukepressens kulturelle og samfunnsmessige betydning*, Foreningen Norsk Ukepresse, 1999.
- Gåsvatn, Kari: «Hun hadde broka på» i Audgunn Oltedal og Arnhild Skre (red.) *Formødrenes stemmer*, Pax, 2013.
- Hagemann, Gro: «Det moderne gjennombruddets døtre. Kvinneliv og kvinnekår rundt forrige århundreskifte» i Audgunn Oltedal og Arnhild Skre (red.): *Formødrenes stemmer*, Pax, 2013.
- Lønnaa, Elisabeth: *Stolthet og kvinnekamp. Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*, Gyldendal, 1996.
- Reinertsen, Maria Berg: «Oppskriften på mor.» *Morgenbladet*, 2013
- Rørslett, Asmund: *Ukepressen – folkelesning i Norge*, Ukepressens informasjonskontor, 1977.
- Simonsen, Anne Hege: «Utlandet i norsk presse» i Rune Ottosen (red.) *Presse, parti og publikum 1880–1945*, bind 2 i Norsk presses historie, Universitetsforlaget, 2010.
- Skotheim, Svein: *Keiser Wilhelm i Norge*, Spartacus, 2011.
- Skre, Arnhild: «Hulda-miksen og utopien» i Hulda Garborg, *Heimestell*, 2013, (kommer).
- Søderlind, Didrik: «Astrologiens historie.» *forskning.no*, 2003.
- <http://www.forskning.no/artikler/2003/mars/1047397163.94>
- Ytre-Arne, Brita: «'Vi er altså dog allerede midt ude i det offentlige Liv'. Medieomtale av kvinne-stemmerett, 1890–1913», *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2013 (kommer).

Birgithe Kühle regnes som Norges første kvinnelige redaktør. Hun grunnla sitt eget tidsskrift, Provincial-Lecture, i 1794.

«Redaktrices»

Kvinnelige redaktører frem til 1913

Foto: Fahmy, Zulfikar

RAGNHILD MØLSTER

Dr. polit i medievitenskap

Ragnhild.Molster@infomedia.uib.no

I denne artikkelen vil jeg se nærmere på noen av dem som var med og banet veien for kvinners plass i den norske offentligheten, og dermed også for kvinners stemmerett: de første kvinnelige redaktører. Når jeg forteller folk at jeg skal skrive om kvinnelige avis-, blad- og tidsskrift-redaktører før 1913, blir de fleste flakkende i blikket: Fantes det virkelig kvinnelige redaktører så tidlig? Det gjorde det faktisk, selv om de riktignok ikke var så mange, og selv om ikke alle var akkurat det vi i dag tenker på som redaktører. Selv om de var få, vil jeg hevde at de faktisk har vært viktige og banebrytende både for kvinnesak generelt og allmenn stemmerett spesielt. Denne artikkelen skal også diskutere hvorvidt og hvordan de har bidratt til dette demokratiske fremskrittet i Norge.

Blant de to viktigste bidrag til vår kunnskap om kvinnelige redaktører finner vi Reidun Kvaales *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år* (1986) og Marianne Gunnarsjaas hovedoppgave *Kvinner i norsk pressehistorie 1794–1902* (1983). Flere av

redaktørene i denne artikkelen er allerede omhandlet hos dem. De to bøkene har imidlertid et litt annet og bredere perspektiv idet de handler om alle kvinner som skrev for pressen, i et lengre historisk perspektiv. I denne artikkelen er det redaktørene som løftes frem, og det er kun de som var redaktører i tiden frem til 1913. Dermed får selve redaktørrollen og forholdet til kvinners stemmerett en annen og større plass her.

«De Store Menns historie»

«Tradisjonell pressehistorie har ofte blitt De Store Menns historie, og gjerne en historie om de ruvende redaktørpersonligheter», skriver Martin Eide i sin bok om redaktørrollen.¹ I Eides bok er det ikke de enkelte redaktører det handler om, men om redaktørrollens historiske

og aktuelle betydning, om redaktøren som samfunnsaktør. Denne artikkelen skal handle litt om begge deler: Hvem var disse kvinnene, hvordan ble de redaktører, hva sto de for, hva formidlet de, og hvilken rolle hadde de egentlig i datidens offentlighet? Skilte deres skrifter seg ut fordi deres opplevelser av livet og verden rundt dem var annerledes enn hva menn ga uttrykk for, slik Reidun Kvaale skriver?² Rollen som redaktør er en av de mest sentrale roller i offentligheten, og

¹ Eide 2000: 13.

² Kvaale 1986: 15.

det at kvinner litt etter litt inntok slike roller, er både et tegn på og en medvirkende årsak til en gryende feminin medvirkning i norsk offentlighet.

Hvem var disse pionerene som gikk inn i ofte utsatte og ansvarsfulle roller som det patriarkalske samfunnet de levde i, egentlig ikke trodde de verken passet til eller maktet? Det er et ganske lite knippe kvinner det er snakk om, og publikasjonene de var redaktører for, var av ymse art. Det var kvinnesaksblader, politiske aviser, ungdomstidsskrift, flygeblader, religiøse blader og magasiner. Noen få var regelrette kvinnesakspublikasjoner. Kvinnene spilte også ulike roller i sin redaktørgjerning. Noen var gründere og startet selv avisen de ble redaktør for, andre jobbet sammen med sine ektemenn eller en mannlig partner, eller de overtok etter en mann som var i fengsel eller død, mens andre overtok etter en mannlig redaktør av andre årsaker. Mange av redaktørene var først skribenter og journalister, og kom inn i redaktøryrket den veien.

Reidun Kvaale skiller mellom boktrykker-enkene og redaktørene. Det er naturligvis en forskjell mellom disse, men overgangen er glidende. Mange boktrykker-enker fungerte kun som det og ikke som redaktører, og disse rene boktrykker-enkene har jeg også selv valgt ikke å ha med i denne artikkelen. Men noen av dem hadde også redaksjonelt ansvar for avisene og styrte altså publikasjonenes innhold. Det finnes helt sikkert flere tidlige kvinnelige redaktører enn dem som omtales her – kanskje i mindre blader rundt omkring i landet eller i publikasjoner som kanskje bare eksisterte en kort stund for så å forsvinne igjen, og som aldri fikk særlig stor utbredelse. Mange kan også ha utført redaktørarbeid uten å ha innehatt noen redaktørtittel og

uten å ha fått æren for det. Én slik kvinne var min egen oldemor, Ingeborg Nybø i *Unglyden*, som jeg ved en tilfeldighet fant oppført som «redaktrice» i Nasjonalbibliotekets kartotek. Ikke en gang vi nærmeste etterkommere visste at hun hadde gjort dette arbeidet, før jeg på slump oppdaget det i forbindelse med arbeidet til denne artikkelen. Trolig finnes det flere slike som har gått meg og andre hus forbi, og som kanskje aldri vil bli trukket frem fra glemselen. Men noen av disse tidlige kvinnelige avis-, blad-, tidsskrift- og magasinredaktørene vet vi altså om. De av dem jeg har klart å finne, er med her. Noen

«boktrykker-enkene og redaktørene»

av redaktørene finnes det relativt mye stoff om fra før, andre nesten ingenting. Blant annet derfor er de også her presentert i ulik grad, noen kun med de

mest elementære opplysninger, andre litt mer utfyllende:

Boktrykkerenker, hustruer og «redaktrices»

Birgithe Kühle (1762–1832), regnes som Norges første kvinnelig redaktør og virket så tidlig som på slutten av 1700-tallet. På denne tiden var det få aviser i Norge, og blant annet på grunn av strenge privilegieordninger gikk det mest i annonser og kunngjøringer. På 1700-tallet levde kvinner flest under enkle kår. Det var stort sett bare overklassekvinnene, de som tilhørte borgerskapet, som kunne tilegne seg kunnskap og dele sin kunnskap og sine interesser.³ Kühle var en slik kvinne, og hun var kanskje også ekstra begavet. Hun var dansk, men flyttet til Bergen sammen med sin mann, som var oberstløytnant. De tilhørte trolig byens gode selskap. Hun spilte skuespill og skrev verker til Bergens teater, og i tillegg var hun altså redaktør for tidsskriftet eller ukebladet *Provincial-Lecture*. Kühle startet dette tidsskriftet selv i 1794, og etter hvert skulle det

3 Aasen 2010: 25.

bli i alt 52 nummer.⁴ I første nummer erklærer Kühle: «Min faste beslutning er, i mine blade, at agte religion, dyd, øvrighed, love, anstendighed og rettigheder, uden at sværme i det ene, uden at personalisere i det andet. Politik og lærd pedanterie vil jeg udelade.»⁵

Martin Eide skriver:

Her var det mer hverdagslige stoffområder som rådde grunnen, her var underholdende lesestoff oversatt fra engelske, tyske og franske publikasjoner, og her kunne leserne finne gode og praktiske råd for hverdagslige sysler.⁶

Kühles egen innledning til det aller første nummeret viser imidlertid at det ikke *kun* skulle handle om hverdagslige sysler. Hun ønsket å utgi en journal som skulle handle om tema som vitenskap og kunst, og være til allmenn nytte, den skulle «Oplyse, gavne og moere Medborgere af begge Kiøn med nyttige og behagelige Afhandlinger, som hverken støder deres Smag eller forderver deres Hierter». Her skinner opplysnings-tidens ideer gjennom.⁷ Det første nummeret hadde blant annet artikler om «Reflexioner om Forældres Pligter imod deres Børn», «En følesløs Fader», «Om Jordens Nærmelse til Soelen», «Friede og Trældom», «Mr William Shakespears Levnet» og «Observationer, angaaende Nyttens af Syrer ved Linned-Blegning».⁸ Det var altså lite politikk og kvinnesak, men heller ikke bare stoff som angikk hjem og hverdag, slik Eide hevder. Kvinner som stakk seg frem i offentligheten, var ikke hverdagskost på 1700-tallet, så Birgithe Kühle, må ha vært en modig kvinne. Hun var dessuten ikke bare vår første kvinnelige redaktør, hun var også «gründer»: Hun var den første

og en av få kvinner som selv etablerte og startet et tidsskrift, og ikke «bare» overtok etter en mann.

Også «over there» satte norske kvinner seg på redaktørkrakken. **Elise Tvede** (1815–1895) fra Holt ble i 1846 redaktør av flygebladet *Norge og Amerika* i Christiania. Hun utvandret fra Norge året etter, i 1847, og skrev mye hjem om forholdene i USA under navnet **Elise Wærenskjold**. Hun engasjerte seg for menneskerettigheter og kvinnesak, og hun var blant annet sterkt imot slaveriet i USA. Hennes brev og historier skal være en av de viktigste kildene til norskamerikansk historie.⁹

Norges første kvinnelige avisredaktør er **Josephine Thrane** (1820–1862). Fra februar 1854 og ut året 1856 var hun redaktør for *Arbeider-Foreningernes Blad*. Thrane var kasserer for bladet fra starten i 1849. Mens mannen hennes, sosialisten og aktivisten Marcus Thrane, satt i fengsel, var det hun som sørget for at bladet fortsatt kom ut. Marcus Thranes motstandere hadde gjort hva de kunne for å hindre at bladet kom ut: ved å hindre Josephine i å ta med seg artiklene hans fra fengselet, nekte ham å skrive i fengselet, hindre henne i å besøke ham i det hele tatt, stanse utbetalingene til familien hans og ved å forsøke å frata ham eierskapet til avisen. Josephine hadde dessuten dårlig helse og mange barn å ta seg av, så det var en bragd at hun klarte å få avisen ut igjen i 1854, med hjelp fra Thranes tilhengere.¹⁰

I Arendal redigerte **Eveline Heede** (1820–1883) *Søndagsbladet* til Arendals metodistmenighet fra 1874 til 1883. Hun har også skrevet og oversatt salmetekster.

4 Gunnarsjaa 1983: 4.

5 Kühle 1794: 3.

6 Eide 2000: 27.

7 Aasen 2006: 106.

8 Kühle/Provincial-Lecture 1794.

9 Norsk biografisk leksikon.

10 Kvaale 1986: 33.

Berthe Kristine Eeck utga *Ugeblad for Fredrikstad og Omegn* fra 1872 til 1887. Hun drev trykkeriet «**J. Eeks enke**», og skal altså ha blitt omtalt som «redaktrice» ved i hvert fall én anledning.¹¹

Etter henne overtok **Josephine Jensen** *Ugeblad for Fredrikstad og Omegn* en tid i 1887. Hun endret avisens navn til *Ugeblad for Fredrikstad og Smaalenenes Amt*.

«Fagbladet» *Husmoderen* hadde naturlig nok kvinnelige redaktører. **Lina Lund** var redaktør her en tid før **Marie Jørstad** (1833–1923) overtok. Hun satt helt til 1913. To kvinner står som utgi-vere: Bergine og Josephine Wold.¹²

Ulrikke Eleonore Nissen, også kjent som **Rikke Nissen** (1834–1892) var diakonisse og skrivende kvinne. Hun skrev i ulike blader, både religiøse blader og folkeopplysningsblader. Hun arbeidet for opprettelsen av et norsk diakonissehus, slik de hadde i flere andre europeiske byer, og argumenterte for behovet for en diakonisseutdanning.¹³ Nissen startet månedsskriftet for kvin-elig diakoni, *Fra Diakonissehuset/Diakoninyt*, og var redaktør der fra 1884 til 1891. Hun var dessu-ten Norges første lærer og forfatter i sykepleie-faget.

Rikke Nissens søster, **Bolette Margrethe Gjør** (1835–1909), var også blant Norges første kvin-nelige redaktører. Hun var en markant skikkelse i misjonskvinneforeningen, som var en av de største kvinnebevegelsene i Norge på 1800-tal-let. Hun flyttet flere ganger i løpet av livet, og på hvert sted hun flyttet til, opprettet hun en misjonskvinneforening. Gjør var gift med en sogneprest, og hun var selv en religiøs kvinne. Forholdet til Gud var for henne nettopp et argu-

ment for kvinners selvstendighet: Kvinnens for-hold til Gud var den overordnede normen, og derfor måtte og kunne kvinner ta ansvar for seg selv og sitt eget liv. Hun ble redaktør for Det Norske Misjonsselskaps kvinneblad, *Missionslæs-ning for Kvindeforeninger i 1884*. Bladet var ment som et bindeledd mellom kvinner ute og kvin-ner hjemme. Hun brukte bladet blant annet til å fremme kvinners rettigheter i misjonsselskapet, og hun må sies å ha vært en viktig bidragsyter til moderniseringen av kvinnesynet i kristne mil-jøer i Norge. Gjør skrev også bøker både for voksne og barn, og i flere av dem var kvinners rettigheter en dimensjon.¹⁴

Karen Sundt (1841–1924) var en annen skrivende kvinne som ble redaktør. Hun redigerte *Varden* fra 1885 til 1886, og var senere redaktør for Venstre-avisen *Østlands-Posten*.¹⁵ Her skrev hun de ledende politiske artiklene¹⁶. Hun regnes som vår andre kvinnelige avisredaktør «med politisk innflytelse»,¹⁷ selv om hun blant annet på Wiki-pedia omtales som den første, men da som den første kvinnelige redaktør av en *dagsavis*.¹⁸ Jose-phine Thrane hadde også politisk innflytelse som redaktør for Arbeider-foreningernes Blad, men denne avisen var ingen dagsavis – den kom ut ukentlig. Karen Sundt var kvinnesaksforkjem-per og gikk inn for likestilling på alle samfunns-områder.¹⁹ Sundt var politisk engasjert – hun var radikal, og støttet Venstre. Blant annet på grunn av sitt politiske engasjement forlot hun *Østlands-posten*: avisens eiere ville pålegge henne å følge en moderat linje. Men hun ville heller forlate sin stilling enn å føye aviseierne i dette.²⁰ Hun kjem-pet for kvinners borgerrettigheter og adgang til

11 Ottosen 2007: 25.

12 *Husmoderen* 24de aarg. Kristiania 1910.

13 *Norsk biografisk leksikon*.

14 *Norsk biografisk leksikon*.

15 Men uten å ha redaktørtittel, ifølge Eide 2000: 143.

16 Dahl 1974: 87.

17 Kvaale 1986: 35.

18 http://no.wikipedia.org/wiki/Karen_Sundt.

19 Dahl 1974: 87.

20 Haave 1977: 19.

utdannelse og deltakelse i offentligheten. Sundt kalte seg selv for journalist – det må ha vært uvanlig selv for skrivende kvinner på hennes tid. Hun var dessuten en av dem som så arbeidernes kamp og kvinnekampen som beslektede saker. Sundt er kanskje først og fremst kjent som forfatter: fra 1890-årene begynte hun å skrive folkelige kolportasje-romaner, og det ble mange slike. Som «proletariatets og småfolks kaarne skribent»²¹ ble litteraturen hennes ikke anerkjent, og det var med nød og neppe, visstnok mot mange protester, hun fikk innvilget en liten årlig sum fra Stortinget på sine eldre dager.

Også **Jørgine (Gina) Anna Sverdrup Krog** (1847–1916) var politisk engasjert, og hun er kjent som en av kvinnesakens absolutte frontfigurer. Gina Krog var redaktør av kvinnesaksbladet *Nylænde*, kvinnesaksforeningens tidsskrift fra 1887 til hun døde i 1916. Hun var med på å starte opp Kvinnesaksforeningen i 1884, sammen med Hagbard E. Berner. Hun var også med på å starte tre andre kvinneorganisasjoner: Kvinnestemmerettsforeningen (1885), Landskvinnestemmerettsforeningen (1898) og Norske Kvinners Nasjonalråd (1904). I *Nylænde* skal hun ha krevd full redaksjonell frihet, noe som skal ha skapt konflikter i foreningen. Da styret vedtok å legge ned bladet av økonomiske årsaker i 1893, tok Krog over som eneutgiver.²² Hun var den første kvinne i Norge som ble begravet på statens regning.

Forut for Gina Krogs blad *Nylænde* eksisterte det er annet kvinnesaksorgan, *Den norske Kvinde*. Det var det boktrykkerenken **Karen Berthine Thorbjørnsen** (1846–1919) som var redaktør for.

*«hun ville heller forlate
sin stilling enn å føye
aviseierne i dette»*

Hun hadde vært gift med redaktøren av *Follo Tidende*. Bladet hadde fra 1884 endret navn til *Akershus Amtstidende*. Thorbjørnsen var både kvinnesaksforkjemper og religiøs. Hun argumenterte for likestilling med bibelen i hånd, idet hun mente den beviste at Gud hadde skapt mann og kvinne som likestilte.²³ Hun var utgiver

og redaktør for *Den norske Kvinde*, som må ha vært Norges første kvinnesaksorgan. Selv om hun ble møtt med harselas, holdt hun bladet gående i tre år²⁴ – det kom ut i tre årganger fra 1884 til 1886. Hun gjorde alt selv, og

ifølge Anna Caspari Agerholt, som skriver om Thorbjørnsen i boka *Norsk kvinnesakshistorie*, var det noe naivt og folkelig over bladets artikler. Da Thorbjørnsen tilbød Norsk Kvinnesaksforening bladet, avsto de, til tross for at foreningen planla å utgi et eget blad. Caspari Agerholt tror det kan ha vært fordi *Den norske Kvinde* var for klossete og amatørmessig redigert.²⁵ Året etter at *Den norske Kvinde* gikk inn, kom kvinnesaksforeningens *Nylænde* ut.

Flere av de kvinnelige redaktørene var bereiste og fikk mye av sine erfaringer og kunnskap gjennom reiser i andre land. En av disse var **Wilhelmine Gulowsen** (1848–?). Hun var kulturskribent i en rekke dagsaviser, og utga anonymt reisebrev fra Frankrike, Italia og Sveits, av og til under pseudonymet Waldemar Steen.²⁶ Gulowsen var redaktør i *Figaro* fra 1882 til 1883. *Figaro* var et kulturorientert ukeblad, med artikler om teater, litteratur og kunst.²⁷

21 Bergum, Johan 1918, sitert i Haave 1977: 128.

22 <http://stemmerettjubileet.no/gina-krog-1847-1916>.

23 Kvaale 1986:25.

24 Pensjonist-nytt 1/2013 – Årgang 33.

25 Agerholt 1973: 87.

26 Norsk anonym- og pseudonymleksikon: <http://runeberg.org/norskano/0355.html>.

27 Olsson 2002, journalisten.no, 08.03.2002.

Kirsten Dorothea Aagaard Hansen (1850–1902) var også bereist. Hun var prestedatter, og skal ha lært både tysk, fransk og latin i oppveksten. Hennes språklige og litterære begavelse fikk faren til å sende henne til England for å studere språk da hun var 18 år. Hun kom tilbake til Norge i 1871 og bosatte seg i Vikdal i Ryfylke. Her skal hun ha blitt med i en vekkelse i kretsen rundt presten Lars Oftedal.²⁸ Aagaard Hansen var redaktør for bladet *Søndagen i hjemmet* fra 1878 til 1880. Hun er mest kjent som lærer, forfatter, oversetter og ikke minst, salmedikter.

En annen prestedatter som ble redaktør, var **Elise Margrethe Cammermeyer Welhaven Gunnerson** (1850–1937). Hun bodde flere steder sammen med mannen, som også var prest, blant annet i Minnesota i USA og i Stavanger. Da han døde i 1904, flyttet Elise til Kristiania. Hun deltok der i kvinnestemmerettsarbeidet. Hun skrev i bladet *Urd*, og ifølge henne selv redigerte hun først *Damernes Blad* og deretter *For Hus og Hjem*.²⁹

Noen av kvinneveredaktørene levde av skrivingen sin. **Elisabeth Schøyen** (1852–1934) var først og fremst forfatter og skribent, og hun prøvde livet igjennom å forsørge seg gjennom sin penn. Hun skrev også til dels samfunnskritisk litteratur, særlig i 1880-årene, blant annet med boken *Kvindeskæbner. Tre noveller* fra 1886. Hun søkte, men fikk aldri forfatterstipend. Schøyen redigerte ukebladet *Familie-musæum: let, underholdende og belærende læsning* i 1878. Som tittelen indikerer var det et blad med lett underholdning.

Selv om mange av de første redaktørene redigerte slike «lette», underholdende blader, var det også flere som var ansvarlige for mer politiske organer:

Birgit Nyrup Weltzin Sørensen (1853–1923) redigerte i en periode Venstre-avisen *Østlands-Posten* sammen med sin mann. *Østlands-Posten* ble grunnlagt i 1881, altså under veto- og statsrådsstriden som pågikk i 1880-årene. Avisen støttet den liberale saken og hadde som formål blant annet å stimulere folks politiske interesse og samfunnsånd.³⁰ Weltzin Sørensen og ekte mannen drev også en folkehøyskole sammen i Smålenene. Weltzin Sørensen var en uredde forsvarer av svake grupper, og hun var blant annet sterkt imot prylestraff i skolen. Hun var dessuten engasjert i 1880-årenes moraldebatt i hovedstadspressen. Da Cristian Krohgs *Albertine* ble sensurert og beslaglagt, skrev hun blant annet følgende i leserinnlegget «Vore Kvinder og Beslaglæggelsen» i *Dagbladet* 28. desember 1886:

Men denne Beslaglæggelsen har havt god Virkning, og det er den, jeg ville skrive om. Det har bragt vore bedste Kvinder til at træde frem på en Maade, som er al Ros værd, og som maa vække Beundring og Glæde hos enhver, som har ventet med Længsel paa, at vore dannede Kvinder skulde optræde ærligt og sandt i disse store Spørgsmaal, som her mødes, og sige sin Mening uden at frygte for selvkloge Mandfolks snobbete Dom.³¹

Weltzin Sørensen var også den første kvinne man vet med sikkerhet møtte i partistyret i Det norske Arbeiderparti, 19. januar 1898. Hun var suppleant og representerte Kristianias kvinneforening.³²

Kunstneren **Oda Krohg** (1860–1935) var i likhet med Weltzin Sørensen en tydelig stemme i den norske offentligheten. Krohg var sentral i den motkulturelle bevegelsen Kristiania-bohemen i

²⁸ Elseth 1994: 139.

²⁹ With 1920: 313–314 og http://no.wikipedia.org/wiki/Elise_Welhaven_Gunnerson.

³⁰ Stuksrud 2008: 171.

³¹ Sitert i Irene Iversen 1983: 36.

³² Langengen 2001: 217.

1880- og -90-årene. Hun var medredaktør for i hvert fall ett nummer av *Impressionisten*. Dette var et tidsskrift som hennes mann Christian Krohg grunnla, og Hans Jæger var en av tidsskriftets viktigste bidragsytere. Tidsskriftet var inspirert fra Paris og København, av navn som Zola, Maupassant og Georg Brandes. *Impressionisten* kom kun med ni nummer. Dets formål ble formulert slik i lederen i andre nummer (1886):

Foruden at levere litterær kritikk og hyle hvergang der er noe, vil «Impressionisten» ogsaa gjøre seg til organ for alle slags smaa Kristiania-impressions og derved bidrage til at fuldstændiggjøre det store Kristiania-billed fra vor tid, som skal skabes av den Kristiania-litteratur, der nu værs'go faar være saa snil at blomstre op.³³

Impressionisten utkom uregelmessig.³⁴ Det var Christian Krohg selv som sto som redaktør for de første seks numrene, Hans Jæger var redaktør for nummer sju, mens Jæger og Oda Krohg begge var del av en delvis anonym komité som utga nummer åtte. Redaktøren for det siste og niende nummeret skal ha vært anonym.

På tidlig 1900-tall var den mindre kjente **Anna Jørgine Christophersen**, senere **Steinhamar** (1860–1924) redaktør på Hønefoss. Hun utga sammen med mannen, læreren Hans August Steinhamar, *Oplandsposten* fra 1900–1905. De var foreldre til den mer kjente journalisten Haldis Stenhamar («Hast»). Jeg har funnet lite informasjon om henne, annet enn at hun ble svært sint da datteren Haldis skulle ha barn med en gift mann.³⁵ Kvaale skriver imidlertid litt om

henne. Hun skal ha vært forfatter av blant annet lokalhistoriske bøker og ha skrevet dikt og avisartikler. Hun var opptatt av avholdssaken og engasjerte seg også i kvinnesaken.³⁶

«selvkloge Mandfolks snobbete Dom»

Fernanda Nissen (1863–1920) var blant annet filmsensor, kritiker og journalist, og hun var med på å stifte den sosialdemokratiske

kvinnebevegelsen i Norge. Hun kom inn i journalistikken allerede som ung, i 1880-årene, tiåret da «en frihetsbølge brøt i det norske folk».³⁷ Mannen hennes, Lars Holst, var redaktør i *Bergens Tidende*, og i 1883 ble han redaktør i *Dagbladet*. Fernanda begynte å skrive uten å få betalt for det. På slutten av 1880-årene traff hun Oscar Nissen, som hun forelsket seg i og siden giftet seg med, etter å ha skilt seg fra Lars Holst.³⁸ Oscar Nissen var redaktør i *Social-Demokraten* (dagens *Dagsavisen*), fra 1894 til 1898, og en stund var hun med og hjalp ham med det redaksjonelle arbeidet der. Senere ble hun redaktør for Kvindeforbundets blad *Kvinden*, som hun redigerte fra 1909 til 1918. Tidlig på 1900-tallet handlet dette organet mye om politikk og kvinnelig deltakelse.³⁹ I begynnelsen syntes ikke Nissen at det var nødvendig med et eget blad for arbeiderkvinner – det var jo menneskerett, ikke kvinneverett sosialistene arbeidet for.⁴⁰ Men hun påtok seg oppgaven likevel, og hun skrev selv mange av artiklene i *Kvinden*, både for kvinner og om kvinner. Nissen var også bystyrerepresentant for Det norske Arbeiderparti i Kristiania fra 1911. Ifølge Lars Langengen var det viktig for Nissen at kvinner som trådte inn i politikken,

³³ *Impressionisten* 2, 1886.

³⁴ Sørensen 1984: 92.

³⁵ Hanne Mauno, *Dagsavisen* 30/6–2012.

³⁶ Kvaale 1986: 46–47.

³⁷ Ring 1956: 16.

³⁸ Ring 1956: 16.

³⁹ Langengen 2001: 218.

⁴⁰ Ring 1956: 45.

skulle beholde sin kvinnelighet, og på den måte tilføre politikken noe nytt.⁴¹

Et av bladene Nissen skrev film- og teateranmeldelser i, var kvinnebladet *Urd*. Her var **Anna Bøe** (1864–1956) redaktør helt fra oppstarten i 1897 og frem til 1933, da **Connie Juell** overtok, altså bladets første 37 år. Hun startet bladet sammen med sin søster Cecilie Bø og Oscar Andersen, som var boktrykker og cand.theol. Bladet inneholdt stoff om kunst og kultur.⁴²

Mange av de kvinnelige redaktørene holdt til i hovedstaden, ellers på Østlandet og i vest. Men også i Nord-Norge fantes det kvinner med pågangsmot nok til å styre avis. **Kamilla Bergh Martinussen** (1865–1938) hadde bokhandel og papirforretning i Kabelvåg. I 1885 bygget hun huset i Kabelvåg der hun startet Berghs bokhandel. Hennes mann var redaktør i *Lofotens Tidende* fra 1879. Den ble trykket i trykkeriet i bokhandelen hennes før den i 1895/1896 ble solgt til Svolvær, der den endret navn til *Lofotposten*. Hun skal ha startet avisen *Nordlendingen* i 1883, og var en tid redaktør for denne. Dette skriver Nanna With i sitt biografiske leksikon.⁴³ Ifølge Håkon Brun skal imidlertid *Nordlendingen* ha blitt etablert i 1888, og den var da eid og redigert av Wilhelm Johansen, som også eide trykkeriet der avisen da ble trykt.⁴⁴ Brun skriver at Kamillas ektemann Ø.I. Bergh ga ut avisen *Nordlendingen* fra 1896 til «langt ut på 1900-tallet».⁴⁵ Det er uansett ganske sannsynlig at det var Kamilla som var redaktør for avisen i en periode. Det var jo også hennes trykkeri som trykket avisen. Avisens siste num-

mer kom i 20. april 1922.⁴⁶ Avisen kom ut hver søndag og var «et frisinnet organ for Lofoten og Vesterålen».⁴⁷

Nanna With (1874–1965) var en annen nordnorsk kvinnelig avisredaktør. Hun var musiker og forfatter og dessuten ansvarlig redaktør for *Vesteraalens avis* i Stokmarknes fra 1905 til 1907. With ble bedt om å overta redaktørjobben da redaktør Corn. Moe brått sluttet, trolig med bakgrunn i hans radikale og uforsonlige innstilling i spørsmålet om hvorvidt grensefestningene mot Sverige burde nedlegges. With syntes det

var noe helt annet å sitte i redaktørstolen enn å skrive en artikkel om noe som interesserte henne, og hun håpet lenge at han skulle ombestemme seg og komme tilbake. Avisen, som til

«kvinner som trådte inn i politikken, skulle beholde sin kvinnelighet»

da hadde skullet være upolitisk, tok en ny vending da With overtok. Selv om hennes positive innstilling til unionsoppløsningen var mer moderat enn forgjengerens, ble hun møtt med sterk kritikk og harselas fra den radikale avisen *Folketidende*. Den beskyldte henne for «kongefjæsk» og kalte henne «halvgammelt fruentimmer» – en type karakteristikk som kan minne om det dagens kvinnelige journalister og meningsbærere kan utsettes for. Men selv om With må ha syntes redaktørjobben var besværlig i starten, gikk det seg til etter hvert: «Da jeg for alvor begynte å arbeide med avisen, tok den min interesse», skriver With i boken *Underveis: tidsbilder og minner*.⁴⁸ *Vesteraalens avis* hadde utkommet hver fredag, men da With overtok, fikk hun bedret avisens økonomi, og fra 1906 økte hyppigheten til to ganger i uken. Withs beretninger viser også hvordan hun som redaktør følte at

41 Langengen 2001: 219, 222, 232.

42 <http://snl.no/Urð/kvinneblad>.

43 With, 1920: 594.

44 Telefonintervju med Brun, Vågan historielag, 16.08.2013.

45 Brun 2003: 106.

46 Ifølge Bibsys.

47 Gunnarsjaa 1983: f.

48 With 1954: 75.

hun hadde et spesielt ansvar for den politiske dagsordenen. Hun fikk etter hvert interesse for kvinnesaken, som hun tidligere ikke hadde følt at hun hadde tid nok til å egne seg til. Hun ble mektig imponert av de slagferdige og høyt kultiverte medlemmene av Kvinnestemmerettsforeningen i Kristiania da hun deltok på et av deres møter i rokokkosalen på Grand hotell. Der var blant andre Gina Krog, Anna Rogstad, Ragna Nielsen:

Jeg beundret disse kvinners pågangsmot og slagferdighet, og hvor flink fru Pylle Horst var som dirigent [...]. Jeg ville gjerne meldt meg inn som medlem av foreningen, men fant jeg hadde mer enn nok med det jeg var med på. Nå følte jeg det som en utilgivelig synd at jeg ikke hadde gått kraftigere inn for kvinnestemmeretten.⁴⁹

Hun bestemte seg for å vie seg til Vestaraalens Kvindesaksforening, som en venninne som hun refererer til som «fru Quam»⁵⁰ nylig hadde stiftet. Foreningens første møte, om kvinnens politiske stilling, beskriver hun blant annet slik:

Der var en god del mennesker, og diskusjonen ble livlig. En lærer holdt på kvinnene og betraktet deres deltakelse i det offentlige liv som et vern mot de rasjonalistiske tendenser mennenes styre mer og mer henfalt til. Fru Fredriksens mann, advokaten, var engstelig for at med kvinnene ville «vrøvlet» få innpass i det offentlige liv. For der gjaldt det ikke bare å ha følelser, men kolde, klare hjerner. En arbeider fryktet at for at kvinnen kunne bli misbrukt av den politiske og kirkelige reaksjon til å motarbeide fremskritt, mens folkehøyskolebestyreren erklærte at kvinnen ikke ville bli menneske før hun ved stemmerett ble delaktig i de menneskelige rettigheter.⁵¹

49 With 1954: 91.

50 Dette var kvinnesaksforkjemperen Fredrikke Marie Qvam, som var i Stokmarknes i 1906 og etablerte en lokalavdeling av sin landsstemmeforening.

51 With 1954: 92.

Etter hvert syntes Nanna With at det ble for vanskelig å fortsette som redaktør for en distriktsavis, som *Vesteraalens Tidende* jo var. Hun reiste til Kristiania og startet et ukeblad, *Hver 14de dag*, som senere ble omdøpt til *Hver 8de dag*. Ukebladet hennes var et blad for kultur, kunst, litteratur, sosiale spørsmål – og likestilling – uten at det skulle være et kvinneblad. Kvinneblader fantes det alt en del av, så hennes blad skulle være «et aktuelt, våkent ukeblad for kunst, litteratur, sosiale spørsmål og naturligvis kvinnes stil-ling».⁵² Nanna With ble aldri gift, og trolig var det lettere for kvinner uten mann og barn å arbeide for kvinnesak eller som skribent og redaktør enn det var for dem som i tillegg måtte ta seg av hjem og familie.

Jenny Garfjeld (1877–1919?) stiftet heller aldri familie. Hun viet år av livet til redaktørjobb og politikk. Hun startet som ekspeditør og forretningsfører i den nystartede avisen *Nordlys* i 1902. *Nordlys* var en sosialistisk avis.⁵³ Det var sokneprest Alfred Eriksen som startet avisen. Garfjeld ble hans nære medarbeider og ble med da han og avisen flyttet fra Karlsøy til Tromsø i 1903. Da Eriksen ble valgt inn på Stortinget samme år, var det Garfjeld som redigerte avisen, selv om det fortsatt var han som offisielt sto som redaktør. Hun hadde dette ansvaret – hele tiden uten fast ansettelse – helt frem til 1910, da hun emigrerte til Amerika. Jenny Garfjeld regnes som en av arbeiderbevegelsens pionerer.

På Voss ble **Ingeborg Nybø** (1876–1963), min oldemor, alene med syv barn å ta seg av da mannen hennes Lorentz Nybø døde av blyforgiftning i 1912. Hun var en såkalt boktrykkerenke. Mannen hennes var typograf, poet, medeier av Vossa-avisen *Hordaland* og redaktør for ungdoms- og målbladet *Unglyden*. *Unglyden* var en

52 With 1954: 100.

53 Kvaale 1986: 41–42 og Norsk biografisk leksikon.

videreføring av bladet *Unge Skud*, som Nybø startet opp da de bodde i Nordfjordeid. *Unge Skud* var organ for Norigs ungdomslag, det var et sosialt-radikalt blad, med undertittel *Organ for Ungdommen*. Første nummer kom ut 7. november 1893.⁵⁴ I 1896 flyttet de med bladet til Voss, *Unge Skud* ble et målblad og i 1899 skiftet det navn til *Unglyden*.⁵⁵ Etter Lorentz' død overtok Ingeborg i en kort periode redaktøransvaret for *Unglyden*, og hun står som utgiver fra 1914.⁵⁶ Det er ikke dokumentert hvor lenge hun gjorde dette, men det var trolig ikke så lenge.

Den siste redaktøren som er med i denne artikkelen, **Manny Altern** (1879–1961), var redaktør i *Hus og Hjem* og i *Husmorbladet*.⁵⁷ Hun begynte som redaksjonssekretær i *Porsgrunds Tidende* i 1901, da var hun 22 år gammel. Det som sjelden skrives om henne, er at hun også var redaktør for denne avisen. Idar Flo hevder at hun var landets fjerde kvinnelige avisredaktør.⁵⁸ Dette stemmer nok ikke, for vi ser at Anna Jørgine Christophersen (senere Steinhamar) og kanskje også Kamilla Bergh Martinussen, var ute før henne (og om man regner Weltzin Sørensen som nummer tre). Anna Steinhamar var redaktør fra 1900, riktignok sammen med sin mann, og der som Nanna With har rett, begynte Martinussen som avisredaktør allerede i 1884.⁵⁹ Det er uansett ikke så viktig i nøyaktig hvilken rekkefølge

de begynte som redaktører: De var pionerer alle sammen.

Altern søkte stillingen som redaksjonssekretær da avisen averterte etter en ung mann som kunne være til hjelp i redaksjonen og ekspedisjonen. Avisens redaktør Hans Reynolds ble ikke værende i avisen så lenge etter at Altern ble ansatt – han reiste ut og begynte å skrive reiseskildringer. Mannen som skulle overta etter ham, ble innkalt til militærtjeneste, så da ble det Manny Altern som måtte sørge for å få avisen ut.⁶⁰ Siden ble hun redaktør for bladet *Hus og hjem*, som senere gikk over i *Hver 8de dag*. Hun var også med i redaksjonen for bladet *Fri presse*.

*«en salonglignende
omgangsform vokser frem»*

Kvinnene i denne artikkelen levde og virket fra sent 1700-tall til tidlig 1900-tall, men de fleste er fra den siste

del av perioden. Hvilket samfunn gjorde det mulig for de første kvinner å innta redaktørstolen? Dette er en epoke som strekker seg over mer enn 120 år, men er en tid med store omskiftninger, der mye endret seg i Norge.

«Da en frihetsbølge brøt ...»

I denne perioden fikk Norge sin egen grunnlov, og ble sakte mer demokratisk. Napoleonskrigene tidlig på 1800-tallet førte til økonomisk krise, og den tidligere overklassen i Norge forsvant. Dermed forsvant også det rike selskapslivet fra den tiden. 1830-årene bringer ungdomsopprør og intellektuell revolusjon, og dermed også ideologisk fornyelse. Den nye generasjonen skaper det som skal bli en ny elite, og i løpet av 1800-tallet skapes en ny norsk offentlighet. En rekke nye, ofte opinionsdannende aviser og tidsskrifter er sammen med fremveksten av nye politiske partier, fagorganisasjoner og forenin-

54 <http://www.elskhug.no/om-elskhug-og-eksis/eid-i-1890-ara>.

55 http://www.sffarkiv.no/sffbasar/default.asp?p=resulto-db=dbatlas_leks&art_id=112696&spraak_id=1&ptype=ingle.

56 <http://runeberg.org/noravis/0081.html>.

57 Kvaale 1986: 92.

58 Flo 2005: 119.

59 With, 1920: 594.

60 I Flo 2005: 119.

ger med på å danne denne nye offentligheten.⁶¹ Gro Hagemann skriver at en salonglignende omgangsform vokser frem, og at i denne forløperen for en borgerlig offentlighet er også kvinner i noen grad inne i varmen.⁶² Det var her kvinnekampen blant kultureliten og middelklassen foregikk.⁶³ Politisk var mange kvinner konservativt orienterte på denne tiden – det var først rundt midten av 1900-tallet de ble mer tilbøyelige til å støtte venstreorienterte partier.⁶⁴

Det er dessuten nå Europa industrialiseres, og på 1800-tallet går Norge for alvor bort fra naturnaturlusholdning og over til pengehusholdning. I industrien trengtes også kvinners arbeidskraft⁶⁵, og ved århundreskiftet mellom 1800- og 1900-tallet var det faktisk, relativt sett, flere yrkesaktive kvinner enn femti år senere.⁶⁶ Å være redaktør var imidlertid noe ganske annet enn å jobbe i jordbruk og industri, men på begynnelsen av 1900-tallet økte også kvinnes deltakelse i middelklasseyrker, noe som bidro til å styrke kvinnes stilling i samfunnet. Kvinnene fikk innpass i blant annet undervisning, byråkratisk arbeid og informasjonsbehandling, service- og tjenesteyting og så videre. Dette reflekterer også at kvinnene begynte å få mer utdanning enn før.⁶⁷ Forholdene for kvinner ble gradvis bedre, men det gikk langsomt, og veien var lang og bratt. I 1877 skrev Camilla Collett:

Hvor langt er vi med vor snak om frigjørelse, med vore kvindesamfund, med flere megetlovede forordsapologier for sagen i virkeligheden kommet? Vi vil se. Man har udfundet nogle udveie til, at kvinder kan ernære sig selv, naar de ikke foretrækker, ligesom i tidligere dage, at forsørges som

– ak altfor ofte byrdefulde paahæng i en familie. Man har oprettet høiere lære- og industriskoler, ja endog læseforeninger, hvor de aandelig kan forfriske sig etter et trættende dagverk eller efter en maaskje likesaa trættende lediggang. [...] Men for en dypere skuende betragtning stiller disse vundne fordele sig kun som palliativer, som lindrende forholdsregler, der om kortere eller længere tid vil vise sin utilstrækkelighed. Bestræbelserne for at forbedre kvindens kaar er begynte i udvortes retning og har dermed slaaet sig til ro. De skulde været begyndte indenfra, samvirkende, støttende hinanden. Derfor vil de ingen væsentlig indvirkning øve paa hendes stilling i samfunnet; de er opførte på *moradsig* grund.⁶⁸

Camilla Colletts kritikk til tross, det var på 1800-tallet kvinnesaken først fikk sitt gjennombrudd. Gro Hagemann fremhever særlig to forhold som var viktige for dette gjennombruddet. Det ene var de økonomiske og politiske forholdene på 1800-tallet, med kvinneoverskudd, mindre behov for arbeidskraft i familiene og flere uforsørgede kvinner. Det andre er de ideologiske strømningene fra Europa, etter opplysningstiden og den franske revolusjonen.⁶⁹ John Stuart Mills *The Subjection of Women* (på norsk: Kvinneundertrykkelsen) kom ut i 1869, og den hadde enorm innflytelse også i Norden og Norge. Georg Brandes oversatte boken allerede samme år. Begge mente at kvinnesaken var en nødvendig del av samfunnsutviklingen og moderniseringen av det vestlige samfunnet.⁷⁰

Karen Sundt beskriver også hvordan kvinner gradvis fikk adgang til offentlige stillinger. Læreryrket var en av de første bastioner de inntok. Hun hevder at det at man kunne betale kvinner lavere lønn enn menn, faktisk bidro til å øke kvinneandelen i læreryrket. Dette er noe også Hage-

61 Hagemann 2001 (1999): 212–214.

62 Hagemann 2001 (1999): 213.

63 Danielsen et al 2013: 116.

64 Narud og Krogstad 2013: 259.

65 Hagemann 2013: 16.

66 Melby 2001 (1999): 270.

67 Melbye 2001 (1999): 274.

68 Collett 1877: 11–12.

69 Hagemann 2001 (1999): 218.

70 Owesen 2013: 119–120.

mann påpeker: Det var et stort behov for lærere fra midten av 1800-tallet, både på grunn av en ny byskole-lov fra 1848, og med byutvidelsen av Kristiania i 1859. Mannlige seminarister hadde mulighet til både avansement og lønnsøkninger, noe som ville koste dyrt. Dermed satset man på å ansette kvinner i stedet.⁷¹ I 1880 var det ansatt 80 lærere og 204 lærerinner i Kristiania Almueskoler.⁷² I 1889 ble det også åpnet for å la kvinner velges inn i skolenes styrer – her var Bergen først ute. Søndagsskolen og diakonissevirksomheten er to andre områder utenfor hjemmet der kvinnene fikk virke. Sundt syntes også at kvinner skulle ha rett til å studere medisin og bli leger. Hun viser til USA og Russland, der det fantes kvinnelig leger, og argumenterer videre med at araberne lot kvinner studere medisin ved universitetet i Cordova allerede på 800- og 900-tallet. Kvinner burde også kunne undervise ved høyere undervisningsanstalter og universiteter:

Som kunstnere, literater og journalister finder selv nu en del norske kvinder sit erhverv under de i vort land for den slags virksomhedsfelter trange og ugunstige forhold. Som telegrafbestyrerinder, telegrafistinder ved Statens Telegraf og ved Jernbanerne, samt hos postaabnerier har en hel hob af kvinder hos os fundet beskæftigelse. Adgangen blir større, tilgangen er forholdsvis let. Selv regjeringskontorerne er enkeltvis bleven aabnet for kvinder og af andre mindre betydelige stillinger har vi bogholdersker og kasserersker ved vore større og mindre forretninger, sætterier i bogtrykkerierne og en mængde kvinder, der arbejder i vore fabrikker i industriens tjeneste. Det kan vistnok af det anførte fakta slutes, at kvindespørrsmaalet er kommet godt på glid; dog staaer endnu meget tilbage.⁷³

De tidlige kvinnelige redaktørene kom i en tid der samfunnsånden og politiske og økonomiske forhold gjorde det mulig for kvinner å innta slike posisjoner. En frihetsbølge, som Fernanda Nissen kalte det, drev også med seg tankene om frihet for kvinner. Det er kanskje heller ikke tilfeldig at mange av dem også engasjerte seg for arbeiderbevegelsen, sosialisme, menneskerettigheter og kamp mot undertrykkelse. De første kvinnelige avis-, blad- og magasinredaktører var med på å bane veien for disse strømningene – de var ikke bare et resultat av den.

«Personer med medborgerlige rettigheder og plikter»

Med det moderne gjennombruddet i andre halvdel av 1800-tallet fikk flere valgmuligheter enn før.⁷⁴ Kvinnene ble nå mer tydelige i samfunnsdebatten, ikke bare som redaktører, men på flere områder, blant annet også som forfattere og talere. Kvinnene gjorde seg gjeldende på en rekke ulike arenaer i samfunnet. Menighetsliv og misjonsarbeid var et sosialt rom der kvinner allerede var inkludert, til tross for et ofte konservativt kvinnesyn. Nå kom de også sterkere inn i annet hjelpearbeid og sosiale bevegelser, som Frelsesarméen, sanitetsforeningen og avholdsbevegelsen.⁷⁵ Det var i denne perioden kvinnesak ble *sak*, og det var nå kvinnene for alvor trådte inn i samfunnsdebatten, og de brukte pressen til å uttrykke sine standpunkter.⁷⁶

De tidlige kvinnelige redaktørene hadde en viss innflytelse på sin samtid i kraft av at de var redaktører. Ifølge Eide var det i det modernes gjennombrudd på slutten av 1800-tallet at redaktøren fikk en egen, sterk posisjon i samfunnet:

I brytningstiden mot det 19. århundrets slutt – i det moderne gjennombrudd – kunne redaktøren

71 Hagemann 2001 (1999): 169–170.

72 Sundt 1890: 104.

73 Sundt 1890: 120.

74 Hagemann 2013: 10.

75 Hagemann 2013: 30–31.

76 Wimmer 1995: 45.

innta en toneangivende posisjon i det offentlige liv. Og nå var det i kraft av å være redaktører at disse aktører kunne hevde sin posisjon. De trengte ikke å være politikere eller diktere, de framsto først og fremst som redaktører.⁷⁷

Martin Eide bruker begrepet «en portner for den offentlige samtale» som eksempel på et historisk ideal for redaktørrollen. Her er redaktøren en mellomperson og en formidler.⁷⁸ Ett spørsmål er om denne samtalen ble en annen enn den ville ha vært dersom det kun var menn som vokter porten. Dette er det vanskelig å svare sikkert på, og det er vanskelig å dokumentere hvilken betydning de faktisk har hatt. Anna Rogstad, som senere ble Norges første kvinnelige stortingsrepresentant, skal ha sagt at *kvinner vil fred*,⁷⁹ trolig i motsetning til menns mer krigerske fremferd. Det kan tenkes at kvinnelige redaktører gir andre perspektiver på verden, andre vinklinger i politikken og andre tema. Dette var et syn som allerede var fremme under debatten forut for kvinnes stemmerett: Kvinners særegne «utrustning» kunne være nyttig i det offentlige liv.⁸⁰ Det er grunn til å tro at de tidlige kvinnelige redaktørene ikke bare var frukter av sin tid, men også medvirkende til at samfunnsutviklingen gikk mot større spillerom for kvinner i det offentlige rom og dermed også mot flere rettigheter og mer demokrati. Dessuten ble «kvinnesysler» mer samfunnsrelevante ved at saker som handlet om familie og den private verden, litt etter litt ble bragt fra kvinnes og familiens lukkede sfære og ut til den verden der menn fortsatt rådet. For eksempel gjorde en økt interesse for befolknings spørsmål det klart hvor stor betydning kvinner hadde

for folkehelsen. Dermed ble husmødrene nøkkelpersoner i en befolkningspolitikk som skulle bedre folkehelsen, og husstell ble etablert som et eget kunnskapsfelt.⁸¹ Det økte antallet kvinnelige redaktører i denne perioden kan også rett og slett ses som et uttrykk for at det nå oppsto flere publikasjoner rettet spesielt mot kvinner.

Hvordan den enkelte kvinnelige redaktørens sosiale og kulturelle rolle ble, kom til en viss grad an på hva slags publikasjon hun var redaktør for, hvilken anseelse hun hadde i utgangspunktet, og hvordan hun brukte sin stilling. Publikasjonenes størrelse og status kan også ha hatt betydning for hvilken reell innflytelse hun hadde. De kvinnelige redaktørene utga til dels svært ulike organer. Noen var politiske organer, nyhetsorganer, mens andre handlet om praktiske og hverdagslige ting, og atter andre var religiøse menighetsbladet. Mange av publikasjonene som kvinnene var redaktører for, var altså ikke-politiske. Selv som redaktører var det ikke alle som kunne sies å ha en «toneangivende posisjon». Kvinnesaksforeningens tidsskrift, *Nylænde*, agiterte sterkt for kvinnesaken, og redaktør Gina Krogs makt var en ganske annen enn den makten som for eksempel Kirsten Dorothea Aagaard Hansens hadde som redaktør for bladet *Søndagen i hjemmet*. Krog var en av de mest aktive aktørene i stemmerettskampen og redigerte *Nylænde* helt fra starten, gjennom innføringen av kvinnestemmeretten og frem til hun døde i 1916. Selv om det også fantes andre kvinneblader, var *Nylændes* politiske profil tydeligere enn de andres.⁸² Hennes stemme var kraftig, og hun brukte den for å kjempe for kvinnesak.

«kvinner vil fred»

⁷⁷ Eide 2000: 143.

⁷⁸ Eide 2000: 18.

⁷⁹ Narud og Krogstad 2013: 261.

⁸⁰ Narud og Krogstad 2013: 261.

⁸¹ Hagemann 2013: 25.

⁸² <http://www.stemmerett.no/tema/bakgrunn/nylende.html>.

Da alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner ble innført i Norge 11. juni 1913, var interessen fra de andre avisene ikke spesielt stor. Brita Ytre-Arne har undersøkt medienes dekning av debatten før og rundt innføringen av alminnelig stemmerett for kvinner. I en artikkel i nett-magasinet *Vox Publica* skriver hun at mens debatten rundt begrenset stemmerett for kvinner i 1907 ble grundig dekket, var det stort sett bare kvinnebladene som dekket debatten om kvinners stemmerett ved stortingsvalg. Hun trekker frem *Nylænde* og *Urd*.⁸³ I de fleste andre aviser og tidsskrift var nyheten bare nevnt i notisform. Dette gjelder også noen aviser med kvinnelig redaktør. I *Unglydens* spalte «Eitt og anna» kan man den 12. juni 1913 blant annet lese følgende notiser:

Stortinget hev med 99 mot 18 røyster vedteke at kongen ikkje i namnet heller skal ha veto i grunnlovssaker.

Like eins hev Stortinget samrøystes vedteke aalmenn røysterett for kvinner – alto s røysterett etter same reglar som for menn. [...]

N. Bolstad, Hardanger skyttersamlag vart skyttarkonge med 20 point ved landsskyttarstemna i Øystese fredag.⁸⁴

Mer plass enn dette har redaktøren ikke funnet det verd å vie nyheten om kvinnestemmerett – omtrent like mye plass som en nyhet fra landskytterstevnet – selv om avisen kanskje hadde en kvinnelig redaktør på det tidspunktet. I *Nylænde*, derimot, er hele to sider av nummeret som kom 1. juli 1913, satt av til denne nyheten. Den er formulert nærmest som en spennende historie om hva som foregikk på Stortinget denne dagen, og man kan føle hvor forventningsfulle kvinnesaksforkjemperne var:

Galleri og loger var fulde. Det var vetospørsmålet som hadde trukket folk. Debatten her var lang, og ofte interessant – men når den indimellem tapte i interesse gikk tankerne til vor egen sak. Om den kunde gaa enstemmig! – Men *det* var vel for meget forlangt.⁸⁵

For hundre år siden var dessuten journalistikken annerledes enn i dag. En gang mellom 1830 og 1850 begynte flere av de viktigste forutsetningene for moderne journalistikk å bli oppfylt: en rekke mot-offentligheter oppsto og endret det borgerlige offentlige rom, ytringsfriheten begynte å få mer gjennomslag, befolkningsøkningen ga et større publikum, folks utdanningsnivå økte og den tekniske utviklingen av trykkpressen ga mulighet for større opplag og bedre økonomi i avisene. Den moderne journalistikken begynte å ta form. Fra å bestå mye av referater, reisebrev anmeldelser og kommentarstoff beveget journalistikken seg gradvis mot mer faktaorienterte reportasjer og nyheter.⁸⁶ Dekningen av stortingsdebatten om kvinnes stemmerett var likevel i stor grad preget av referatjournalistikk. Ytre-Arne fremhever *Dagbladet* som et unntak fra denne regelen – det var en avis som markerte seg tydelig for kvinnestemmeretten.⁸⁷

Ellers var det altså stort sett de som var redaktører for kvinnebladene som direkte brukte sin posisjon til å jobbe for kvinnesaken. For eksempel brukte Thorbjørnsen i *Den norske Kvinde* sitt eget organ til å argumentere for sitt politiske syn og til å kjempe for mer rettferdige lover for kvinnene.⁸⁸ Manny Altern, som var redaktør i *Porsgrunds Tidende* fra 1901, brukte sin posisjon som redaktør til å agitere for Venstre og for kvinners rettigheter. Hun skrev en rekke artikler der hun argumenterte for kvinner i politikken. Hun hev-

85 Nylænde, 1. juli 2013.

86 Bech-Karlsen 2000: 72.

87 Ytre-Arne 2013.

88 Kvaale 1986. 25.

83 Ytre-Arne 2013.

84 Unglyden, 12. juni 1913.

det at kvinners syn var sammenfallende med Venstres, og at kvinner kunne tilføre politikken en «humanitet».⁸⁹

Man kan imidlertid hevde at også de kvinne-redaktørene som redigerte mer unnselige og upolitiske blader og magasiner, og som ikke markerte seg så sterkt i den politiske offentlighet med sine standpunkter, på flere måter var viktige for kvinnesak og stemmerett. Oltedal og Skre skriver om mekanismene som den gangen styrte gjennom skam – hvordan skamfølelsen var en faktor som ofte begrenset kvinnes liv.⁹⁰

Det eksisterte også et tabu mot kvinners opp-treden i offentligheten⁹¹ – på 1800-tallet var en offentlig kvinne en æreløs kvinne⁹². Dette sterke tabu var alle de tidligste kvinnelige redaktørene med på å bryte ned – også de mer lavmælte. De beviste at kvinnelige redaktører «gikk an», de gjorde tanken på kvinner i slike lederroller mindre fremmed.

De kvinnelige redaktørene kan dessuten tenkes å ha trukket flere kvinnelige skribenter og journalister til offentligheten og inn i journalistikken. De bidro til å løfte kvinner opp og frem, og demonstrerte at kvinner og kvinners syn burde tas på alvor. Tanken om at kvinner også burde ha stemmerett, baserer seg på tanken om at både kvinner og menn er resonnerende fornuftsvesen og at kvinner har en naturlig rolle ikke bare i familie og hjem, men i samfunnet for øvrig. Tanken om at stemmerett for kvinner var ikke bare fornuftig, men også nødvendig, ble lettere å bære ved at det fantes kvinner som tok på seg slike roller som det ellers bare var menn som hadde.

89 Flo 2005: 119.

90 Oltedal og Skre 2013: 298.

91 Hjeltnes 2007: 8.

92 Hagemann 2001 (1999): 204.

I år feirer Norge 100-årsjubileum for kvinners stemmerett. De første kvinnelige redaktørene levde i en helt annen virkelighet enn dagens redaktører. Mediebildet og offentligheten er svært annerledes, og kvinner i fremtredende offentlige roller er ikke lenger tabu. Likevel er det fortsatt langt flere mannlige enn kvinnelige redaktører i Norge i dag. Mens kvinneandelen i Norsk Journalistlag var på 43,45 prosent⁹³ ved inngangen til 2013, var andelen kvinnelige medlemmer av Norsk Redaktørforening på kun 29,6 prosent (229 kvinner av totalt 773 medlemmer). Andelen ansvarlige redaktøren var 27,4

prosent (73 kvinner av totalt 266 ansvarlige redaktører).⁹⁴ Kvinner skriver, men de er fortsatt ikke sjefen for avisene i samme grad som menn.⁹⁵

Kvinnene som er beskrevet i denne artikkelen, benyttet seg av de samfunnsmessige og politiske endringene som fant sted i Norge og Europa fra sent 1700-tall til tidlig 1900-tall, og de nye frihetene de medførte. De grep muligheten til å entre redaktørkontorene, de tok styringen over aviser og tidsskrifter og lot sine stemmer høres. I 1894 skriver Gina Krog:

Man tør visstnok slutte at kvindernes absolutte politiske umyndighed i vort land har paavirket bevidstheden saa sterkt at man paa alle omraader har vanskelig for i dem at se personer med medborgerlige rettigheder og plikter.⁹⁶

93 http://www.nj.no/no/Om_NJ/Medlemsstatistikk/.

94 Statistikk pr. 16/9-2013, fra Arne Jensen, Redaktørforeningen.

95 Redaktørforeningen forsøker å få kvinneandelen opp, blant annet gjennom en kampanje og ved å gi ut en håndbok i rekruttering av kvinnelige ledere (Arnstad og Jensen 2006).

96 Krog 1894: 21.

De første kvinnelige redaktørene gjorde det *lettere* å se dem som personer med medborgerlige rettigheter og plikter, eller snarere: De *tvang* samfunnet til å begynne å se kvinner slik. Derfor hadde disse kvinnene betydning for den prosess-

sen som resulterte i innføring av kvinnestemmeretten. Deres erobring av redaktørkontorene var også de første stegene på veien mot et mål som fortsatt ikke er nådd: en medieoffentlighet med kjønnsbalanse.

Litteratur

- Agerholt, Anna Caspari: *Den norske kvinnebevegelsens historie* (ny utgave med innledning av Kari Skjøsberg), Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1973.
- Arnstad, Ellen og Arne Jensen (red.): «*Slik drar du bra damer...*» *En håndbok i rekruttering av kvinnelige ledere*, Norsk Redaktørforening, Oslo 2006.
- Bech-Karlsen, Jo: *Reportasjen*, Universitetsforlaget, Oslo 2000.
- Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 1999.
- Brun, Håkon: «Gatelangs i Kabelvåg – Storgata», Vågan historielag 2003.
- Collett, Camilla: *Fra de stummes leir*, 1877.
- Dahl, Willy: «*Dårlig*» *lesning under parafinlampen*, Gyldendahl (Serie: Gyldendahls fakkelbøker), Oslo 1974.
- Danielsen, Hilde, Eirinn Larsen og Ingeborg Owesen: *Norsk likestillingshistorie 1814–2013*, Fagbokforlaget, Oslo 2013.
- Eide, Martin: *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*. Kristiansand: IJ-forlaget 2000.
- Elseth, Egil: *Salmer og skjebner: vers på veien gjennom kirkeåret*, Verbum, Oslo 1994.
- Flo, Idar: «Presse-profil: Manny Altern (f. Holst) – landets fjerde kvinnelige avisredaktør», Presse-historiske skrifter, IMK, Universitetet i Oslo 2005.
- Krog, Gina: *Norske kvinders retslige og sociale stilling*, Kristiania: Norsk Kvindesagsforening 1894.
- Gunnarsjaa, Marianne: *Kvinner i norsk pressehistorie*, semesteroppgave ved Norsk journalisthøgskole 1983.
- Hagemann, Gro: «De stummes leir?» 1800–1900. I: Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2001 (1999).
- Hagemann Gro: «Det moderne gjennombruddets døtre». I: Olteidal, Audgunn og Arnhild Skre (red.): *Formødrenes stemmer. Kvinneliv rundt stemmeretten*, Pax Forlag, Oslo 2013.
- Hjeltnes, Guri: «'Damer kan vi ikke ha på møtet!' Kjønnsperspektiv på pressehistorien», Pressehistoriske skrifter nr. 8 2007.
- Haave, Kari: *Foraktet av de store, men elsket av de små. Karen Sundt og forfatterskapet hennes*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1977.
- Irene Iversen: «Kvinnelige litteraturkritikere og etableringen av en kvinneoffentlighet i 1880-åra», i Norsk skrift, arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur, 38, 1983.
- Kvaale, Reidun: *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1986.
- Langengen, Lars: «'Mannfolk i skjørt'. Om kvinne-representasjonen i Det norske Arbeiderparti», i Arbeiderhistorie 2001.
- Mauno, Hanne: «Kjære lille pus», reportasje i Dagsavisen.no, 30.06.2012.

- Melby, Kari: «Husmorens epoke. 1900–1950» i Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønns-perspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2001 (1999).
- Narud, Hanne Marte og Anne Krogstad: «100 år med kvinners stemmerett» i Oltedal, Audgunn og Arnhild Skre (red.): *Formødrenes stemmer. Kvinneliv rundt stemmeretten*, Pax Forlag, Oslo 2013.
- Olsson, Terje I.: «Tilbakeblikk i anledning dagen», Journalisten.no, 08.03.2002.
- Ottosen, Rune: «Kvinnelige pionerer» i Pressehistoriske skrifter 8, 2007, s. 23–33.
- Owesen, Ingeborg: «Fra lukkede til offentlige rom: 1880–1900» i Danielsen, Hilde, Eirinn Larsen og Ingeborg Owesen: *Norsk likestillingshistorie 1814–2013*, Fagbokforlaget, Oslo 2013.
- Ring, Barbra: *Mennesket Fernanda Nissen*, Fram, Oslo 1956.
- Stuksrud, Brit Connie: *Kvinnestemmeretten i Horten og de andre Vestfoldbyene: Mediedekning og organisasjonsarbeid*, Universitetet i Bergen, 2008.
- Sundt, Karen: *Kvinden i det private og offentlige Liv: et praktisk Indlæg i Kvindespørgsmaalet*, Andersens forlag, Lauvik 1890.
- Sørensen, Øystein: *1880-årene: 10 år som rystet Norge*, Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Wentzel, Kitty: *Fra mitt livs karusell*, J. W. Cappelen's Forlag, Oslo 1960.
- Wimmer, Marianne: «Kvinner i norsk pressehistorie 1794–1902» / *Kvinneforskning* (1995) 3, temanummer: Massemedier i kvinneperspektiv, s. 41–47.
- With, Nanna: *Illustrert biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder*, Withs forlag, Kristiania 1920.
- With, Nanna: *Underveis: tidsbilder og minner*, Dreyer, Oslo 1954.
- Ytre-Arne, Brita (2013): «'Kvindeligheiden' i fare: Mediene og kampen for stemmeretten», i *Vox Publica*, 13. juni 2013 (<http://voxpública.no/2013/06/kvindeligheiden-i-fare-mediene-og-kampen-for-stemmerett/>)
- Aasen, Elisabeth: *Bergenske kvinner. Fra Sankta Sunniva til Karine korgekone*, Pax Forlag AS, Oslo 2006.
- Aasen, Elisabeth: *Opplysningstidens kvinner. «Lad dem studere, lad dem regiere»*. Pax Forlag AS, Oslo 2010.
- Andre kilder:**
- Norsk biografisk leksikon
- Norsk Redaktørforening, PPT-presentasjon fra ass. generalsekretær Arne Jensen.
- Husmoderen* 24de aarg. Kristiania 1910
- Unglyden*, 12.06.1913
- Nylænde*, 01.07.1913
- Telefonintervju med Håkon Brun, 16.08.2013
<http://stemmerettsjubileet.no/>
http://www.nj.no/no/Om_NJ/Medlemsstatistikk/
- Statistikk pr. 16/9-2013, fra Arne Jensen, Redaktørforeningen
- Om Lorentz Nybø og om bladet Unge Skud/*Unglyden*: Fylkesarkivet Sogn og Fjordane fylkeskommune: http://www.sffarkiv.no/sff-basar/default.asp?p=result&db=dbatlas_leks&art_id=112696&spraak_id=1&ptype=single
- Slektsside for Kühleslekten: <http://www.kyhle.dk/index.htm>
- Birgithe Kühle: Provincial-Lecture. Bergen 1794.
- Pensjonist-nytt 1/2013 – Årgang 33. Lederartikkel.
- Prosjekt Runeberg. Norske aviser 1763–1920: <http://runeberg.org/noravis/0081.html>
- Norsk anonym- og pseudonymleksikon: <http://runeberg.org/norskano/0355.html>
http://no.wikipedia.org/wiki/Elise_Welhaven_Gunnerson
www.bibsys.no

Nanna With var redaktør for Sportsmanden i perioden 1914 til 1919. Her er hun malt av Elise Danielsen. Maleriet henger i Hurtigrutens Hus på Stokmarknes, og er eid av Nordlendingenes Forening i Oslo.

Nanna With

– et tilbakeblikk på sportsjournalistikken

Foto: Maria Kjellesdøl, Bæ blad

GERD VON DER LIPPE

Dr. grad og professor i idrettssosiologi
Gerd.v.d.Lippe@hit.no

Nanna With (1874–1965) fra Andenes var både musiker, journalist, forfatter og redaktør. Hun var en usedvanlig aktiv kvinne og en pioner. With var blant annet avisredaktør for Vesteraalens Avis på Storkmarknes fra 1905 til 1907. Her dannet hun Vesteraalens Kvindesaksforening og var seinere med på å stifte Oslo Kvinneparti. With ledet også flere organisasjoner: Oslo Musikkklærforening, der hun var dens første leder, Norsk Yrkeskvinneforening, Oslo Kvinnelige Handelstandforening og Norges Selververende Kvinners Landsforbund. With skrev flere bøker. I 1908 startet og redigerte hun familiebladet *Hver 14de Dag*, som etter hvert ble ukeblad og omdøpt til *Hver 8de Dag*. Fra 1914 var hun innehaver og disponent i With & Cos Forlag. Forlaget kjøpte bladet *Sportsmanden*, som With ble redaktør for. Ved slutten av første verdenskrig solgte hun de to bladene og la ut på verdensomseiling.¹

Fra 1914 til 1919 var kvinnesakskvinnen Nanna With altså sportsredaktør. Det var og er en uvan-

lig kombinasjon. Sportsjournalistikken handlet den gang nesten bare om mannlige idrettshelter, om seire og tap. Denne artikkelen fokuserer på *Sportsmanden* i Withs tid som redaktør. Etter hvert som flere idretter ble organisert i egne særforbund, så nye idrettsblad dagens lys. Det var allerede to landsdekkende idrettsblad før *Sportsmanden* ble startet i 1913: *Norsk Idrætsblad*, som kom ut fra 1881 til 1915 med undertittelen «Organ for alslags sport» (Lippe, von der, 1997), og *Sport*, som ble gitt ut mellom 1908 til

«Ved slutten av første verdenskrig solgte hun de to bladene og la ut på verdensomseiling»

og med 1915. I 1915 ble *Norsk Idrætsblad* og *Sport* slått sammen og gitt ut fram til 1925. *Idrætsliv/ idrettsliv* ble gitt ut fra 1914 til 1931. Det var også et organ for organisert idrett etter at Norges Landsforbund for idrett ble stiftet i 1919 (som erstattet Centralforeningen fra 1861). Dette var blad og ikke sportsaviser, og redaktørene måtte vise en viss lojalitet til organisasjonen norsk idrettsforbund.

Med utgangspunkt i Nanna Withs redaktørtid tar artikkelen opp disse spørsmålene:

¹ Adresseavisen 14. 5.1934; Nordlys 25. 5.1934; Norske Kvinner 26. 5.1944; Aftenposten 29. 5.1964.

Hva var hensikten med å starte *Sportsmanden*, og hva var idrettens status i Norge i 1913?

Hvilke strategier hadde Nanna With for å gjøre *Sportsmanden* mer populær?

Hvilke retoriske grep kan vi finne i *Sportsmandens* manns- og kvinnebilder? Bakteppet er her dagens kjønnete medietekster om og bilder av idrettsutøvere i *Aftenposten*, *VG* og *Dagbladet* fra 1998.

Målet for *Sportsmanden* i 1913 og idrettens status

Sportsmanden kom ut første gang 31.01.1913. Avisen presenterer sitt mål ved å svare på dette spørsmålet: «Hva er 'Sportsmanden' sin Hoved-opgave»:

Der mangler nemlig endnu meget paa at Idrætssagen har faat den Plads i Folkets Beviethed, som den med Rette tilkommer.

Det gjelder med andre ord at popularisere Idrætten. 'Sportsmanden' vil med dette for øie bringe alt Idrætsnyt i en knap, koncis, men paa samme Tid letlest Form. Der vil herunder blive lagt an paa, at skaffe en afvekslende, for Idrætsfolkets Smag, afpasset Underholdnings sak.

Forøvrigt vil 'Sportsmandens' Spalter staa aaben for enhver saglig Diskussion om Spørsmaal, som vedrører Idrætten.

Denne beskrivelsen er ikke ulik målet for dagens sportsjournalistikk. Dette var imidlertid før norske aviser hadde egne sportssider, og før radioen hadde sendinger. Det var bare 2,4 millioner innbyggere i Norge ifølge Folketellingen fra 1910. Av disse innbyggerne var kanskje bare én prosent antatt å være medlemmer i idrettslag. I 1913 eksisterte elleve særforbund med disse

idrettene: turn og gymnastikk, skøyter, friidrett, roing, fotball, ski, tennis, svømming, fekting, sykkel, boksing og bryting. I dag har vi 54 særforbund. Ennå var idretten først og fremst for borgerskapets menn. De olympiske leker hadde foreløpig lav status i befolkningen, og det var få verdensmesterskap og landskamper. Fremdeles mente mange idrettsledere at å utvikle en harmonisk og allsidig kropp var viktigere enn å vinne i OL. Flere leger kalte et sportshjerte² for en abnorm tilstand, fordi de visste for lite om konsekvensene av toppidrett (Lippe, von der, 1997).

På første side i nr. 29, 1913 finner vi denne tittelen: «Idrætten og lægerne. Er vor idræt på avveie?»

*«Ennå var idretten
først og fremst for
borgerskapets menn»*

I den senere tid er det fra enkelte læger faldt en del uttalelser om idrætten og visse farer som denne efter den maate, hvordan den nu drives, skulde være utsat for. Ja, sågar i Det medicinske selskabs møter har

disse saker været bragt paa bane. [...] men vi vil ha os frabedt indblanding i ting, som de (lægerne) ikke har den fjærreste ide om, og som de aldri vil faa betingelse for at forstaa sig paa.

Artikkelen viser også at legestanden «har begynt at røre paa sig». Det er positivt, slik innsenderen ser det. Han håper det kan bli slutt med at legene frykter varige hjertefeil ved kondisjonstrening. Forfatteren avslutter med ønske om penger til legeundersøkelser av utøvere. Først i 1930-åra ser det ut til at det var helt slutt på legenes uvitenhet om «sportshjertet».

Avisen hadde tidlig kritiske artikler om den organiserte idretten. Slik sett var det trolig en for-

2 Et hjerte som pumper mer blod enn hos utrente.

del at bladet ikke hadde formell tilknytning til daværende norske idrettsforbund. I nummer 20 1913 finner vi denne overskriften på første side: «Stockholms-fadæsen. Hvor var forbundsstyret?»

Nederlaget i Stockholm var overvældende – 9 mod 0. Og 10.000 mennesker med den svenske konge i spidsen bivaanede skandalen. [...] Et varsko om at vi maa ta os sammen, hvis vi ikke vil sette norsk fotballsport i fuldstendig vanry. [...] At nederlaget skulde bli saa dundrende, som det blev, hadde man kanskje ikke tænkt sig.

Videre i artikkelen ser vi at dette gikk på «Landets sportslige ære» løs. Styret i Norges Fotballforbund ble kraftig kritisert fordi de tok ut et slikt dårlig «federasjonslag». Ifølge artikkelen svekker dette tilliten til uttaking av landslag. Et eksempel på dette ble beskrevet som følger: «Odd slog 'Dartford', medens federasjonslaget led et forsmadeligt nederlag.»

I avisens annonser om *Sportsmanden* i 1913 kan vi lese at bladet har sikret seg «en rekke gode Medarbeidere fra Idrættens forskjellige Grene». Videre: «'Sportsmanden' selges i Kiosker, hos Avisgutterne og de fleste Cigarforretninger.»

Disse idrettene fikk omtale i *Sportsmanden* det første året: friidrett, skøyter (lengdeløp og kunstløp), ski, bryting, boksing, sykling, turn, fotball og svømming.

Strategier for å gjøre *Sportsmanden* mer populær

I perioden 1913–1931 kom det som nevnt i innledningen ut flere blader og tidsskrifter om idrett i Norge. Det var før norske nasjonale aviser hadde egne sportssider, samtidig som få drev med konkurranseidrett. Idealet i organisert

idrett var fremdeles en «harmonisk kropp» og idrettsgrener der de fleste store muskelgrupper skulle brukes samtidig, som blant annet i turn, gymnastikk og på ski. Skepsisen mot spesialisering var dominerende. *Sportsmanden/Sports-Manden* ble gitt ut fra 1913 til 1965. Få drev konkurranseidrett, samtidig som det var flere idrettsblader. Det var derfor en kamp om «vinn eller forsvinn». Midt oppi alt dette våget altså *Sportsmanden* å satse på en kvinne.

Nanna With ble redaktør i 1914³. I perioden fra 1915 til 1919 laget redaksjonen flere annonser for bladet med stadig nye forandringer, både teknisk og innholdsmessig. Første side ble forandret med litt mer luft, litt større bilder, flere annonser og etter hvert ingen resultatservice.

I nummer 3 1915 meddelte avisen på første side at *Sportsmanden* ville komme ut i «ny Skikkelse og under ny forretningsmæssig ledelse». Gjennom With & Co's Forlag var Nanna With nå økonomisk ansvarlig for driften av avisen og innsatt som redaktør. I annonsen bak i avisen kan vi lese at man skulle finne noe for enhver smak, samtidig som journalistikken skulle være saklig. Her får vi også vite at *Sportsmanden* har korrespondenter i Finland og i Amerika. I neste nummer jakter avisen på innsendte artikler under tittelen «Skriv i 'Sportsmanden!'».

'Sportsmanden' mottar med glæde bidrag fra enhver art angående idrætsanliggender. Betingen er kun, at bidragene er holdt i en sømme-

3 Ifølge Universitetsbiblioteket finnes ikke bevart et eneste nummer fra 1914. Av andre relevante årganger har en bare 31 nummer av 1913, 1915 hadde 45 numre i tillegg til julenummeret. I 1916 utga avisen 50 numre pluss julenummeret, 1917 hadde 52 numre pluss julenummeret, i 1918 var tallet 53 i tillegg til julenummeret, og i 1919 har biblioteket kun 25 numre. Siste dato var her 23. juni.

lig form, at man undgaar personligheter, og at indsenderen opgir navn for redaktionen. Ogsaa mindre idrætsstevner kan gjøre regning paa omtale i 'Sportsmanden'.

n m o s t e

p a r d s n

Vi ser her hvem som inviteres inn i avisens retoriske rom; idrettsmenn oppfordres til å sende inn resultater og fortellinger fra deres hjemsted.

Samtidig med løsningen maa indsendes kontingent enten for aprilkvartallet eller for julikvartallet. Gjerne i frimerker. [...] De tre første konvolutter som indeholder rigtig løsning faar præmierne.

Redaksjonen var i Kristiania, slik at avisen var avhengig av korrespondenter og innsendere for å dekke mest mulig av landet. I en annonse i samme nummer kan vi lese at bladet har korrespondenter i alle større byer i Norge i tillegg til enkelte i Finland og i Amerika.

*«Intet norsk idrætsblad
er saa billig som
'Sportmanden'»*

Redaksjonen produserte denne teksten i en annonse i nummer 29 samme året:

'Sportsmanden' er fremfor noget andet idrætsmændenes blad. Aktuell, grei og letlest. 'Sportsmanden's' jevne og sterke fremgang er det beste bevis for, at vi har truffet idrætsmændenes smag. Intet norsk idrætsblad er saa billig som 'Sportmanden'. Og dog bringer vi mere stof end de andre idrætsaviser. Forsøk 'Sportsmanden' et kvartal, og De vil komme til at beholde den.

I tre numre (14,15 og 18) laget redaksjonen en annonse der de inviterte leserne til en liten konkurranse. Først framstiller de avisen som landets billigste og beste som bør finnes i alle hjem med sportsinteressert ungdom. Deretter kommer selve konkurransen:

'SPORTSMANDEN' opstiller 3 præmier, en a 10 kroner og to a 5 kroner til dem som kan sammenstille bokstavene rigtig i nederst rubrikker, saaledes at de danner navnet paa en avis

Vi ser at selve løsningen på oppgaven er veldig enkel, *Sportsmanden*, men konkurransen har et «første mann til mølla»-prinsipp, i tillegg til at det er en forutsetning for å få premie at man abonnerer. Premien er mer verdt enn et kvartalsabonnement: 0,75 kroner.

I nummer 1 1917 kan vi lese at *Sportsmanden* igjen kommer ut i en ny «Skikkelse». Denne gangen skulle det bli mer bildestoff for å gi bladet «et livligere utseende» og flere nye medarbeidere:

Det er ikke uten betænkelighet vi har gaat til denne forandring; 'Sportsmanden' er nemlig blit baade kjendt og kjær blant en meget stor del av vårt lands idrætsungdom slik som den har presentert sig i de 4 aar, som er forløpet siden bladet for første gang kom ut.

I nummer 36 av bladet samme år kunne redaksjonen kunngjøre at nå var *Sportsmanden* «Norges mest utbredte idrætsblad». I nummer 4 1919 kan vi lese dette under denne overskriften: «'Sportsmanden' utvidet og under ny administrasjon»:

Bladet er nemlig sammen med With & Co's forlag solgt til tidligere redaktør av Bergens Aftenblad, nåværende direktør av Pressebureauet, hr. Ad. Hetwig, som overtar utgivelsen fra og med næste nummer.

Nogen forandring med hensyn til bladets redaktionelle ledelse vil dette imidlertid ikke medføre, idet den nuværende redaktør fortsætter som hitil og med de samme medarbeidere.

For å få plass til flere innsendte artikler skulle bladet utvides med to sider. Dessuten skulle redaksjonen satse på å produsere flere «gode illustrationer og viktige referater og artikler». *Sportsmanden* ville derfor komme ut mandag i Bergen og tirsdag morgen i Kristiania. Opprinnelig kom bladet ut hver onsdag.

Avisen så ut til å ta leserne på alvor. Under overskriften «Til vore læsere» i nummer 6 1919 har redaksjonen produsert dette:

‘Sportmanden’ blev ikke saa pen som ønskelig kunde være ved overgangen til trykning paa rotationsmaskine. Delvis skyldes det det nye trykkerpersonales uvanthet med vort format, dels den omstændighed at vi paa den korte tid som stod til raadighed ikke kunde skaffe vort seldvanlige papir, avpasset til bruk for rotationsmaskine.

Redaksjonen lovet imidlertid at de skulle få avisens riktige papir til neste nummer.

I nummer 10 samme år finner vi denne annonсен:

11.800. var ‘Sportsmandens’ Oplag i dag 3. mars. ‘Sportsmanden’ er saaledes Skandinavias mest utbredte idrætsorgan. At ovennevnte Oplag er trykt og ekspedert bekrefte ved følgende Erklæring: ‘Sportsmandens’ Oplag er i dag kontrollert av Undertegnede, som bevidner, at Oplaget, der er sendt til Ekspeditionen, udgjorde 11800 – ellve tusen otte hundrede – Eksemplarer.

En forretningsfører og en maskinmester signerte dette dokumentet for å legitimere det høye opplaget.

Første nummer av *Sportsmanden* i 1913 hadde fire sider med stoff. I 1919 var avisen økt til det dobbelte med åtte sider. Endringene som ble gjennomført med With som redaktør, gjorde det mulig for avisen å komme ut to ganger i uka i 1920. I en annonse i nummer 22 dette året ser

vi at bladet har utenlandske korrespondenter i Chicago, England, København, Helsingfors og i Stockholm. Innenlands kommer korrespondentene fra Bergen, Trondheim, Stavanger, Drammen, Skien, Tønsberg, Fredrikstad, Sarpsborg, Kongsberg, Haugesund, Hamar og «en række andre steder i landdistrikterne». Annonsen slår fast at ikke noen andre idrettsblad har en slik tallrik medarbeiderstab.

Nanna With signerte alltid med «redaktøren». Brev til henne var adressert til «Herr redaktør». Det kan ha vært en bevisst strategi og et doxa i Pierre Bourdieus (1977) begrepsverden: noe som var så naturlig og tatt for gitt at det ikke ble diskutert. Kvinnelige redaktører av kvinneblader, slik som blant annet i *Urd*, var godtatt og kanskje naturliggjort, men ikke som redaktør av en av landets ledende og kanskje Skandinavias mest leste sportsavis. Fra 1914 til 1919 kunne kvinner bare konkurrere i norgesmesterskap i disse tre idrettene: tennis (1910), svømming (1911) og kunstløp (1912), mens gymnastikk og turn var den største breddeidretten for kvinner (Lippe, von der, 2014a). Organisert idrett var så absolutt en mannsbastion.

En taler må ifølge klassisk retorikk ha tillit hos tilhørerne for at publikum skal være interessert i budskapet. Et slikt grep kaller Aristoteles (2006)

for *etos*. Hvordan kunne en kvinne skape tillit hos idrettsinteresserte til at hun kunne formidle kunnskaper de trengte i et nesten helt mannsdominert felt? Ifølge Aristoteles er det tilhøreren – her leserne – som er målet. En kvinnelig redaktør av *Sportsmanden* fra 1914 til 1919 hadde som en kjønnnet aktør intet pre-etablert *etos*. Det måtte hun skaffe seg ved å skjule sitt kjønn, fordi *doxa* var at redaktøren var en mann. Slik jeg ser det, var den gryende sportsjournalistikken og idrettsmennene ikke modne for en slik motsetningsfylt forestilling – *oxymoron* – at en kvinne var sjef for redaksjonen. Når den kvinnelige redaktøren i tillegg var en av datidas kvinnesakskvinner, må det ha vært en utenkelig øvelse.

Retoriske grep i manns- og kvinnebildene med et bakteppe fra dagens sportsjournalistikk
Dagens kjønnete tekster fra sportssidene om håndball, fotball, friidrett og ski i *Aftenposten*, *VG* og *Dagbladet* kan være et fruktbart bakteppe for å tydeliggjøre manns- og kvinnebilder i sportsjournalistikken på Withs tid (Lippe, von der, 2010a, b, 2014b). Her er tiårsperioden 1998–2008 brukt, først og fremst artikler fra EM, VM og OL. Retoriske grep kan her forstås som overtalelsesmidler for å styrke budskapet hos tilhørerne (Aristoteles, 2006). Fra *Sportsmanden* har jeg valgt ut tekster om de to mest berømte norske mannlige utøverne på ski og skøyter. Disse vinteridrettene stod sterkt internasjonalt, og det var fra dem norsk publikum fikk sine første idrettshelter. Den beste norske kvinnelige utøveren i Withs periode som redaktør er også med. I tillegg inkluderes tekster om vestens mest kjente bokser, siden *Sportsmanden* stadig produserte artikler om denne idretten. Følgende mannsbilder blir omtalt: den første norske skikongen, Lauritz Bergendahl, bokseren Jack Johnson fra USA, den norske skøytekongen

«Nogen betragtninger om muskelskjønhed»

Oscar Mathisen og artikkelen «Nogen betragtninger om muskelskjønhed». Disse kvinnebildene er med: tennisspilleren Molla Bjurstedt og kraftkunstnerinnen Elsa Rinch. Tekster om Rinch og om muskelskjønnhet er med for å vise en viktig forskjell i beskrivelsen av idrettskropper på Withs tid og i dag. Flere lengre sitater er inkludert for å vise det usminkete og til tider «saftige» gammeldagse språket og hva som kan forstås som begynnende tabloide sportsnyheter den gang. Dette kan gi en ramme rundt og forståelse av datidas sportsretorikk.

I en serie artikler blir kjente idrettsmenn intervjuet på første side i 1915. Først ute var datidas populære hopper og langrennsløper, Lauritz Bergendahl (1887–1965) i nummer 4. Han var landets første skikonge med ti kongepokaler og ti seire i Holmenkollen fra 1909 til 1915 (Goksøyr, 2008). Han hadde blant annet fem seire i Holmenkollens 50 km og i kombinert, var tysk og østerriksk mester i kombinert og hadde flere seire i renn i Sverige og i Frankrike. Det var først og fremst hans resultater på femmila – den gangen benevnt som 50 km – som skapte ham til en skikonge. Første verdenskrig (1914–1918) satte trolig en stopper for hans videre karriere. Han la opp i 1915. Bergendahl var aktiv før vinter-OL startet i 1924 og før VM var vanlig.

Hopp var fram til 1933 bare en del av en kombinert øvelse sammen med langrenn i Holmenkollen.

Over- og underskrifter bestod av mange ord. Her fra nummer 4 om skikongen: «Interview med skikongen, Lauritz Bergendahl. Et utal av inden- og utenlandske seire. Mellom 100 og 150 præmier.» Artikkelen starter med en interessant beskrivelse av skiløperens kropp, noe som er uvanlig i dag:

Indenfor disken i Chr Seberg & Cos forretning fandt jeg skikongen Lauritz Bergendahl, en mid-delshøi, tetbygget skikkelse med skarpt markerte ansigstrekk. Jeg foreslo et helt intervju, eller rettere sagt at han skulde gi mig en summarisk opgave over sine mange seire paa skisportens område. – Det gik traat, men omsider fik jeg ham dog paa glid.

«The audience addressed»

(Lippe, von der og Tønnes-son, 2013), leserne av *Sportsmanden*, så den gangen på beskjedenhet som en dyd i et samfunn uten materiell overflod. Idrettsheltene fikk

som regel ingen nærgående spørsmål, og intervjusjangeren var ikke den som dominerte i *Sportsmanden* og andre sportsblad. Et tegn på det ser vi blant annet i overskriften, der ordet intervju skrives på engelsk. Videre i artikkelen kan vi lese dette om et beskjedent utvalg av og om norskprodusert skitstyr:

– De bruker fremdeles den binding, som bærer deres eget navn? spør jeg. Bergendahl blir med engang begeistret. Ja, sier han, jeg har brukt bindingen helt fra første stund, og jeg tror neppe, jeg kommer til at bruke nogen anden heller.

Bergendahl-bindingen ble den gang brukt av flere skientusiaster. Det gav ham sikkert ikke en rom økonomisk kapital, men heller en type symbolsk kapital som også kunne ha verdi hos aktører i andre felter.

På spørsmål om hans treningsmetoder lyder svaret som følger:

– Jeg pleier som regel at begynde træningen ved juletider. Naar det gjælder kort løp, gaar jeg i tre kvarter eller en time et par ganger om uken. For 50 kilometerrendet er det nødvendig at gaa 3–4

timer. Men det falder av sig selv, at træningen til dette rend ikke kan foregaa saa ofte.

Sammenlignet med dagens profesjonelle utøvere var selvsagt kunnskapene om trening veldig dårlig. Hva var konteksten rundt landets ledende skiutøvere? De var amatører, som var sine egne trenere, ledere og smørere.

«Negeren» Jack Johnson

Boksing var en populær idrett i *Sportsmanden*, og da spesielt tekster om bokserer fra USA. Jack Johnson (John Arthur Johnson, 1878–1946) var en populær verdens-

mester. Foreldrene hans var tidligere slaver, trolig fra Ghana. Han var den første afroamerikanske verdensmesteren i tungvekt. Fra 1908 til 1915 forsvarte han sin tittel. Hans boksestil var spesiell. I starten av kampene konverserte han ofte med tilskuere, mens han rolig bygget opp sin aggressivitet. Ifølge Geoffrey C. Ward (2004) ble han kalt for «den største fargede mannen som noen gang har levd» og «mannen med det gyldne smilet». Han levde et broket liv, var en fantasisk pen og populær helt. I nummer 7, 8 og 9 i 1915 publiserte *Sportsmanden* flere artikler om ham. Overskriften i nummer 7 er som følger: «Jack Johnson beseiret av Jess Willard?» Spørsmålstegnet antyder at avisen kunne ha problemer med å stole på nyheten om kampen 4. april. Teksten er hentet fra et telegram fra Reuters i *Dagbladet* om kampen i Havanna på Cuba:

«Den hittil ubeseirede verdensmester i tungvegtboksing, negeren Jack Johnson, er den 4de april efter en kamp paa 26 omganger blit slaat av en hvit amerikansk bokser, Jess Willard.» Meddelelsen kommer helst overraskende.

Jack Johnson deltok i VM med mange tilskuere og slo ut amerikaneren Jim Jaffris i Remo i Nevada i 1911:

Kampen blev den gang fulgt med spændt interesse over hele verden, ja selv i de lande, hvor man tidligere ikke hadde interessert sig større for boksing. Og i Amerika, boksportsens hjemland, ledet negerens seier til voldsomme demonstrationer mot negre i sin almindelighet – demonstrationer, som ikke forløp uten tap av menneskeliv.

Sportsbladet forteller videre at Johnson tjente over en million dollar på seieren, men han brukte raskt opp pengene han fikk fra kampene. Dette var en helt annen verden enn den som norske idrettshelter levde i. Jack Johnson

[...] lot han sig kinomatografere, han arrangerte humbug-boksekampe, og forsømte naturligvis ikke i reklamen at fortelle alt folket, at verdensmesteren var med – han optraadte som bryter, i hvilken sportsgren han helst burde hat karakteren seks – produserte sig som klovn paa varieteerne, i utenlands storbyer danset tango med sin hvite hustru.

I neste nummer finner vi denne overskriften: «Jack Johnsons saga forbi. Nogen enkeltheter fra den store boksekamp.» Artikkelen starter slik:

Endelig er det utrolige skedd! Den hvite rase, og kanske den amerikanske, hadde saa smaat begynt at tro, at Jack Johnson skulde vedbli at være champion i al evighet. Siden den skjæbnsvangre 2. juledag 1908 nede i Sidney i Australien, da politisersjant Felix i 14. runde stoppet kampen mellom den daværende champion Tommy Burns og Jack Johnson og erklærte sistnevnte for seier-

herre, har man ikke været i stand til at finde en hvit mand, som kunde beseire Jack Johnson.

Leserne – «the audience addressed» – var den gang vant med å lese «negre» og ikke som i dag «svarte». Her var selvsagt «de hvite» – vi – skeptiske eller diskriminerende ovenfor «negre» – de andre. For beskjedne norske lesere var det nok ingen idrettsdyd å reklamere før en opptreden. Å arrangere «humbug-boksekampe» ble nok av

norske idrettsamatører sett på som ulovlig. Slik sett kan en slik atferd inkluderes i Aristoteles *rettstale* (en anklage). I så fall kunne aktøren ha en moralsk brist. Et eksempel hos retorikeren er her at bokseren skulle være

for opptatt av å vinne en seier. Da kan man arrangere liksomkamper. For lesere av *Sportsmanden* kunne slike opplysninger bidra til tap av anseelse.

Avisen gir et lite overblikk over Johnsons liv, et medieidol med en kjendistilværelse i politiets søkelys. I en alder av 37 år ble han altså slått av cowboyen Jess Willard:

Denne hadde mange fordele paa sin side; Ungdom, kræfter, høide (1.99 m), lengre armer og ca 15 kg større vekt. Kampen var bestemt til 45 runder. Den foregikk paa veddeløpsbanen i Havanna, hvor ca. 20.000 mennesker under en tropisk sol overvar kampen.

Jess Willards strategi avgjorde kampen:

Kampplan var lagt med megen omhu. Hans eneste chance var at forsvare sig og vente paa at negeren skulde trættes ut. Johnsons ertet Willard og bad ham komme ind og kjempe. Ja, han gik endog saa langt, at han satte begge henderne i siden og flirte op i cowboyens ansikt. Negeren

maatte dog paa grund av publikums holdning stort (sett) ta offensiven.

Her ser vi en skribent som behandler begge bokserne som idrettsutøvere uten å bruke nedverdiggende termer om Johnson. I dag kan også profesjonelle bokserere i tungvektsklassen bokse i samme klasse bare de veier 90 kg. Ifølge en representant for Norges Bokseforbund jeg snakket med, jaktet managere lenge på hvite bokserere som kunne slå Johnson. Og de fant ham til slutt. I en artikkel i neste nummer får vi vite at Johnson var dårligere trent enn han pleide å være. Det ser vi tegn på i neste avsnitt.

Ifølge *Sportsmanden* var kampen lenge kjedelig, fordi Willard var ganske passiv og defensiv og Johnson ikke klarte å få inn et avgjørende slag. Først i 26. runde sluttet kampen:

Negerens forsvar var aldeles borte, hvilket Willard skjønte. Idet han løp ind, fik han slengt ind et fryktelig høirehaandslag mot negerens kjæve. Slaget traf paa det rette sted og negeren stupte som skutt. Han forsøkte at reise sig, men kræfterne svigtet ham. Da dommeren hadde tallet 'out' begynte spetaklet. Mængden sværmet rundt ringen, og vilde overfalde den faldne neger. Der laa han nu beseiret, en av de fineste bokserere verden nogensinde har set.

I dagens sportsjournalistikk ville leserne og tilhørerne ha fått informasjon om akkurat hvor på kjeven slaget hadde truffet Johnson. Patos har alltid vært et mer eller mindre dominerende grep i sportsjournalistikken. Similen der negeren stupte «som skutt», vekker sterke følelser. Ifølge Aristoteles er talerens mål å bruke patos for å bearbeide tilhørerne til sin fordel. Her beskrives Johnson til slutt som en klar «underdog». Når

forfatteren skriver «mængden sværmet rundt ringen, og vilde overfalde den faldne neger», ser vi forfatterens sympati med den tapende ved hans bruk av symboltunge ord. Å være svart i USA den gangen og å bli mediert som «en av de fineste bokserere noensinne» etter et tap, kan trolig forstås som det høyeste epideiktiske (lovtale) uttrykk en bokser kunne ønske seg.

I nummer 9 samme året hadde avisen denne overskriften: «Den gamle og den nye verdensmester. Negerens enestående koldblodighet.» Innledningen viser til at han ikke var «noget prakt eksemp lar». Deretter fokuseres det på hans idrettskvaliteter:

Men likegyldig hvad der for øvrig kan sies om ham – den ting maa man medgi, at han er i besiddelse av en rent enestående koldblodighet. Ved mange forskjellige leiligheter har han avlagt beviser herpaa. Og under de forfølgelser, han har været utsatt for, har det nok kunnet trænges, at han ikke var altfor ømskinnet.

Her ser vi uttrykk av den klassiske epideiktiske oppvisningstalen, både med ris (ikke noe prakt-eksemplar) og med ros (enestående kaldblodighet). Kritikken går blant annet på at han, som svart, hadde ligget med flere hvite kvinner, og at han til og med var gift med en hvit kvinne. Å reise med henne var ulovlig i flere stater i USA. Ifølge forfatteren Geoffrey Ward (2004) skal han ha blitt fengslet i et år og levd syv år i eksil for dette.

At de hvite bokseentusiaster hevet hans mere betydningsfulde seire ved at slaa i hjel diverse negre her og der i staterne spillet jo mindre rolle for Jack, men han selv har som sagt faat sin rikelige del av de hatske trakasserier.

*«Der laa han nu beseiret, en
av de fineste bokserere verden
nogensinde har set»*

Her får vi servert i usminket form rasismen i datidas USA, samtidig som taleren kan sies å ha et sympatisk bilde av den svarte bokseren. To leserperspektiver er her aktuelle. I «*The audience addressed*» er leserne i sentrum, og i «*the audience invoked*» er det talerens – her forfatterens – forståelse og opplevelse av leserne som er i sentrum (Lippe, von der og Tønnesson, 2013). Leserene av *Sportsmanden* i 1915, som først og fremst var menn fra borgerstanden, hadde som før nevnt trolig i sin alminnelighet rasistiske holdninger. Jeg antar at forfatteren av denne artikkelen kjente til samtidas holdninger om det hvite borgerskapets tendens til rasisme. Her ser vi en begynnende tekst i idrettsfeltet om at helter kan dyrkes uavhengig av rase, en retorisk situasjon, der taleren kanskje prøver å utvide lesernes tolkningsrom. Fotballspilleren John Carew var en av de første norske svarte idrettsutøverne som ble populær på grunn av sine prestasjoner uten at rasen ble opplevd som et heft. USA lå på sin side langt foran Norge her. Den amerikanske sprinteren Jessie Owens, som vant OL i 1936 på 100- og 200-meteren i Nazi-Tyskland, ble populær, kanskje mest fordi han slo den tyske konkurrenten mens Hitler så på.

Ifølge den klassiske retorikken er talerens mål å gjøre tilhøreren velvillig eller å skape indignasjon. Med patos får forfatteren i denne artikkelen enda mer tydelig fram rasismen hos publikum ved å vekke indignasjon:

Det fortelles om ham, at han under boksekampen med Jim Jeffries i 1910 i det øieblik, da de mest fanatiske rettet sine (re)volvere og knytnæver mot ham og mens skjældsordene flommet over ham, rolig satte ind et udmerket støt paa sin motstander.

*«Her får vi servert
i usminket form rasismen
i datidas USA»*

I mellomkrigstida i USA var det nesten bare hvite bokserere som ble verdensmestere. Den første svarte bokseren som erobret tungvektmesterskapet, var Joe Louis (1914–1981) i 1937. I artikkelen antyder forfatteren en hvit framtid:

Det antydes bl a at det muligens er sidste gang en farvet bokser deltar i en verdensmesterskapsmatch. Den bitterhet, hvormed den hvite rase hilste Johnsons 'Championship of the World' fra og med seieren over Tommy Burns i Australien i 1908, taler for – hævdes det – at negrene heretter ikke faar slippe frem til verdensmestermatchene. Der kan dog være, at denne betrægningsmaate ogsaa bunner i litt misunnelse. Mesterskapsaspirantene faar jo en hel formue i hver match.

Den hardtslående verbale punchen fra taleren kommer i denne framsatte legitimisering:

Som en vektig grund til at utelukke negerne anføres det ogsaa, at de hvite er handicappet gennem negernes 'tykholdethet'. Naaja, noget kan det være i det. Jack Johnson f. eks. har jo bevist, at han har en ganske haard skalle.

I avslutningen modererer forfatteren sin tekst og får fram en klar analogi som viser at han langt fra er noen rasist. Kanskje han ønsket å spille på ironien ved å flytte teksten fra logisk argumentasjon til et nytt retorisk område for å vise en uholdbar argumentasjon om «våre hvite» som «handicappet» av sivilisasjonen, fordi «de primitive» negrene skulle være «tykholdet»? I så fall kan det kalles for *diasyrmos* – latterliggjøring – i klassisk retorikk.

Men noen absolutt avgjørende grund til å sette alle negre utenfor kan dette vel neppe sies å være. Det vilde i tilfælde bli nogenlunde det

samme som om vi her hjemme diskvalifiserte en ellers flink løper, fordi han hadde for lange ben.

Den siste artikkelen om Jack Johnson, slik den er referert her, kan forstås med utgangspunkt i en effektiv disponering av artikkelen i den klas-siske retorikken (Kristiansen og Nordhaug, 2010). Innledningen (exordium) starter med rykter om at bokseren ikke er «noget prakteksemplar», samtidig som forfatteren roser hans kaldblodig-het. Fra første stund kan leserne se det tvetydige hos idrettshelten som blir en rød tråd i narrasjo-nen. Vi får en kort oversikt (partitio) over hans seire. Jeg leser denne artikkelen som en forsiktig oppbygging av en antirasistisk holdning til bok-seren. «Det hævdes» og «det anføres» er valg av ord som kan styrke forfatterens etos. Hans viser til andre tekster i en balansegang om ris og ros mellom hvite og negre, samtidig som forfatteren ikke skjuler sin antirasistiske holdning når han blant annet påstår at litt misunnelse «kan dog være» årsaken til at svarte ikke får konkurrere om VM i boksing i framtida. Motargumentene (refu-tatio) blir i konklusjonen (conclusio) latterlig-gjort.

Neste idrettshelt er den populære norske skøyteløperen Oscar Mathiesen.

Oscar Mathisen

Oscar Mathisen var nok datidas største norske idrettsidol. Ifølge den tidligere sportskommen-tatoren Per Jorsett (2003) ble han en idrettsstjerne helt utenom det vanlige med fem verdensmester-skap og tre europamester-skap like etter unionsopp-løsningen i 1905. I samme artikkel viser Jorsett til den teksten om ham, som er produsert av landets første sportskom-

Oscar Mathisen på Frogner stadion rundt 1920. Foto: Anders Beer Wilse/ Oslo Museum.

mentator, Per Christian Andersen (1892–1964) i *Aftenposten*:

Oscar Mathisens charmerende vesen, hans vakre ansikt og hans harmoniske kropp virket umid-delbart besettende. Den lille barten og den skrå-sikre kalotten var finesser som traff det store publikum midt i blinken.

*«Den lille barten og
den skråsikre kalotten var
finesser som traff det store
publikum midt i blinken»*

I perioden 1915 til 1920 var Mathisen ofte mediert i *Sportsmanden*. Nummer 2 1915 publiserte et referat fra «Norgesmesterskapet paa skøiter» på hele førstesiden. Der kan vi blant annet lese om selve skøyteisen:

Oscar Mathisen i 1907 på ukjent sted. Foto: Anders Beer Wilse/ Norsk Teknisk Museum.

Is- og veirforholde skal man denne gangen ikke kunne beklage sig over. En smule kulde natten i forveien hadde gjort isen fast og glat som et speil. Og derpaa fik man et passende mildveir, som gav isen den fuktige glans, som av skøiteløperne selv betegnes som det ideelle. Det var kort sagt rekordis.

Her kommer uttrykk som får fram isens estetikk: «glat som speil»(simili) og isens «fuktige glans». Oscar Mathisen (1888–1954) var yngstemann i en barneflokk på sju. Foreldrene døde da han var 15 år, slik at han måtte forsørge seg selv uten annen utdannelse enn folkeskolen. Hans eldre bror Sigurd gav ham de første skøytene. Som amatør i åtte sesonger satte han 14 verdensrekorder. Hans verdensrekord i 1914 på 1500 m – 2.17.2 – stod i 23 år. Leserne introduseres slik til selve mesterskapet:

Mathisen hadde været syk hele uken, og det var kun efter nød trængende henstillinger fra skøiteklubbens bestyrelse, at han satte hensynet til sig selv tilside og startet. [...] De to første par bød man sig ikke større om. Man fulgte dem med pine rundt banen paaførte tiderne som i parentes bemærket ikke var synderlig betagende, og dermed var det kapitlet avsluttet. Men da så Oscar Mathisen og Sverre Aune viste sig paa startstedet blev stemningen straks en annen.

Hva er det som fortjener ros? Aristoteles stiller blant annet dette spørsmålet i sin bok om retorikk. Dyder kobles til ros og det aktverdige. Blant dydene er mot, storslåtthet, sjenerøsitet og tapperhet. Artikkelen introduksjon av Mathisen får fram disse karaktertrekkene hos helten når vi kan lese at han har vært syk en uke og starter med et dårlig utgangspunkt. Et annet kjennetegn på dyd i klassisk retorikk er kappelyst. Det er ifølge Aristoteles en god egenskap hos gode mennesker. Unge og storsinnete har slike trekk, som vi forbinder med respekterte mennesker. På den andre siden kan vi lese at de to konkurrentene i de to første parene ikke fortjener ros, fordi de presterer for dårlig. Ulikt dagens sportsjournalistikk får vi en usminket tekst om at det var pinefullt å følge disse to, og at det ikke var «synderlig betagende». Bombastisk kommer konklusjonen: «dermed var det kapitlet avsluttet.»

På tross av Mathisens sykdom vant han både 500- og 1500-meteren, men han ble nr. 2. på 5000-meteren og bare nr. 3. på 10 000-meteren.

På første side i nr. 3, 1916 produserer avisen denne overskriften: «Skøitekongen tar avsked». Artikkelen starter slik:

Oskar⁴ Mathisen har meddelt, at han løper for sidste gang ved Kristiania Skøiteklubs stevne lør-

4 Sportsmanden skriver av og til navnet til skøyteløperen feil, som her.

dag og søndag – en meddelse som kommer nok-saa overraskende paa de fleste. Mathisen gikk nemlig nok-saa tidlig i sæsongen i træning, og han beviste under det nationale skøiteløp i Drammen at han fremdeles er den uforlignelige skøitekon-ge som han alltid har været. – Hans tider – og det paa en mindre god bane – var saa gode, at de maa betegnes som internationale. For der vil Mathisens tilbaketræden utvilsomt betyde et stort tap. [...] Vi vil rette en alvorlig og indtrængende henstilling til Oskar Mathisen om at han fortsætter at løpe sesongen ut. For Kristiania Skøiteklubs skyld, for skøitesportens skyld og av hensyn til landets sportslike ære bør han gjøre det.

*«Mathisen var både fattig
og verdensmester»*

Teksten kan leses som en appell. «The audience addressed» kan her først og fremst forstås som Mathisen selv og hans skøyteklubb. Hvordan kan vi vurdere forfatterens etos? I motsetning til mange av *Sportsmandens* usignerte artikler har denne en signatur – «Leo». Han har skrevet flere artikler i avisen over mange år, slik at jeg går ut fra at han nyter tillit ut fra sine kunnskaper om skøyteidretten og annen idrett. Slik sett bør han ha tillit hos leserne og følgelig høy kulturell kapital i det begynnende sportsjournalistiske underfeltet. Forfatterens viktigste argument (argumentatio) er at Mathisen bør fortsette for sin klubbs skyld, for skøytesporten skyld og for landets sportslige æres skyld. Dette er en sterk debattstil med islett av en noe poetisk start: «For Kristiania Skøiteklubs skyld», som nok har gjort et inntrykk Mathisen selv. Hva med leserne? Norges «sportslige ære» stod høyt i kurs, og intertekstuell trekker dette utsagnet på flere oppslag i avisen der det var viktig at Norge vant, spesielt over svenskene etter 1905. Ifølge klassisk retorikk har denne sjangeren to arter: den ene er basert på karakter og den andre på følelser. «Landets sportslige ære» inviterer både til følelser og til en vurdering av karakteren til den vik-

tigste aktøren i teksten. Mathisen står her på toppen av aktørhierarkiet. Kan han miste sin ære hvis han forlater landet? I det følgende kommer min korte forsvarstale for skøytekonen: Mathisen var både fattig og verdensmester (Lippe, von der, 2010a). Han var lei av ikke å ha ti øre til en trikkebillett. Da han reiste til VM i Davos i 1908 og vant 1500-, 5000- og 10 000-meteren, sov han ikke natten før ankomst, fordi han satt på 3.

klasse sammen med blant andre sin bror. Sin fattigdom ville han holde skjult for arrangørene. Derfor flyttet han seg til 2. klasse foran et stort vindu da representanter for arrangørene kom

på stasjonen. Målet hans var nå å bli profesjonell utøver i USA, slik at han kunne tjene litt penger. Først 31. oktober – vel ti måneder seinere – melder *Sportsmanden* at Mathisen har reist til USA for å bli profesjonell.

Avisen måtte selvsagt godta Mathisens valg og produserte denne overskriften på første side av neste nummer: «En glimrende avslutning paa Oskar Mathisens idrætskarriere.» Det skjedde på Frogner stadion med 15 000 tilskuere søndag, ifølge avisen. Her satte han ny verdensrekord på 5000-meteren. Ulikt dagens sportsjournalistikk starter reportasjen med parene i første konkurranse.

Redaktøren startet en serie om «Min haareste idrætskamp», der With skrev til flere norske idrettshelter. I nummer 13 i 1916 kommer svaret fra Mathisen. Her kan vi blant annet lese:

Løpet over 10.000 meter sammen med Ippolitow under det internasjonale løp i 1912. Jeg begynte rolig og jeg følte mig godt oplagt og var bestemt paa, at nu skulle jeg slå den farlige russer. Han hang godt paa den første halvdel av løpet, meget bedre end jeg hadde ventet. Men da jeg stadig

saa ham like efter mig, beslutet jeg mig for; nu eller aldrig. Og neppe nogen gang har jeg lagt slik energi i mit løp som den gang.

Han klarte å sette ny verdensrekord, men skriver ikke hva tida ble. Det var sjelden kost i 1916 å få en idrettsmanns innerste tanker servert på fat i en avis. Denne teksten er et uttrykk for datidas autenticitet i sportsjournalistikken. En aktørs troverdighet er ifølge Trilling (1971) avhengig av dydenes oppriktighet og autenticitet. Ytringer kan få et autentisk preg dersom standpunktene ikke ser ut til å være absorbert utenfra, men gir inntrykk av å være innvevd i personligheten (Johansen, 2002). På meg virker Mathisens svar ekte og oppriktig. Slik sett er skøytekongen med på å flytte sider ved «back stage» (privatlivet i en dramaturgisk setting), et begrep skapt av Erving Goffman (1992) som uttrykker at forhold som hørte til det private, nå er blitt offentlig «front stage». Setningen «Nu eller aldrig» ble brukt intertekstuellet av blant andre Per Christian Andersen i hans kommentar i *Aftenposten* om Sonja Henies konkurranse i OL i 1936, der hun tok sitt tredje gull: «Hun er et sjeldent konkurransemenneske. [...] det var noget av hennes egen beslutsomhet, noget nu eller aldri.» Kairos i den klassiske retorikken kan forstås som toppidrettsutøveres ultimate mål, her i betydningen å gjøre noe i riktig øyeblikk eller rett og slett å gripe øyeblikket.

Det gikk ikke så bra for Oscar Mathisen i USA, fordi banene var bare 160 m lange og ikke som vanlig i Skandinavia, 400 m. Derfor ble langsidene korte. Det var der han var best og skjøt størst fart i forhold til konkurrentene. I nummer 11 1919 kunne avisen kunngjøre at Oscar Mathisen og hans hardeste konkurrent Bobby Mc Lean

skulle konkurrere i Kristiania. Det ble et vanvittig spennende profesjonelt verdensmesterskap på Frogner stadion i 1920, kun mellom to konkurrenter. «Vor Oscar vant» 500-, 1500- og 10 000-meteren med mellom 14 000 og 20 000 tilskuere (Lippe, von der, 2010). VM på skøyter ble en stor mediebegivenhet. Nanna With hadde da sluttet som redaktør av *Sportsmanden*.

*«Det var sjelden kost
i 1916 å få en idrettsmanns
innerste tanker servert
på fat i en avis»*

Muskelskjønnhet

Sportsskribenter og journalister i avisen så ikke ut til å være redde for å produsere artikler om menns estetikk i motsetning til slik det er i dag.

Det neste mannsbildet kan vi lese i overskriften «Nogen betragtninger om muskelskjønnhet» og i selve artikkelen i nummer 31 1917. Den starter slik:

Formaalet med al idræt er jo at skape en ungdom, en slegt, der er saa vel fysisk udviklet som mulig og gennem konkurrancerne skaffe sig et maal for dens ydeevne ikke alene fysisk, men ogsaa gennem den psykiske energi, der maa legges i idrætsarbeidet. Det er prestasjonsevnen, det til syvende og sist kommer an paa.

Idrettskonkurransens topos i betydningen et vanlig argument i et felles sted, rom eller felt, der aktørene deler kollektive ideer, bygger her på gjensidighet mellom fysisk og psykisk styrke når en viser og sammenlikner prestasjoner. I den klassiske retorikken er kappelyst beskrevet som en god egenskap hos gode mennesker, fordi den gjør individer i stand til å oppnå noe.

Den neste topos handler om prestasjoner og skjønne kropper:

I en skjønnhetskonkurranse, uten at deres utseende for øvrig er nogen garanti for, at man staar overfor en organisme med videre ydeevne. Forholdet er jo nemlig det, at selv om musklene blir større ved bruken, saa gir en muskels utseende ingen betrettigelse til at dra nogen slutning angaaende individets ydeevne; ikke minst brystorganenens tilstand spille her en betydelig rolle. Paa den anden side kan folk med lange, slanke, men derfor ikke sa plastiske og `smukke` muskler sitte inde med stor ydeevne. Og disse folk kan ofte fra naturens side være kantet og senede og saaledes aldri bli i stand til at delta i en skjønnhetskonkurranse.

*«ikke minst brystorganenens
tilstand spille her en
betydelig rolle»*

Her beskriver teksten den estetisk-ekspressive dimensjonen ved idretten: skjønnne mannskropper. Enkelte idrettsmenn deltok da også i skjønnhetskonkurranser, spesielt i Danmark. Dagens norske mannlige sportsjournalister tør sjeldent å ta tak i dette temaet. Det har jeg kalt for an-estesikoden (lammelseskoden) i sportsjournalistikken (Lippe, von der, 2010a). Journalistene er – slik jeg ser det – redde for å bli beskyldt for å ha et homoseksuelt blikk i et homofiendtlig felt i dagens seksualiserte offentlige og halvoffentlige rom. I Nanna Withs periode som redaktør kunne korrespondenter og andre skribenter dyrke mannskropper på en helt annen måte. Det gjorde da også grekerne under Olympiadene og i tekster i den klassiske retorikken. Ifølge Aristoteles var skjønnhet og kroppsholdning gitt av naturen. For ham var riktig kroppsbygning å ha en høy, kraftig og bredbygget kropp uten at det kunne hindre bevegelsesfriheten. Den vakreste idrettsmannen var derfor den som både var utstyrt med muskelkraft og hurtighet. Av våre tre mannsbilder ville sannsynligvis Johnsen i *Sportsmanden* og Mathisen i teksten i *Aftenposten* skåret høyest her.

Molla Bjurstedt

Det er som før nevnt få kvinnebilder både i *Sportsmanden* og i de andre sportsavisene mellom 1914 og 1919. Avisen hadde flere korte artikler om kvinnelige svømmere, kunstløpere og turnere, men med liten tekst utenom resultatene.

Norge hadde imidlertid fått sin første norske OL-medalje fra en kvinnelig idrettsstjerne, Anna Margrethe «Molla» Bjurstedt (1984–1959): bronse i single i tennis i OL i 1912. Hun vant også NM i single i 1915 og double i 1910 og 1911. Tennis var akseptert som en godtatt kvinnelig idrett fra og med NM i 1910. Det var idrettens første kvinnelig norgesmesterskap. Bjurstedt flyttet til USA i 1914 og vant hele 13 mesterskap i USA perioden 1915–26. Informasjon om hennes seire fantes i *US Hall of Fame* fra 1858, året før hun døde.

Nr. 45 i 1915 hadde denne tittelen om Bjurstedt: «Den kvinnelige verdensmester i Tennisspil» med følgende underoverskrift: «Frøken Molla Bjurstedt». Prefikset «kvinnelig» kan forstås som et doxa i en mannsdominert idrettsverden. Det var bare kvinnene som ble framstilt som kjønnete. Feministen Simone de Beauvoirs term (1970) «det annet kjønn»⁵ kan til en viss grad passe som en ramme for kvinneidretten i Nanna Withs tid som redaktør. Cheryl Glenns (2002) uttrykk «taushetens retorikk» er kanskje mer betegnende med utgangspunkt i de få oppslagene i *Sportsmanden*. Mannlige skribenter sendte sjeldent eller aldri inn resultater fra lokale konkurranser der kvinner deltok. Artikkelen starter slik:

5 Opprinnelig fra 1949.

Vittighetstegners harselering med kvinners klesmote: Den upraktiske siden ved kvinnelige sportsutøvere i skjørt, eller som på neste side, den begynnende trenden med kvinner i bukser. Vikingen 26.2.1910.

Molla Bjurstedt er en av de mest omtalte personer i Amerika for tiden; hun gaar fra seir til seir og gjør Norges navn kjendt med sit eget. Stadig indeholder de amerikanske aviser begeistrede lovtaler over hende foruten portretter og tegninger; 'Boston Sunday Herald' viet hende saaledes nylig en hel side.

Her blir hun presentert som årets «Idrætskvinde». Avisen understreker at det er fortjent, og fortsetter slik:

Det gir derpaa en henrykt beskrivelse av hendes ydre; hvis nogen venter at finde en mand i dameklær, blir de skuffet, sier bladet. Molla Bjurstedt er tvert imot meget kvindelig, men hun har ualmind-

delig sterke muskler og er kraftig bygget. Hun smiler ofte og blotter de to rader skinnende hvite tænder. Teinten er brun og haaret mørkt og paa guttemaner skilt paa siden. Man kan se paa den haand, som holder raketten (rekkerten), at den eier kraften.

Forfatteren bruker den retoriske sjangeren *lovtale*, fordi Bjurstedt «gaar fra seir til seier» og den nye selvstendige nasjonen Norge får positiv omtale i medier i verdens ledende idrettsnasjon. Aristoteles (2006) skriver blant annet dette om den epideiktiske talen, dyder og goder som følger med: «Dydene ser ut til å innebære en evne til å skaffe til veie goder og bevare dem [...]». Goder kan være så mangt, men idrettsfeltet er mer brutalt enn andre når det gjelder å bevare seiernes frukter. Her må rekordene settes om og om igjen, fordi de bare er midlertidige. Konkurrentene hungrer etter selv å eie rekordene og titlene.

*«Idrett gjør kvinner
maskuline, mens idrett
gjør gutter til menn»*

Kjønnsperspektivet er med i alle artikler om idrettskvinner, her i den tradisjonelle versjonen om at «Idrett gjør kvinner maskuline, mens idrett gjør gutter til menn» eller enda verre: frykten for det kvinnelige monsterspøkelse, som er sterkere enn de fleste menn (Lippe, von der, 2010a): «Hvis nogen venter at finde en mand i dameklær, blir de skuffet.» Avisen står fast at Bjurstedt er «tvært imot meget kvindelig» fra portretter og tegninger. Setningen lyder videre: «men hun har ualmindelig sterke muskler og er kraftig bygget.» Dersom dette hadde blitt forstått som «naturlig», ville vi sett bindeordet «og». En undertekst her er den tradisjonelle oppfatningen at

Kommentaren som fulgte tegningen var som følger: Mor Andersen: «Nej, naa er'e Gu' hjælpe mig, snart ikke no' Forskel paa dem længer!» Vikingen 17.12.1910.

det ideelle maskuline og det ideelle feminine forstås som to motpoler. Vi snakker her om å betrakte kjønnene som fikserte, essensielle størrelser. At hånden som holder tennisrekken, «eier kraften», kan tolkes som radikalt fordi det understreker at kraften sitter i kvinnekroppen og ikke er heftet utenpå som en appendiks (blindtarm) eller er koplet til negative uttrykk. Feministiske forskere har lenge diskutert om kvinner eier kvinneligheter og menn eier mannligheter i diskursen om todelingen natur-kultur. Uten å gå nærmere inn på dette temaet kan vi fastslå at både kvinner og menn kan eie sin kropp, sine bevegelser, sin kraft, muskulatur og sine følelser og sin hjernekapasitet. At hun «blotter de to rader skinnende hvite tænder», virker nærmest latterlig på dagens lesere. I borgerskapets verden anno 1916 var det ikke helt god tone for kvinner å gapskratte med åpen munn. Den burde være nesten lukket når en lo, ellers kunne menn få uanstendige seksuelle tanker. Det var unge kvinner fra middelklassen som bidro til at dette endret seg i mellomkrigstida.

Bjursteds første konkurranse i USA skal ifølge artikkelen ha vært i mars 1915:

Folk kjente alle de spillende fra før og visste akkurat, hvem der ville gaa av med seieren. Paa programmet stod det et nyt navn, [...] I alle aar hadde miss Wagner været champion, nu spilte denne nye dame sig gjennom de forskjellige runder uten at tape et eneste spill. Hun tok simpelthen mesterskapet fra miss Wagner. Landet vaaknet op til den kjendsgjerning at en ny tennisstjerne hadde krydset Atlanterhavet.

I innledningen i dette avsnittet (exordium) skriver korrespondenten at Bjurstedt var ukjent i

*«elegant og gratiøs bygget
kan hun rose sig av en
fuldkommen venusfigur»*

USA til tross for at hun fikk bronse i OL i 1912. Deretter får leserne en oversikt (narratio) over innendørskampene i mars. Her bygger forfatteren opp argumentasjonen eller forestillingen (argumentatio) om hvordan hun klarte seg: «Nu spilte denne nye dame sig gjennom de forskjellige runder uten at tape et eneste spill.» Avslutningen (peroratio): «Hun tok simpelthen mesterskapet fra miss Wagner.» I idretten må utøverne erobre tittelen fra den forrige mesteren, som i en krig uten militære våpen, men med kroppen og her hånden som våpen. Konklusjonen (conclusio): «Landet vaaknet op til den kjensgjerning at en ny tennisstjerne hadde krydset Atlanterhavet.»

Seinere samme år får leserne en meget kort informasjon om at hun også vant verdensmesterskapet. Neste tekst har også inkludert en estetisk-ekspressiv dimensjon ved idretten.

Kraft og skjønnhet

I artikkelen «Kraft og skjønnhet i forening» (nr. 38, 1915) kan vi lese dette:

Paa 'Teatre Moderne' gjester for tiden en beskjeden kraftkunstnerinde Elsa Rinch med sin partner og viser nogen aldeles enestående prøver paa sin fænomenale styrke. Kraft og legemlig skjønnhet pleier ikke i almindelighet at forenes, den sterke mand eller kvinde representerer i de fleste tilfelde et billede av overtrenede muskler og uhyre legemsstørrelse. Ikke saaledes med Fru Rinch; elegant og gratiøs bygget kan hun rose sig av en fuldkommen venusfigur. Hun udfører nogen vidunderlige tricks, og hvordan hun udfører er gjort let og elegant, ingen andstrengeelse ansføres.

I motsetning til omtalen av Bjurstedt, som kan ligge nærmere en forståelse av en gryende forskjellsfeminisme (Gilligan, 1982, Holst, 2005) med fokus på kjønnetes ulikheter, kan denne teksten leses som en type likhetsfeminisme (Lippe, von der, 1982, Jaggar, 1983, Holst, 2005). Betydninger av kjønn som ulikhet (forskjellsfeminisme) kan også kombineres med betydning av kjønn som likhet (likhetsfeminisme), fordi disse to begrepene behøver nødvendigvis ikke å forstås som to motpoler. I en legitimering av likeverd og like rettigheter for menn og kvinner er begge disse formene også brukt i arbeidet for å oppnå likestilling i idretten (NIF, 1985).

*«Kari Traa fikk denne
overskriften i VG: «God
som en mann»»*

Kraft og skjønnhet hos begge kjønn «pleier ikke i almindelighet at forenes». At kunstnerens kropp får merkelappen Venusfigur, er så avgjort et godkjenningsstempel. Når kvinnen i tillegg er hovedpersonen i forestillingen, styrker dette oppfatningen om et feministisk perspektiv fra Norge i 1915. Sterke mennesker av begge kjønn forbindes med «overtrenede muskler og uhyre legemsstørrelse». Disse utsagn kan representere legenes redsel for overtrente kropp i den første artikkelen som ble presentert fra *Sportsmanden* i 1913. Datidas borgerskap forbandt først og fremst styrke med arbeiderklassen og bønder, og ikke med idrettsutøvere. Det spektakulære kommer fram når vi kan lese at fruene gynger på «to luftskibe og to flygemaskiner» sammen med sju personer som «surrer rundt». Partneren løfter elleve personer som sitter på en planke.

Denne teksten er ikke enestående i *Sportsmandens* historie. Varietéforestillinger kunne bli inkludert i sportsjournalistikken, spesielt før 1920. Grensene mellom organisert idrett, friluftsliv,

påsketurer, jaktture, teater og varieteer var lenge flytende.

I tekster om håndball, fotball, friidrett og ski fra *Aftenposten*, *VG* og *Dagbladet* fra 1998 og fram til i dag har jeg ikke funnet den estetisk-ekspressive dimensjonen. Vi kan derimot finne flere tekster om og bilder av idrettsutøvere som sexsymboler. Teksten «Norges nye superstjerne» er lagt utenpå et bilde av håndballspilleren Kristian Kjelling i bar overkropp på første side av *Dagbladet* i forkant av håndball-VM for menn i 2005. Deler av underbuksa er synlig for å få fram et titterperspektiv (Lippe, von der, 2010b). Vi har utallige bilder av og tekster om kvinnelige utøvere

der den estetisk-ekspressive dimensjonen ikke er vektlagt. Her skal bare nevnes to. Langrennsløperen Vibeke Skofterud stilte opp i bikini i *VG* i 2003, og den tidligere danske håndballspilleren Rikke Hørlykke lot seg avbilde med mye bar hud i *VG* i 2005. Tekstene er blant annet «Rikke Hørlykke (29) liker å vise seg frem fra sin mer sexy side» og «Vil vise baken». En av overskriftene under EM i fotball for menn i 2004 var «Mest sexy i EM», og *Dagbladet* kunne presentere langrennsgutta med mye bar hud i 2003 med denne tittelen: «Se bildene. Skiguttas nye image – SEXY OG TØFFE» (Lippe, von der, 2010a).

Vi ser fremdeles tendenser til at toppidrettsutøvere framstilles som eller er underforstått menn. Toppidrettsmenn driver *idrett*, mens kvinnene får prefikset, *kvinneidrett*. Her ser tradisjonene fra Nanna Withs tid ut til å være seige. Kari Traa, som vant OL-gull i kulekjøring i 2002, fikk denne overskriften i *VG*: «God som en mann», mens verdens beste kvinnelige fotballspiller i 2007, Marta Vieira fra Brasil, ble beskrevet slik i en overskrift: «Hun kan spille som en mann.» Journalis-

I følge forfatter Reidun Kvaale var Nanna With «en personlighet, alltid ferdig til oppbrudd og fornyelse, uredd og klok». Foto: Ukjent fotograf/ Oslo Museum.

tene legger dessuten mer vekt på å formidle kvinnes følelser ved tap enn mennenes. Senest fra fotball EM i Sverige i 2013, da Norge «vant» sølv, men tapte finalekampen mot Tyskland. Da så vi bilder av gråtende fotballkvinner

i flere aviser og kanaler. Når mannlige fotballspillere taper viktige konkurranser, kan de bli omtalt med kvinnelige metaforer, som da Norge tapte for Tsjekkia i 2005. Da skal treneren Hareide ha uttalt til VG: «Vi var rett og slett for mye damete utpå Ullevål.»

Den kjønnete sportsjournalistikken har selvsagt endret seg i løpet av 100 år. Når det norske håndball landslaget vinner viktige seire, kan omtalen av utøverne av begge kjønn være like. De beskrives som tøffe, strategiske, mentalt sterke og kreative. Vi ser også nye mediebilder av mannlige helter. Da England tapte kvartfinalen mot Brasil i fotball-VM i 2002, produserte *Dagbladet* et bilde av David Beckham som trøster en gråtende keeper, David Seaman, mens Petter Northug fikk overskriften «Gulltårene» i *Dagbladet* da han uventet tapte en finish i 2009. Det er ikke lenger bare menn som får æren av å gjøre idrettskvinnene bedre. Overskriften «Slik skal hun gjøre kjæresten bedre» i *Dagbladet* i 2009 viste til hekkeløperen Christina Vukicevic, som skulle hjelpe sin daværende kjæreste Andreas Thorkildsen til å bli enda bedre i spyd.

Den kjønnete sportsjournalistikken fra Nanna Withs tid og i dag er altså mer forskjellig enn lik. Med fokus på heltene som er presentert i *Sportsmanden*, kan de forstås som spektakulære. Det samme kan sies om Nanna Withs arbeid som redaktør.

Avrunding

Nanna With arbeidet som redaktør av *Sportsmanden* i en avgjørende periode for avisen. Det var flere idrettsblad å konkurrere med, og det var få medlemmer i idrettslag, samtidig som folk alltid har heiet på sine helter. Hun og redaksjonen så potensialet og bygde idrettsavisen opp på en strategisk måte. With introduserte – slik jeg ser det – en begynnende tabloid framstilling av utøverne. Heltenes tanker via intervju og fra

sine egne brev til redaktøren kan forstås som autentiske, enkelte konkurranser ble mediert med patos, og informasjon fra backstage-området ble inkludert. Det passet ikke inn i tekstene i idrettsbladene, som var organ for organisert idrett. Hennes signatur var «redaktøren». Det var både viktig og «naturlig» for henne å bli forstått som mann, fordi hun som en «feil-kjønn» aktør i en sportsavis ikke hadde et pre-etablert etos. Tillit hos leserne, kunsten å spille på lag med dem og bygging av eget etos er oppgave nummer én hos enhver redaktør. Når hun i tillegg var en kvinnesaks kvinne, kan hennes innsats forstås som en klar selvmotsigelse, et oxymoron. Da hun sluttet i 1919, var *Sportsmanden* den mest leste sportsavisen i Norge og ifølge avisen også i Skandinavia med sine 11 800 lesere.

*«With introduserte
en begynnende tabloid
framstilling av utøverne»*

Perioden 1914–1919 var lenge før den ytre dramaturgiske tid i medie verdenen med tabloide nyheter, der det spesielle er opphøyet på bekostning av det generelle. Referater fra skøytestevner begynte med det første paret, uavhengig av resultat. Når først journalistene inkluderte utøvere som presterte dårlig, kunne deres resultater beskrives med negativt ladete estetiske uttrykk som ikke «synderlig betagende». Leserne må oftest lete lenge i artikkelen før de finner resultatet i tekster om Oscar Mathisens verdensrekorder. Slik sett ble det retoriske kairos ofte underkommunisert i den tidlige sportsjournalistikken. Mannsbilder av tre av datidas idrettshefter er presentert: skikongen Lauritz Bergendahl, den amerikanske bokseren John Arthur Johnsen og skøytekongen Oscar Mathisen, samt artikkelen «Nogen betraktninger om muskelskjønnhet». I en mannsdominert idrett og sportsjournalistikk fant jeg få kvinnebilder. To er tatt med: bronsemedaljevinneren fra OL i 1912 Mol-

la Bjurstedt som etter Withs tid ble en berømt idrettskvinne i USA, og den mindre kjente vari-
etékvinnen Elsa Rinch.

Siden den typiske tabloide sportsjournalistikken langt fra dominerte, blir det mindre patos i tekstene, spesielt de tekstene som handlet om Bergendahl og Mathisen. Publikums reaksjon når bokseren Johnson vant og tapte, ble beskrevet med patos som ga *Sportsmandens* lesere, «the audience addressed», en sjanse til å reflektere over rasismen i USA. Intervju og nærgående spørsmål var ansett som lite dannet av datidas borgerskap – grunnfjellet blant leserne i Withs tid, slik at autentisitet var underkommunisert.

Uttrykk om kroppenes estetikk var som nevnt mer utbredt når korrespondentene eller redaksjonen beskrev heltene. Det ser vi blant annet i intervjuet med Bergendahl, i tekstene om «Nogen betraktninger om muskelskjønnhet» og «Kraft og skjønnhet i forening». Det var for øvrig flest artikler om muskelskjønnhet hos menn. Den gangen så ikke mannlige skribenter ut til å være engstelige for å dyrke menns idrettskropper. Dagens sportsjournalister lider trolig under an-estesikoden (lammelseskode) av frykt for å bli anklaget for å ha et homoseksuelt blikk. I dag er den estetisk-ekspressive dimensjonen erstattet med tekster om og bilder av sexidoler. Toppidrettsutøvere av begge kjønn som vinner viktige mesterskap i dag, blir ofte beskrevet med samme karakteristikk. Når de imidlertid taper viktige konkurranser, kan mannlige fotballspillere bli omtalt med kvinnelige metaforer, og det blir fokusert mer på kvinners tårer enn menns. Mannlige idrettskropper kan fortsatt bli framstilt som de «naturlige» og representanter for det allmenne, slik som i Withs tid.

I likhet med dagens sportsjournalistikk, og i en sterkere grad, er det først og fremst kvinnene som blir framstilt som kjønnet. I felter der ett kjønn dominerer, ser de som regel ikke seg selv som kjønnet, men bare «de andre». Den samme logikken gjelder ikke i artiklene om Johnson i relasjonen hvit-svart/neger.

Tekstene om Bjurstedt og spesielt om «Kraft og skjønnhet» kan forstås som feministiske, fordi kvinners kropp blir beskrevet i positive vendinger under imponerende fysiske aktiviteter – «plusskropper» og ikke «minus-kropper» – (Lippe, von der, 2014b), samtidig som Elsa Rinch er hovedpersonen i en forestilling om og av begge kjønn. De dominerende artiklene om mannlige helter – Bergendahl, Johnson og Mathisen – illustrerer hvordan den generelle idrettskroppen, den maskuline, er forstått som kjønnsnøytral. Derfor blir kjønn lett uinteressant og kan forstås som doxa og taushetens retorikk. Forståelsen av det maskuline som kjønnsnøytralt passer godt inn i retorikkens innebygde retoriske patriarkalske bias, der den hvite mannen er standard (Glenn, 2002). Bergendahl og Mathisen kan kanskje best representere dyden beskjedenhets, mens Johnsen kan symbolisere den svarte helten som frekt utfordret den «naturlige samfunnsordenen». Alle tre kan også innskriveres i flere uttrykk av den klas-

siske epideiktiske oppvisningstalen om heltens dyder, aktverdige egenskaper, kappelyst og spørsmål om ære.

Helt til slutt noen ord om Nanna With etter at hun sluttet som redaktør av *Sportsmanden*.

Ifølge Reidun Kvaale (1986) var hun ganske trøtt i 1919. Hun var ikke bare redaktør av sportsavisen, men også leder av sitt eget trykkeri og forlag, der hun var økonomisk ansvarlig for 50 personer. Hun sluttet brått som redaktør i 1919, solgte virksomheten og dro på en reise rundt jorden i ett år. With redigerte dessuten «Illustrert biografisk

leksikon over kjendte norske mænd og kvinder» både i 1916 og i 1920. Hun utga også «Hjemmets elektrifisering» sammen med Ingeborg Boye i 1925. I 1930 fikk hun publisert «Offentlig optreden: et 10 timers øvelseskurs for begynnere». With skrev dessuten bøkene «Underveis. Tidsbilder og minner» i 1954 og biografien «Noe å leve for. Tidsbilder fra mange land» i 1960.

Halldis Stenhamar skal ifølge Kvaale (1986) ha skrevet i *Dagbladet* at Nanna With var «en personlighet, alltid ferdig til oppbrudd og fornyelse, uredd og klok». Det kan stå som nøkkelen til denne usedvanlige pioneren fra Andenes.

*«det blir fokusert mer på
kvinnens tårer enn menns»*

Litteratur

- Aristoteles: *Retorikk*, Vidarforlaget, Oslo 2006.
- Beauvoir, de, Simone: *Det annet kjønn*. Bind I og II, Pax Forlag, Oslo 1970.
- Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1977.
- Glenn, Cheryl: 'Silence: A Rhetorical Art for Resisting Discipline (s)', i *Journal of Rhetoric, Culture and Politics*, 2002, vol. 22 (2): 261–291.
- Gilligan, Carol: *In a different voice*, Harvard University Press 1982.
- Goffman, Erwing: *Vårt rollespill til daglig*, Pax forlag, Oslo 1992.
- Goksøyr, Matti: *Historien om norsk idrett*, Abstrakt forlag, Oslo 2008.
- Holst, Cathrine: *Feminism, Epistemology & Morality*. Degreee doctor rerum politicarum (dr. polit.), Universitetet i Bergen 2005.
- Jaggar, Alison, M.: *Feminist Politics and Human Nature*, Rowman & Allanheld Publishers and The Harvester Press 1983.
- Johansen, Anders: *Talerens troverdighet*, Universitetsforlaget, Oslo 2002.
- Jorsett, Per: «Oscar Mathisen», *Norsk Biografisk Leksikon*, s. 251, Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Kvaale, Reidun: *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1986.
- Lippe, von der, Berit og Johan. T. Tønneson: *Retorikken i kampen om kvinnestemmeretten*, Vidarforlaget, Oslo 2013.
- Lippe, von der, Gerd: *Kvinner og idrett fra myte til realitet*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1982.
- Lippe, von der, Gerd: *Endring og motstand mot endring av femininiteter og maskuliniteter i idrett og kroppskultur i Norge: 1890–1950 – med et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark*, doktorgradsarbeid, Norges Idrettshøgskole, 1997.
- Lippe, von der, Gerd: *Et kritisk blikk på sportsjournalistikk. Medier og idrett i en globalisert verden*, ij-forlaget, Kristiansand 2010a.
- Lippe, von der, Gerd: «Et medieskapt, maskulint begjærs- og idrettsidol», i Hans-Ivar Kristiansen og Odd Nordhaug (red.): *Retorikk, idrett og samfunn*, forlag 1, Oslo 2010b.
- Lippe, von der, Gerd: «A gendered lens on sport from a historical and sociological perspective», i Helena Wielander (red.): *Women and Sport*, SISU Idrottsböcker, Stockholm 2014a.
- Lippe, von der, Gerd: «A golden decade – Time for potential counter dominant media discourses? A critical discourse analysis of women's handball in Norway», i *The Sociology of Sport Journal*, 2014b.
- Nordhaug, Odd: «Idrett, retorikk og samfunn», i Hans- Ivar Kristiansen og Odd Nordhaug (red.), nevnt før.
- Norges Idrettsforbund: *Mer idrettslig aktivitet for flere kvinner*: Forslag til handlingsplaner 1985–1987, (Det sentrale kvinneutvalget), NIF, 1985.
- Trilling, Lionel: *Sincerity and Authenticity*, Cambridge (Mass.) 1971.
- Ward, Geoffrey, C.: *Unforgiveable Blackness. The Rise and Fall of Jack Johnson*, Alfred. A. Knoppe, New York 2004.

Filleristing og skremselsretorikk

Bokmelding: Berit von der Lippe og Johan L. Tønnesson.

Retorikken i kampen om kvinnestemmeretten. Vidarforlaget, 260 sider

Å få meining ut av tidlegare tiders avisstoff er ei utfordring for pressehistorikarar. Det kan merkast enten kjeldene er nyheitssaker, meiningsartiklar eller satire. Godt då at nokon skriv slike bøker som artikkelsamlinga «Retorikken i kampen for kvinnestemmeretten». Boka kom i sommar og er resultat av fleire seminar med kjønn og retorikk som tema.

Redaktørane Berit von der Lippe og Johan L. Tønnesson er begge professorar med kompetanse i analyse av saktekstar. Dei oppdaga i kvinnestemmerettsdebatten ein talekunst med særleg trykk. Og sjølv om det er talekunst og ikkje presstekstar dei analyserer, har måten dei gjer det på, stor overføringsverdi. Alt då underteikna skulle skriva tekstar til vittigheitsteikningane som prydar denne tidsskriftutgåva, oppdaga eg at Lippe og Tønnessons bok hadde vore nyttig for å forstå kva eg såg og kunna setja ord på det.

Den sjølvmotseiande kvinna

Prosjektet i boka er å retta søkeljoset mot dei retoriske strategiane kvinner og menn brukte i kampen for – og mot – kvinnestemmeretten.

Talane til fire forkjemparar er sette under forskarblikket: Gina Krog, Anna Rogstad, Ragna Nielsen og Fredrikke Marie Qvam. I tillegg blir motstemmene til stortingsmennene Johan Christian Heuch og Ole Olsen Malm presenterte frå dei to viktigaste stortingsdebattane, i 1890 og 1907.

Alle dei seks talane har sine kvalitetar og strategiar. Gina Krog var ei av dei første norske kvinnene som debatterte offentleg, og innleiinga til Lippe og Tønnesson gjer det tydeleg for oss kva for dristig handling det i seg sjølv var for ei kvinne i 1880-åra. Ei kvinne som ytra seg offentleg, var ei sjølvmotseiing, hevdar dei. Samfunnet og politikken var antitesen av alt det samtida oppfatta som kvinneleg. Då Camilla Collett gav ut essaysamlinga *Fra de stummes leir*, låg det i tittelen ikkje berre at kvinner hadde tidd stille. Det låg også at kvinner måtte vera stille om dei ville bli oppfatta som rette kvinner.

Disiplinerte udisiplinerte

Når Gina Krog talar som om det var ein sjølvsaugt ting at kvinner skal ytra seg offentleg, at dei skulle ha same rettar som menn på alle felt, er det med andre ord eit stort risikoprojekt for henne sjølv og for den rørsle ho skal lansera. Ho innordnar seg ikkje, men når ho gjer dette udisiplinerte å tala offentleg, gjer ho det på ein svært disiplinert måte, skriv Lippe og Tønnesson. Ho brukar sine retoriske verkemiddel til å forma utopiar, og ho snakkar som ein høvding.

Den same høge taleposisjonen ser ein i reformpedagogen Ragna Nielsens filleristing av motstandarane. Etter å ha høyrte henne, kunne ein bli overtydd om at det å vera mot kvinnestemmeretten, var å gå mot Bibelens ord. Ragna Nielsen står ifølgje forfatarane igjen som ein av dei store talarane i norsk historie.

Strindberg som prygelknabe

Offerretorikk var ikkje noko stemmerettskvinnene gjorde seg nytte av. Dei snakka tvert om frå ein svært høg stad og tok folk i lære. Dette hindra likevel ikkje at dei borgarkvinnene som gjekk i spissen, kunne framstilla arbeidarkvinnene som offer og ytra seg svært paternalistisk om dei.

Eit anna felt som pionerane i all hovudsak heldt seg unna, var seksualpolitikken. Å tala offentleg var eit stort nok brot med det som blei oppfatta som kvinneleg. Å snakka offentleg om erotikk og seksualliv ville vore øydeleggjande for den respekten dei etter kvart opparbeidde seg i vide krinsar.

Å snakka nedsetjande om menn, var heller ikkje ein strategi kvinnestemmerettsforkjemparane brukte. I staden drog Anna Rogstad opp skiljet mellom vener og fiendar av kvinnestemmeretten utan å nemna namn. Den einaste mannen som debatten gjekk til åtak på med fullt namn, var August Strindberg. Han kunne ein skjella ut risikofritt, svensk og utanfor alle parlamentariske prosessar som han var. Stortingsmennene måtte ein nærma seg på heilt andre, overtalande måtar.

Den nye vondskap

Å studera stemmerettsforkjemparane sine talar er lærerikt, men minst like mykje lærer eg som tekstforskar når talane til dei to motstandarane skal analyserast.

Talen som biskop Heuch heldt då Stortinget første gongen debatterte kvinnestemmeretten, inneheld omtrent alle dei kjenneteikna ein kan festa på dåtidas inngrodde kvinneideal. Kvinna skulle tena og lyda mannen og ta seg av heimen. Ho skulle ikkje setja seg i noka dominerande stilling.

«Kvindens Deltagelse i det offentlige Liv» ville føra til «til hendes Fornedrelse, til Hjemmets Forstyrrelse, Familielivets successive Opløsning og et deraf følgende Sædernes Forfald.»

Truga det maskuline

Like interessant som Heuchs ord om kva kvinnestemmeretten ville øydeleggjaa hos kvinna, er det han ser som øydeleggjande for maskuliniteten. Det er han «som er skabt for det offentlige Liv». Ei kvinne som vil ta hans plass, blir «steril» og lite freistande. Eit misfoster, ein skremmande abnormitet.

Denne retorikken følgde veterinær og stortingsmann Ole Olsen Malm opp då han i den avgjerande stortingsdebatten i 1907 visstnok var den einaste talsmannen mot innføring av full kvinnestemmerett.

Malm frykta at kvinnene, som demografisk sett var i fleirtal, skulle ta over. At Noreg skulle få eit kvinnestyre. At det kraftfulle og byggjande maskuline skulle gje tapt for nedbrytande feminine krefter.

Klargjerande

Å lesa denne boka, dei enkelte taleanalysane, men særleg innleiings- og oppsummeringsartiklane, er klargjerande. Bidrag frå den svenske retorikkforskarer Brigitta Mral og den amerikanske Cheryl Glenn set den norske debatten i perspektiv. Fyldige saks- og namneregister gjer det lett for forskarar å finna fram.

Ny forskning har det ikkje vore presentert mykje av i samband med dette nasjonale jubileet. Denne boka er eitt av dei bidraga som har gjeve meg mest overraskande, klargjerande og ny kunnskap om den demokratiske reforma vi feirar i år. Ho har også opna for nye blikk på medietekstane frå den tida.

Meld av Arnhild Skre

«Han tvær i den Fingertop hang, hun lystig i Dansen ham slang.» Theodor Kittelsens versjon av kjempe-
kvinna på teikninga «Kvindernes stemmeret. Hvorledes den opfattes udover Landet». Korsaren 25.6.1907.

Amasonene dansa inn

For vittigheitsblada ser stemmerettsdebatten i Stortinget 1890–1913 ut til å ha vore ei inspirerende tid.

ARNHILD SKRE

Redaktør

arnhild.skre@gmail.com

Ein gjennomgang av vittigheitsblada gjev god fangst om ein leitar etter kommentarar til utviding av kvinnestemmeretten. I desse publikasjonane blei aktualitetshendingar følgde opp med satire i tekst og strek, begge presenterte med all den sans for overdriving som vittigheits- og karikatursjangeren krev.

Teikningane vi viser her, visualiserer treffande kvar brota på kvinne- og mannskonsensjonane låg i dei reformene som blei debatterte og vedtekne i åra rundt 1900. Dei er eit lite utval teikningar frå tre vittigheitsårgangar: Vikingen 1901, Korsaren 1907 og Vikingen 1910.

Utvalet av publikasjonar er gjort dels av praktiske omsyn, valet av år av aktualitetsomsyn. I 1901 gjorde Stortinget det første vedtaket om å gje kvinner stemmerett. Då blei det vedteke ein avgrensa stemmerett for kvinner ved kommuneval. I 1910 fekk kvinner avgrensa stemmerett også ved stortingsval.

Avgrensingane betydde at berre kvinner med ein viss formue eller inntekt fekk stemma, men

demninga var uansett broten, og resten av demokratiutvidinga var berre eit tidsspørsmål. Mellom desse to åra kom utvidinga av stemmerett for kvinner i 1907, då det blei vedteke allmenn stemmerett for kvinner ved kommuneval. Då Stortinget i 1913 vedtok at det i Noreg skulle vera allmenn stemmerett for kvinner ved alle val, skjedde det samrøystes. Debattane var gjorde unna i åra før.

Dei same strengane

Heilt frå Vikingens første år – det første nummeret kom i 1862 – var raljering og satire over kvinnepolitikk eit ynda tema i spaltene.¹ «Et Fremtidsbillede» var overskrifter som gjekk igjen når ein ny mannsbastion var truga eller fallen. Då middelskoleeksamen i 1876 blei opna for kvinner, illustrerte Vikingen saka med teikning av kvinner i snippkjolar og uanstendig korte skjørt på veg inn på Universitetet i Kristiania. Tittelen var «Et Fremtidssyn».

Korsaren var eit vittigheitsblad av noko nyare dato. Det starta som Krydseren i 1879 og skifte i 1894 namn til Korsaren. Dei som sat i redaksjonen, skal ha halde ein meir konservativ stil enn dei andre blada i sjangeren. Vikingen var stifta

¹ Omtalen av vittigheitsblada Vikingen og Korsaren bygger på Berntsen 1999.

Stemmerettskommentarane er fulle av varsel om monstervinner og kaotiske tilstandar: Her leverer Vikingen sin aktuelle versjon av eventyret om skrinet med det rare i. Vikingen 15.6.1901.

av dei same som sto bak Dagbladet, altså liberale byvenstrefolk, men stod fram som meir nøytralt.

Nokon skilnad mellom dei to blada i haldninga og kommentarane til røysterettsspørsmålet er likevel ikkje lett å få auge på, og heller ikkje mellom teikningar frå 1901, 1907 og 1910. Dei spelar begge to og i alle tre åra på dei same strengane. Rundt kvinnestemmerettsutvidingane er det i begge organa det kritiske mannlege blikket som kommenterer enten det skjer i strek eller ord. Trass i at det i den avgjerande debatten i 1907

var svært få motstemmer på Stortinget, finn eg ikkje satire over motstandarane av kvinnestemmeretten verken då eller i årgangen frå 1910. At ein del av skrekkyane kan uttrykkja ein mannleg sjølvironi, skal det likevel haldast opning for.

Firedobbel skrekk

I «Et Fremtidssyn» i 1876 såg Vikingen for seg nye kvinner. Også i 1901, 1907 og 1910 viste Vikingen flittig fram urovekkande scenario over korleis utviklinga kunne gå. Visualiseringane er teikna etter omtrent dei same linjene som motstandarane drog opp.

Stortinget vedtok i 1901 kvinnestemmerett ved kommuneval, og dei nye røysteføre gjorde seg klare medan «Bassen» ser ut til å kjenna på nederlaget. Olaf Krohn kan ha vore teiknaren også bak denne versjonen av «Et Fremtidsbillede». *Vikingen* 25.5.1901.

Utsiktene til kvinners legitime medverking i politikken blei av motstandarane på og utanfor Stortinget formulerte som særleg sterke trugsmål på fire område: heimen, politikken, det kvinnelege og maskuliniteten.²

² Denne gjennomgangen byggjer i særleg grad på stortingsdebattane om kvinnestemmeretten slik dei er refererte i Kolstad (red.) 1963, på talane til representantane Heuch og Malm slik dei er refererte i von der Lippe og Tønnesson 2013, og på von der Lippe og Tønnessons innleiing.

Kvinnens stemmerett ville truga heimane og barnoppdraginga, og blei dermed eit trugsmål mot sjølve grunnvollen i samfunnet. Ingen menneske kunne klara å stella ein heim samtidig som dei deltok i det offentlege livet, heitte det. Politisk engasjerte kvinner som forsømde mann og barn blei dermed eit ynda tema i vitsepaltene. Her er dette temaet illustrert med «Et Fremtidsbillede» frå *Vikingen* 25. mai 1901, der ei av fleire ferme kvinner står med stemmesetelen klar og formanar ein audmjuk mann: «Naa faar du passe Huset godt da, Bassen min, mens vi er borte og stemmer.»

Kvinner fekk avgrensa stemmerett ved stortingsval i 1910. Den truga maskuliniteten lyser ut av teikninga av den nyslåtte arbeidsstatsråden og kvinnestemmerettstalsmannen Hans Jørgen Darre-Jenssen (FV) og dei to begeistra kvinnesakskvinnene. *Vikingen* 25.6.1910.

Kjenslestyrte kjerringar

Under valkampen same hausten hadde kvinner for første gong fått stemmerett ved kommuneval, noko *Vikingen* 19. oktober illustrerte med teikninga «Under Valgkampen eller Naar Politiken faar Overtaget». I ein «Fremtidsscene fra Kristiania Torv» ser teiknaren for seg to torgkoner i fullt slagsmål med partiaviser av ymse fargar fykande rundt og både kniv og øks som våpen.

Kvinnestemmeretten var sett som eit trugsmål mot det politiske systemet, og dermed mot sam-

funnsstyringa. Kvinner var – i eigenskap av å vera kvinner – svært kjenslestyrte og kunne øydeleggja det politiske debattklimaet. Dei hadde vanskar med rasjonell tenking og var dessutan svært blauthjarta. Kom dei inn i kommunalt og statleg styre og stell, ville det bli eit særleg alvorleg trugsmål for budsjettbalansen.

Monsterkvinnene

Det kvinnelege var likevel den samfunnsgrunnvollen som var sterkast truga. Her var effekten sett som øydeleggjande. I boka si om retorikken i stemmerettskampen peikar Berit von der Lippe

Røykjande og lystige ber norske «Damer» kvinnelegheita til grava og gjer seg klar til å røysta også ved stortingsval. Vikingen 23.7.1910.

og Johan Tønnesson på korleis førestellingane om det kvinnelege sto i skarp motstrid til det å ytra seg offentlig.³ Kvinner som deltok i politisk debatt, blei sette på som ikkjekvinner. Eit slikt brot på konvensjonane opna for utenkjelege tilstandar. Etter at Stortinget i 1901 hadde opna for kvinnestemmerett, trykte Vikingen 15. juni 1901 teikninga av ein truskuldig bunadskledd Ola Nordmann som full av voner opnar skrinet med det rare i, men spring redselsslagen av

garde då det sprett opp eit troll av ei kjerring med sopelime og buskete bryn.

Dersom offentlig debatterande kvinner skulle bli norma, kunne alt skje. I vitseteikningane blir denne typen «fremtidsbilleder» formulert både på og mellom linjene og strekane. Kvinnelegheita som blir erklært død i Vikingen sommaren 1910, er eit av dei få eksplisitte uttrykka for dette. Vanlegare er kvinneskikkelsar som dukkar opp på sidene i dei mest abnorme fasongar.

³ von der Lippe og Tønnesson 2013 s. 10–11.

La femme fatale

Desse monsterkvinnene er skrekkinngytande i seg sjølve, men verst ser dei ut når dei på eit eller anna vis kastar seg over eller hersar med menn. «Han tvær i den Fingertop hang, hun lystig i Dansen ham slang» lydde teksten då Theodor Kittelsen presenterte si dansande kjempekvinne på teikninga «Kvindernes stemmeret. Hvorledes den opfattes udover Landet» som sto i Korsaren 25. juni 1907.

Frykta for den slags kvinneovertak var levande og fekk til og med vitskapeleg belegg. Stortingsrepresentanten Ole Olsen Malm som framleis snakka mot kvinnestemmeretten i ordskiftet i 1907, leverte overtydande argument då han i stortingsordskiftet skisserte opp den demografiske bomba i stemmerettsspørsmålet: Kvinnene var i fleirtal i landet. Fekk dei røysterett, såg han for seg at den politiske kampen kom til å gå mellom kjønna. Landet kunne dermed risikera å få kvinnestyre.⁴

Dette scenarioet truga ikkje berre samfunnet og budsjetta, men også maskuliniteten. Faren for menns mandigheit blei formulert fleire stader i debattane.⁵ Denne argumentasjonen fall saman med førestellingar som rundt 1900 kom til synes i litteraturen og biletkunsten. Kvinner blei skildra enten som underordnande Solveig-typar eller som vampyr- og Medusa-kvinner som saug kraft ut av mannen.⁶ La femme fatale, den livsfarlege kvinna, kom i mange fasongar. Ho kunne vera vakker og erotisk farleg, men også misdanna eller gammal, som Pesta i Theodor Kittelsens biletsyklus «Svartedauen».

Skrekksenarioa som vittighetsblada presenterer i samband med stemmerettsdebattane, er

⁴ von der Lippe og Tønnesson 2013 s. 135.

⁵ Sjå til dømes von der Lippe og Tønnesson 2013 s. 118 og s. 154–155.

⁶ Sjå til dømes Skre 2009 s. 80–81.

fulle av stygge kvinner, store kvinner, sterke kvinner, sinte kvinner. Alle kastar dei seg over menn og held dei fast eller held dei nede.

Konvensjonsblikket

Sommaren 1910 var det ein av talsmennene for kvinnestemmeretten som fekk gjennomgå i Vikingen. Jernbaneingeniøren Hans Jørgen Darre-Jenssen var nyutnemd statsråd i Wollert Konow si regjering. På teikninga blir han omfamna av to godt modne suffragetter som kallar han «Lille Dulle-Darre – søte Jensemanden vor».

Av alle farlege kvinner ser slike overveldande amasoner ut til å vera dei fælaste, og dermed dei som – i tråd med overdrivingane i vittighets-sjangeren – førekom oftast i stemmerettskommentarane. Ser ein etter, finst det knapt ei normalt skapt eller alminneleg pen kvinne i desse teikningane. Unnataket er dei slanke, ridedrakt-kledde og ivrig røykjande «norske Damer» som sommaren 1910 bar «Kvindeligheiden til Graven».

I dette artikkelsveipet har eg fokusert på teikningane i vittighetsblada. Som ei avslutting kan også ein tekstprøve vera på sin plass. Den er henta frå Vikingens julenummer i 1901 og presenterer endå «Et Fremtidsbillede»:

«'Kjære Milly,' sagde han lidt nervøst, da hans bedre Halvdel lagde fra sig Morgenavisen og tændende en Cigaret gjorde sig færdig til at gaa paa Kontoret. 'Kjære Milly, tror du ikke, du kunde lade mig faa lidt Penger idag?' Hans Hustru sendte ham et fortørnet Øjekast. 'Hvad for noget! Nu igjen Georg? (...) I Mandfolk indbilder jer, at vi Kvinder er gjorte af penger.'»

Igjen ligg komikken i spegelvendinga og i den kua mannen som er hamna i den totale feminiteten. Han har kasta bort hushaldspengane på «et Par stærke billige Benklæder» som han ikkje kunne «modstaa Lysten til at kjøbe». Stykket

endar sjølvsagt med at Milly er streng, men sje-
nerøs og vandrar røykjande heimanfrå medan
mannen går «ovenpaa for at bade og klæde
'Tulla' og 'Lille Pjokken'».

Eit framtidsscenario med ein utenkjeleg pap-
perperm i sikte. Skrekkbildet av den øydelagde
maskuliniteten anno 1901 sender framleis ekko
inn i dagens familiepolitikk.

Litteratur:

Berntsen, Bredo: *Skarpt sett. Historien om vittig-
hetspressen i Norge*, Andresen & Butenschøn,
Oslo 1999.

Kolstad, Eva (red.): *Utsnitt av lovforslag, komité-
innstillinger og debatter i Stortinget om stem-
merett for kvinner*, Stortinget/O. Fredr. Arne-
sen Bok- og Akcidenstrykkeri, Oslo.

von der Lippe, Berit og Tønnesson, Johan: *Reto-
rikken i kampen om kvinnestemmeretten*, Vi-
darforlaget, Oslo 2013.

Skre, Arnhild: *La meg bli som leoparden. Ragnhild
Jølsen – en biografi*, Aschehoug, Oslo 2009.

*Sissel Benneche Osvold jobbet i Dagbladet fra 1973 til 2007. Før hun ble ansatt i Dagbladet jobbet hun i NRK.
Foto: Geir Dokken.*

Presseminne

Presseminner med rettetast

Av Sissel Benneche Osvold

Før ville jeg aldri kalt meg kommentator. Jeg var journalist og ferdig med det. Men det var før verden ble så full av medier at både smått og stort måtte tolkes og forklares av meg eller deg eller aller helst en hel skare av alle vi kjenner, i munnen på hverandre.

Snart var lufta så full av kommentatorer som kommenterte hverandres kommentarer om hvordan det kunne ha seg at stola sto opp i øst og gikk ned i vest, at folk flest begynte å legge ut sine egne kommentarer og hilste like godt hjem til jul. Og la ved en oppskrift på kokosmakroner og et bilde av stolen sin. Slik utvikler vi demokratiet.

Jeg opplevde å være journalist både før under og etter det store paradigmeskiftet som i dag finner sted i mediene. Før offentligheten ble så grenseløs at ingen snart vet hvor grensene går. Jeg tilhører tida med papiraviser, fasttelefoner, filtersigaretter, rettetast og musikkassetter i bilen.

Jeg savner ikke kaoset fra datidas skrivebord som knelte under stablene av egne og kollegers papirer. Hvem savner vel blokkene med manusark, de støvete, brune sprekkeferdige bildekonvoluttene fra arkivet, de gjenglemte tallerke-

nene med stivnet lapskaus fra kantina? Ikke jeg. Hvor mange ganger tok jeg ikke i vanvare en slurk av pappkrusene fylt med kald kaffe og sure sneiper som alltid fløt omkring på desken i det gamle Dagbladet. Ganske så ofte drakk jeg kald kaffe med fire sneiper Marlboro Light i. Og enda er det noen som vil ha oss til å tro at avisa var bedre før?

Så la oss ikke mimre om den gang Akersgata var selve hovedpulsåren og nyhetsstrømmen hopet seg fysisk opp som digre kveiler med papirtelegrammer fra telexmaskinene i alle avisredaksjonene som en gang holdt til her.

Selv om jeg altså kan høre et gammelt ekko fra tikkende nyheter på vei inn fra alle verdens hjørner i seine kveldsvakttimer. Kimmingen fra telefonene med ledning. En brølende vaktstef med brystlomma full av strittende kulepennner som lekket hissige små elver nedover skjortebrystet der han skuet vilt omkring seg etter en ledig sommervikar å sette kloa i hvis bare sigarett-tåka ville lette.

Og der satt jeg, forsøksvis i ly bak kveldsutgaven av Aftenposten, som den gang var stor nok til å skjule en angstblek nybegynner på vakt. Så det ble meg som måtte ringe og spørre selvsikkert

*«Ganske så ofte drakk jeg
kald kaffe med fire sneiper
Marlboro Light i»*

etter en kommentar fra en eller annen bigshot, enda min bønn denne første dagen på jobb som nyhetsjournalist i all enkelhet lød: Kjære Gud, ikke la det skje noe!

Vi har alle vært sommervikarer, og i min tid som etter hvert godt erfaren journalist, lærte jeg følgende av Dagbladets redaksjonssjef Markus Makusson: Nåde den som hever så mye som et øyenbryn når en sommervikar på morgenmøtet forsiktig foreslår å være turist i egen by, for da kan vi intervjuer turistene om byen vår, og tenk så fine bilder vi får i Vigelandsparken nå som det er sol.

– Nåde den, tordnet Markus, – som så mye som våger et overbærende smil når en sommervikar foreslår noe latterlig banalt som vi har gjort minst hundre ganger før.

– Det finnes ikke noe hundre ganger før i denne avisa, brølte Markus. – Ellers hadde det for svar-te helvete ikke stått noe som helst i denne avisa.

Slik kom trolig flåtten inn i Dagbladet.

Og slik gikk det til at de livredde sommervikarene ble mitt folk. Jeg tilhører nemlig den vesle greinen av min generasjon som lærte den tvilsomme verdien av å sette sitt lys under en skjepe. Jeg er ingen ekte 68-er. Jeg hadde barn og rekkehus da min generasjon okkuperte gatene i Paris og tok for seg av brosteinen og rampelyset. Derimot nyter jeg skamløst den gryende stille fryden når en nyklekket sommervikar står på kanten av reiret og hikster av skrekk for om vingene bærer. Det er nemlig den beste tida. Når du rir inn i den ukjente byen på den minste hesten, med hodet fullt av drømmer ennå ingen har fått høre. Og akkurat her ville Markus sett opp fra bordplata med layouten til neste dags

avis på digre ark, banket irritert med ciceromålet og spurt hvor jeg ville. Og så ville jeg svart at det handler om hvor sårbar du er når du er ganske ung og skal ut i verden for å skaffe deg erfaringer og ikke akkurat er noen verdensmester. – Hvis du skjønner hva jeg mener, sa jeg.

– Ja, sa Markus. – Jeg tror faktisk jeg skjønner hva du mener.

Selv er jeg gammel nok til å ha vært med på det meste. Men det har jeg ikke. Jeg ble sjef i stedet.

*«Det er faktisk forbløffende
hvordan jeg unngikk å
være der det skjedde»*

Og som sjef sitter man hjemme. Sjefer er på redaksjonsmøter når journalistene reiser jorda rundt for å dekke kriger, katastrofer, rockekonsserter, toppmøter

og treffe alle de store navnene. Det er faktisk forbløffende hvordan jeg unngikk å være der det skjedde i de årene jeg var sjef for Dagbladets reportasje- og musikksider. Før jeg steg til skyene og ble kommentator.

Jeg var mellomleder med møteplikt da hele TV-universet eksploderte midt foran øynene på Tjorven og farbror Melker på Saltkråkan. Heretter handlet det om Pat Sharp, høyt hår, angoragenser og underholdning i alle kanaler. Vi hadde fått kabel-TV, Sky og MTV, og resten er som kjent kommunikasjons- og mediehistorie. Og papir-aviser i fritt fall.

Men i tida før vi begynte å streame og strømme, laste opp og ned og journalister gikk over til å skrive for mobiltelefonen – med mobiltelefonen, hersket det elleville tilstander. I ettertid kalt gullalderen.

Det var en latterlig tid på mange måter, med et fravær av alvor som om alle voksne hadde gått hjem. Eller hadde begynt å kle seg som unger. I utenriksavdelingen satt unge menn med pud-

delfrisyre og skulle til Gøteborg på Stones-konsert, hvis de rakk hjem fra ei ukes reportasjetur til Latin-Amerika eller Midtøsten. Og jeg som kom fra Gerhardsen-tida og hadde lært at bare vi ble voksne og fikk hatt, så skulle livet og alvorret begynne, fikk i stedet overordnet ansvar for dekningen av ikoner som The Bangles, George Michael, Samantha Fox, Boy George og Ole Idole. Det fikk konsekvenser. I dag hører jeg knapt på musikk. Det er et savn, som om jeg har glemt å spise og kjenner at det gnager litt i magen. Så går det over.

Likevel, som ettertenksom pensjonist med talent for melankolske tilbakeblikk, kjenner jeg fortsatt den jublende generasjonsmessige tilhørigheten til en ungdom som aldri skal ta slutt, og som ga oss et overmott som for min del varer ennå, på riktig gode dager. All velstand kom til oss uten for store anstrengelser, og i Akersgata gikk opplaget bare oppover. Jeg tilhørte avisas sommerredaksjon året rundt, for å si det slik, og hadde lenge ingen krigserfaring. Det skulle riktignok forandre seg, men tidens letthet i velferdslandet var fortsatt særdeles utholdelig, og gymnaslærer Pedersens eksistensielle smerte over å leve i «det beste tenkelige av alle tenkelige samfunn» hadde på ingen måte slått inn ennå.

Det er min generasjon som tok AFP pluss gavepensjon. Plutselig var leken over. Rundt oss hørte vi kollegene klaske i bakken til redaktørers jubel. Vi forsvant en etter en ut av redaksjonen i takt med nedbemanningene og overgang til lesebrett. Jeg har vært tidligpensjonist i fem år nå. Det er det mest politisk ukorrekte jeg har gjort. Som kjent har både regjeringen og opposisjonen lagt øret mot marken og lyttet til det fryktelige drønnet av fra en hel etterkrigsgenerasjon av tidligpensjonister når den treffer statsbudsjettet for å ligge samfunnet til byrde. Jeg

tror Stortinget ville foretrukket svartedauden. Vår norskeste verdi heter som alle vet arbeidslinja. Det er arbeidet som adler mann og kvinne, som gir oss vårt menneskeverd og rettigheter som verdige navere når vi blir gamle. Følgelig venter jeg med glede på at vi endelig skal legges bak oss denne forvirringens tid der redaktørene kvitter seg med årsverk etter årsverk samtidig som de med brask og bram og på lederplass etterlyser høyere pensjonsalder og retten for gamle til å bli stående i jobb til støvets år.

Det er visstnok fremdeles en særlig ære å dø med støvlene på, som soldat på post. Selv om de fleste av oss kommer til å dø med tøflene på. Sannheten er at antallet demente øker i takt med

*«den gang barnehager
var et fremmedord»*

levealderen, så her gjelder det å ta tida tilbake mens vi har helsa. Det var jo tid vi aldri hadde der vi løp mellom jobb og dagmamma,

den gang barnehager var et fremmedord. Og likevel var jeg så utrolig fornøyd. Jeg var i gang med å forme framtida, den med barnehage og fødselspermisjoner, og hadde hodet fullt av skyhøye forventninger. I mitt rekkehus skulle vi bli så lykkelige som alle vi barna i Bakkebygrenda. Vi skulle ha familieråd, samfunnsengasjement, kjøkkenhage, fast jobb, slengbukser og langt hår. Og selvfølgelig gikk det ikke sånn.

I dag leser jeg på smarttelefonen at i 2012 måler vi vellykkethet i inntekt og synlighet i det offentlige rom.

Så utrolig tåpelige er vi altså blitt. Jeg som trodde at alle visste at skikkelig lykkelig er ingen før en treåring kommer tassende på sommerferiebesøk, med håret til alle kanter i morgensola og lurer på hvordan krabbene ser ut når de sover.

(Teksten er en omarbeidet versjon av Sissel Benneche Osvolds kåseri i serien «Sommer i P2» 2012)

Forfattere

Elisabeth Eide er professor i journalistikk ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Hun har skrevet flere fag- og skjønnlitterære bøker, og har blant annet vært bidragsyter i verket *Norsk presses historie* (2010).

Birgitte Kjos Fonn er Dr. philos. i historie og førsteamanuensis i journalistikk ved HiOA. Hun har skrevet om utenrikspolitikk, utenriksjournalistikk og er medforfatter til *Norsk presses historie* bind 3. Fonn er koordinator for Fagforfatterstudiet ved HiOA.

Gerd von der Lippe er Dr. scient. i idretts-sosiologi og idrettshistorie og professor i idretts-sosiologi ved Institutt for idrett og friluftsliv, Høgskolen i Telemark.

Ragnhild Mølster er Dr. polit. i medievitenskap fra Universitetet i Bergen. Hennes forskningsinteresser knytter seg til dokumentarfilm, fjernsyn, journalistikk og retorikk. Mølster har arbeidet som forskningsformidler i Nordicom siden 2008.

Sissel Benneche Osvold er journalist og var ansatt i Dagbladet 1973–2007, fra 1984 som redaksjonssekretær og fra 1989 som kommentarskribent, fra 1990 med den ukentlige spalten *Sidesprang*. Osvold har blant flere priser fått Den store journalistprisen i 1992.

Else-Beth Roalsø er førstelektor på journalistutdanningen ved Universitetet i Stavanger, der hun underviser i feature- og dokumentarjournalistikk. Hun har hovedfag i journalistikk og har forsket på kvinner i pressen i en årrekke. Roalsø er bidragsyter i verket *Norsk presses historie* (2010).

Arnhold Skre er utdannet historiker, var 2003–2010 leder i Norsk Pressehistorisk Forening og redaktør for Pressehistorisk tidsskrift fra 2009. Skre har vel 30 års presseerfaring som journalist og redaktør, har gitt ut flere bøker og er blant medforfatterne til *Norsk presses historie* bind 3.

Pressehistorisk tidsskrift

Pressehistoriske skrifter

Nr. 1/2004:

Arnild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partilojalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004:

Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004:

Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad

Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kilde

Nr. 4/2005:

Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid

Nr. 5/2005:

Div. Forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjøft

Nr. 6/2006:

Anne Hege Simonsen: De der ute – vi her hjemme. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940

Jo Bech-Karlsen: På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950- og 1960-tallet

Nr. 7/2006:

Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule» Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763–1880

Nr. 8/2007:

Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007:

Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Nr. 10/2008:

Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950

Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Nr 11/2009:

Henrik Grue Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1964–2009

Nr. 12/2009:

Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945–2009

Navneendring til Pressehistorisk tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Nr 13/2010

Div. forfattarar: Nordisk presse under andre verdenskrigen

Nr 14/2010

Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis

Arnild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vestvendingen i norsk presse 1947–1949

Nr 15/2011

Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?

Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen

Nr 16/2011

Tor Are Johansen: Orkla Media 1983–2006.
Et medieselskap i konserndannelsen og eierkonsentrasjonens epoke.

Nr 17/2012

Maria Utheim: Engebret-bevegelsen

Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr 18/2012

Rune Ottosen: Presse mannen Johan Falkberget

Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Nr 19/2012

Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpeskjeen.

Teknologiutvikling i norske aviser 1940–2010

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Pressehistorisk Forenings sekretær Elisabeth Vislie. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til ev@mediebedriftene.no.

Abonnement på Pressehistorisk tidsskrift tegnes samme sted. Det koster kr 300 pr år og inkluderer medlemskap i Norsk Pressehistorisk Forening.

